

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özlem İNCEÖZ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

ANKARA,2016

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN
TÜRKİYE'NİN DİŐ TİCARETİNE ETKİLERİ

Özlem İNCEÖZ

UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA,2016

KABUL VE ONAY

Özlem İNCEÖZ tarafından hazırlanan "Avrupa Birliği Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri" başlıklı bu çalışma, 08.02.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN

: Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

DANIŞMAN

: Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

ÜYE

: Yrd. Doç. Dr. Ece PİŞKİNSÜT

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

† Tezim/Raporum sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

† Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08/02/2016

Özlem İNCEÖZ

ÖZET

İNCEÖZ, Özlem. Avrupa Birliği Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri, Ankara, 2016.

Ekonomik bütünleşme genelde birbirlerine yakın veya aynı coğrafyada yer alan, siyasi rejimleri, gelişmişlik düzeyleri ve tarihleri birbirlerine yakın ülkelerin aralarındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini artırmak amacıyla oluşturdukları bir birleşmedir. Ülkeler savaşlarla elde edemedikleri pazar payını yukarıda tanımlamış olduğumuz ekonomik bütünleşme yoluyla genişletmeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda Avrupa ülkeleri kendilerine pazar payı oluşturmak ve kendi çıkar ve güvenlik durumlarını korumak için bir birlik oluşturmuş ve bu birliği Gümrük Birliği ile büyük bir pazar haline getirmeyi başarmışlardır. Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkı beklentisi ile oluşturulan 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ne katılmıştır. Bu çalışmamızda, birinci bölümde ekonomik bütünleşme kavramı ve çeşitleri tanımlandıktan sonra, ikinci bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile iktisadi ilişkileri değerlendirilip, üçüncü bölümde Gümrük Birliği'nin ortaya çıkışı ve Türkiye Gümrük Birliği sürecinin incelenmesi ve son bölümde ise Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye dış ticaretine etkileri ele alınmıştır. Avrupa Birliği sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkilerinin daha çok olumlu yönde katkı sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Ekonomik Bütünleşme, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Dış Ticaret, Ekonomik Etki

ABSTRACT

İNCEÖZ, Özlem. The Effects of the Customs Unions on Turkey's Foreign Trade in the European Union Membership Process, Ankara, 2016.

Economic integration is in general the unification of two or more countries that are in a defined nearby geography and that have similar political regimes, development levels or histories to enhance the economic relations and cooperation among them. Countries, not able to gain market share through wars, have tried to gain market share through the way defined above. As a result of this, European countries have merged to gain and increase market share to protect their own benefits and provide the security, and they have succeeded in expanding the market thanks to the Customs Union. Turkey, with the expectation of an economic contribution, has aimed at participating in the Union; however, it joined the Customs Union in January 1, 1996 before it has become a full member of the European Union. The scope of the first part of this study includes the definition of economic integration and its types and the evaluation of Turkey's economic relations with the European Union. In the next part, the establishment of the Customs Union and the process of Turkey's Customs Union are explored. In the final part, the effects of the Customs Unions on Turkey's Foreign Trade in the European Union Membership Process are explored. It is determined that the Customs Unions have provided mainly positive contributions to Turkey's Foreign Trade.

Key Worlds

Economic Integration, Customs Unions, European Union, Foreign Trade, Economic Effects

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ	3
1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME	3
1.2. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AMAÇLARI	4
1.2.1. Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi	5
1.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi	6
1.2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelişmiş Ülkelerle Ekonomik Bütünleşmesi	7
1.3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AŞAMALARI	7
1.3.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	8
1.3.2. Serbest Ticaret Bölgeleri.....	9
1.3.3. Gümrük Birlikleri.....	10
1.3.4. Ortak Pazar.....	11
1.3.5. Ekonomik Birlik.....	12
1.3.6. Tam Ekonomik Birlik	13
1.3.7. Ekonomik ve Parasal Birlik	14

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ.....	17
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	17
2.2. TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ.....	20
2.2.1. Türkiye-Almanya İlişkileri	21
2.2.2. Türkiye-Fransa İlişkileri	23

2.2.3. Türkiye-Yunanistan İlişkileri	25
2.2.4. Türkiye'nin Diğer Üye Ülkeler ile İlişkileri	27

III. BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ .....

3.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....

3.1.1. Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Ortaklık Organları	34
3.1.1.1. Ortaklık Konseyi	34
3.1.1.2. Ortaklık Komitesi.....	35
3.1.1.3. Karma Parlamento Komisyonu	35
3.1.1.4. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi	36
3.1.1.5. Gümrük İşbirliği Komitesi	36
3.1.1.6. Gümrük Birliği Ortak Komitesi	37
3.2. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri	37
3.2.1. Üretim Etkisi	39
3.2.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki (Olumlu Üretim Etkisi)	40
3.2.1.2. Ticaret Saptırıcı Etkisi (Olumsuz Üretim Etkisi)	43
3.2.2. Tüketim Etkisi.....	44
3.2.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi.....	45
3.2.4. Kamu Gelirleri Etkisi	46

3.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN DİNAMİK ETKİLERİ .....

3.3.1. Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	48
3.3.2. Dışsal Ekonomi Etkisi.....	49
3.3.3. Rekabet Artışı Etkisi	50
3.3.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi.....	50
3.3.5. Yatırımları Özendirme Ve Sermaye Etkisi	51

3.4. TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİ.....

3.4.1. Ankara Anlaşması	54
3.4.1.1. Hazırlık Dönemi.....	55
3.4.1.1.1. İthalat Kontenjanları	56
3.4.1.1.2. Alman Mali Yardımlar.....	57
3.4.1.2. Geçiş Dönemi.....	57

3.4.1.2.1. Katma Protokol	58
3.4.1.2.1.1. Malların Serbest Dolaşımı.....	60
3.4.1.2.1.2. Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı.....	61
3.4.1.2.1.3. Ekonomik Politikaların Yakınlaştırılması.....	62
3.4.1.3. Son Dönem.....	63

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ.....	65
4.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ.....	65
4.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ.....	67
4.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	76
4.3.1. Gümrük Birliği’nin Türkiye Üzerindeki Etkilerinin Statik Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi	76
4.3.1.1. Üretim Etkisi	77
4.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki Açısından Değerlendirme.....	78
4.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki Açısından Değerlendirme	81
4.3.1.2. Tüketim Etkisi.....	85
4.3.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi.....	88
4.3.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi	90
4.3.2. Dinamik Etkiler.....	92
4.3.2.1. Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	93
4.3.2.2. Dışsal Ekonomiler Etkisi	94
4.3.2.3. Rekabet Etkisi	95
4.3.2.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi.....	97
4.3.2.5. Yatırımları Özendirme Ve Sermaye Etkisi	98
4.3.2.6. Türkiye’nin Gümrük Birliği Kapsamında Hizmet, Tarım Sektörleri ve Karayolu Kotaları.....	101
SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	111
ÖZGEÇMİŞ	119

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Ekonomik Bütünleşmeler Ve Özellikleri.....	15
Tablo 2. Avrupa Birliği ile Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$) (1980-1995).....	41
Tablo 3. Avrupa Birliği ile Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$) (1995- 2014).....	42
Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişimi 1996-2014 (Milyon \$).....	70
Tablo 5. Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı 1996-2014(Milyon\$).....	79
Tablo 6. Ülke Gruplarına Göre İhracat 1994-2014(Milyon \$)	82
Tablo 7. Ülke Gruplarına Göre İthalat 1994-2014(Milyon \$)	83
Tablo 8. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1994-2014(Milyon \$)	86
Tablo 9. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1994-2014(Milyon \$)	87
Tablo 10. İhracat ve İthalatın Sektörel Dağılımı 1994-2014(Milyon \$).....	89
Tablo 11. 2013-2015 Küresel Rekabet Endeksi Sıralaması.....	96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2014)	74
Şekil 2. İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2014)	75
Grafik 1. Türkiye'nin İthalat ve İhracat Değerleri (1996-2014).....	72
Grafik 2. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 1994-2014(Milyar \$)....	99

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AR-GE	Araştırma Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti Terimi (Brasil, Russia, India, China, South Africa)
CE	Avrupa'ya Uygunluk Belgesi (Conformity of European)
D-8	Kalkınmakta olan 8 ülke (İran, Türkiye, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır, Nijerya) (Developing Eight)
DiE	Devlet İstatistik Kurumu
DPT	Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu (The East African Community)
EAC	Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu (The East African Community)
ECOWAS	Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Economic Community Of West African States)
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
EIT	Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (Economic Cooperation Organisation)
EUROTOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community)
GB	Gümrük Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Latin American Free Trade Association)
NAFTA	Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (The North American Free Trade Agreement)
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development)
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
STA	Serbest Ticaret Anlaşmaları
TİM	Türkiye İhracatçıları Meclisi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri Ve İşadamları Derneği
UDY	Uluslararası Doğrudan Yatırım
WTO	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülke ekonomileri için dış ticaretten elde edilecek olan kazançlar ile pazar payının artırılması ve uluslararası ticaretin geliştirilmesi her zaman büyük önem taşımıştır. II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir savaşın daha olmaması isteğiyle özellikle sanayileşmiş Avrupa ülkeleri dış ticareti canlandırmak ve dünya ticaretine çok yönlü bir pazar sağlamak amacı ile biraraya gelmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu ülkeler birbirleriyle olan ilişkilerini artırmak ve ticaretin serbestleştirilmesi açısından çeşitli uluslararası kuruluşlar yoluyla bütünleşme sürecine girmişlerdir.

Dolayısıyla artan küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimleriyle birlikte uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi açısından önemli adımlar atılmıştır. Ekonomik bütünleşmeler daha çok ekonomi alanında ve coğrafik olarak birbirlerine yakın ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Ekonomik bütünleşmelerin en önemli örneği ise, Avrupa Birliği'dir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye de küreselleşme sürecinde birçok uluslararası kuruluşlara katılarak dışa açılma yolunda ilerlemiştir. Türkiye'nin dışa açılma stratejisindeki en büyük adım, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma başvurusu ile başlamıştır. 1963 yılında Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle beraber Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri başlamış olup, zorlu geçen bu sürecin sonunda Türkiye, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne üye olmuştur. Bir bütünleşme şekli olan Gümrük Birliği, üyeler arasında kota ve tarifelerin kaldırılmasıyla üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmasıdır. Gümrük Birliği'nde amaç, ortak ticaret politikalarının benimsenmesiyle üretkenliğin artırılması, dış ticaret kontrollerinin kaldırılması ve karşılaşılan sorunlara çözümler bulunarak Birlik içerisinde sosyal, politik ve ekonomik anlamda üye ülkelerin birbirlerine yakınlaştırılması, güven ve barış ortamının yaratılmasıdır.

Türkiye, Gümrük Birliği ile sanayi, hizmet, tarım gibi birçok sektörde yenilikler yaparak Avrupa standartlarına uygun politikalar geliştirmiş ve uygulamıştır. Ayrıca teknolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik birçok alanda Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle bu yönde önemli ilerleme ve gelişmeler sağlamıştır. Ekonomik bütünleşme hareketleri, ülkelerin dış ticaretlerini, gelişmişlik düzeylerini, refahını ve ekonomik

büyümesini etkilemektedir. Dinamik etkiler, ticaret etkileri dışındaki ve ölçek ekonomileri etkisi, dışsal ekonomi etkisi, rekabet artışı etkisi, teknolojik gelişmeye etkisi, yatırımları özendirme ve sermaye etkisi üzerindeki etkilerdir. Ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkiler de ticaret üzerindeki etkileri oluşturmakta ve statik etkiler kapsamında değerlendirilmektedir. Bu etkilerin Avrupa Birliği sürecinde, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkilerini ve Gümrük Birliği'ne üye olduktan sonra Türkiye'nin dış ticaretine olumlu veya olumsuz yönde etkilediğini, nitel araştırma yöntemleri ve istatistik verilerle birlikte araştırarak bu yöndeki sorulara yanıt arayacağız.

Çalışmamızın birinci bölümünde ekonomik bütünleşme kavramı ve çeşitleri açıklanarak üye ülkeler arasında ekonomik dengelerin sağlanabilmesi için sermaye hizmet, mal ve emeğin serbestçe dolaştığı aşamalara değinilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile iktisadi ilişkileri araştırılarak; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler ile ticari, sosyal, kültürel ilişkileri ele alınacaktır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde; Gümrük Birliği'nin ortaya çıkışı ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyelik süreci açıklanmış ve Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine olan etkileri ele alınmıştır. Çalışmamızın son bölümünde ise; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi ayrıntılı olarak incelenmiş, Gümrük Birliği öncesi ve sonrası Türkiye'nin dış ticaretine etkileri ele alınmıştır.

Avrupa Birliği sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerinin bu çalışmamızda olumsuz yönleri de bulunmakla birlikte Türkiye'nin dış ticaretine daha çok olumlu yönde katkı sağladığı düşünülmektedir.

I.BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞME

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Avrupalı devletler ancak ekonomik bir işbirliği ile dünya üzerinde böyle büyük bir savaşın tekrar yaşanmayacağını mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu düşünce ekonomik bütünleşme kavramının önce Avrupa'da doğmasına neden olmuştur. Jacop Viner' in 1950 yılındaki “ The Customs Union Issue” adlı makalesinden sonra bu kavram, Avrupa Birliği'nin de etkisiyle ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır.”¹

Gerek sosyal gerek ekonomik yaşantımızda konuşma dilinde kullandığımız farklı ekonomilerin kaynaşması ve birleşmesi anlamına gelen kavram ekonomik bütünleşmeyi (entegrasyon) ifade eder. Entegrasyon, Fransızca integration sözcüğünden alıntı olmasına karşın parçaları bir bütün haline getirmek anlamıyla ilk kez İngilizce sözlüklerde yer almıştır. Ekonomik bütünleşme hareketleri, ülkelerin birbirleri arasında gerçekleştirdikleri ticaretin ve ticareti engelleyen kısıtlamaların ortadan kaldırılarak ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla oluşturulan politikalar olarak da tanımlayabilir. Ayrıca uygulanan bu politikalar sayesinde ülke ekonomilerinin kalkınmasında ve refah seviyelerinin yükselmesinde de önemli bir etkidir.

Ekonomik bütünleşme, farklı ülkelerin ekonomilerini birleştirmesi anlamında kullanılmakta olup sosyal bilimler literatüründe, çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Ekonomik bütünleşme genellikle aynı coğrafya üzerinde bulunan ülkelerin ekonomik işbirliğine gitmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu işbirliği, ülkeler arasında mal, hizmet ve insanın serbest dolaşımını, dolayısıyla serbest ticareti getirerek ortak pazar yaratırken aynı zamanda ülkelerarası çeşitli kotaları kaldırmayı ve politikaları uyumlaştırmayı içerir.²

¹ Viner, Jacop: **The Customs Union Issue**, Oxford University Press, 1950, (Emin Ertürk'ten, **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Alfa-Aktüel Yayınları, 1998, s.144)

² Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2002, s.240.

Bir başka tanıma göre ekonomik birleşme, ulusal ekonomiler arasındaki iş bölümü ilişkilerinin gelişme sürecidir. Bu gelişme sürecinde ülkelerdeki hükümetlerin çıkarlarına göre bilinçli olarak düzenlenen, aynı şekil sosyo-ekonomik sisteme sahip olan ülkeler grubunun çerçevesi altında yeni uluslararası ekonomik yapıların oluşturulmasını içerir.³

Özetle ekonomik bütünleşme aynı veya yakın coğrafyada yer alan ülkeler arasında gerçekleşen mal, hizmet, ortak pazar vb. yönünden gerçekleştirilen işbirliğini ifade etmektedir. Ancak tüm bunların yanı sıra işbirliği içerisinde olan ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, siyasi ve dini yapıları ekonomik bütünleşmenin sağlamlığı ve sürekliliği açısından benzerlik göstermek durumundadır. Tüm bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi ekonomik bütünleşme, ekonomi kelimesinin ardında saklanmış ekonomik ilişkiler ve işbirliğinin yanında aynı zamanda ülkeler arası siyasi, sosyal, coğrafik ilişkileri ve gelişimleri de kapsamaktadır.

1.2. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AMAÇLARI

Ekonomik bütünleşmelerin temel amacı, dâhil olan ülkelerde ticaretinin liberalleşmesine bağlı olarak refah seviyelerinin yükseltmesi olarak ifade edilebilir. Bütünleşmenin diğer önemli amaçları arasında bölgesel dağılımdaki eşitsizliğin giderilmesi, Birlik ülkelerinin dünyadaki ekonomik ve siyasi olaylarda vasıflarının arttırılması ve ülkelerin sosyal veya siyasal meselelerine birlikte çözümler üretilmesi yer alır.⁴

Tüm bunların sonucunda ekonomik bütünleşme içinde olan ülkeler, üçüncü ülkelere karşı kolektif bir biçimde hareket ederler. Kolektif hareket, birleşme içinde olan ülkelere kendi ekonomileri içinde özgür irade, ticarete engel oluşturan kısıtlamaları ortadan kaldırıp daha geniş pazar üretimi yapma ve büyük ölçeklerde üretim imkânı oluşturma açısından kolaylık sağlar. Bunun sonucu olarak da ekonomik bütünleşme tüm bu kolaylıklar için zemin hazırlayarak ve bu kolaylıkları sağlayarak meydana gelir.

³ Margarita Maksimova, **Comment On Paper Types Of Economic İntegration**, By B.Balassa, In Economic İntegration Worldwide, Regional, Sectoral. Ed. F. Machlup London: Macmillan, 1976, s.33.

⁴ Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3.Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.6.

Ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan ülkeler, ilk başta sağlayacakları ekonomik kazançları ön planda tutarlar. Ancak bunun dışında başka etkenler de ülkeleri ekonomik bütünleşmeye yöneltir. Bu etkenler, küreselleşen dünya içerisinde yalnız kalmamak, güçlü olanın yanında yer almak, ulusal güvenlik ve politik nedenler ile açıklanabilir. Ekonomik bütünleşmeyi üç ana başlık altında inceleyeceğiz:⁵

- Gelişmiş ülkelerin ekonomik bütünleşmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle ekonomik bütünleşmesi.

1.2.1. Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi

Gelişmiş ülkeler denildiğinde sanayileşmesini tamamlamış olan ülkeler akla gelmektedir. Bu ülkeler ekonomik bütünleşme sürecinde talep ve üretim yapısı açısından birbirlerine karşı rakiptirler. Ancak gizil güç olarak birbirlerini tamamlayıcı ekonomi durumundadırlar. Bu sebepten dolayı gelişmiş ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşmelerin başarı düzeyleri diğer ülkelere göre daha yüksek orandadır.

Bu tarz ülkeler için ekonomik bütünleşmenin amacı; ekonomik refahın artırılması ve gelişmenin hızlandırılmasıdır. Bu nedenle değişik biçimlerde ekonomik bütünleşme şekilleri ortaya çıkabilmektedir. Bunun ortaya çıkma sebebi aşağıda belirtilen etkenlere dayandırılabilir:⁶

- Karşılaştırmalı üstünlükler yasasına uygun olarak uzmanlaşmanın artırılması üretimde etkinliğin artmasına yol açar,
- Piyasa hacminin genişlemesi ölçek ekonomilerinin daha iyi kullanılmasını sağlayarak üretim düzeyini yükseltir,
- Uluslararası pazarlık gücünün artması dış ticaret hadlerinin iyileşmesine neden olur,

⁵ Canan Balkır, Muzaffer Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988, s.9.

⁶ Osman Küçükahmetoğlu, **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Ankara, Ekin Kitabevi, 2005, s.43.

- Firmalar arasındaki rekabet artışı iktisadi etkinlikte zorunlu değişikliklere yol açar,
- Teknolojik ilerleme nedeniyle üretim faktörlerinin nitelik ve niceliğini etkileyen değişiklikler ortaya çıkabilir.

1.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş olan ülkelerin aksine sanayileşmelerini tamamlayamamış, bilgi ve nitelikli işgücüne dayalı modern teknoloji seviyesine yükselememiş ülkelerdir. Globalleşen dünyada bilginin, teknoloji ve internetle (e-ticaret gibi) bu kadar öne çıkması gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşmesinde zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların en başında sermaye yetersizliğinden kaynaklanan teknolojik eksiklikler gelmektedir ve bu ülkelerin gerçekleştirecekleri ekonomik bütünleşmenin başarısı, üretim yapıları ile ilgili olabilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin ortak yönü daha çok hammadde ya da ara mal, parça gibi metallerin üretiminin yaygınlığıdır. Bu ülkelerin önceliği, uluslararası ticaretin serbestleşmesi sonucu kazanılacak ortak kâr değil, kendi ulusal ekonomilerinin ve iç büyümelerinin sürdürülebilir olması, üretim ve ticarete hızlı reformlar yoluyla radikal değişikliklerin sağlanmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşmeden ne beklediğini aşağıda verilen bilgiler şeklinde sıralayabiliriz:⁷

- Genç endüstrilerin korunması, bu endüstrilerin zamanla daha da güçlenerek dünya pazarlarında başarılı duruma gelmesinin sağlanması,
- İç pazarın büyümesinin ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasının sağlanması,
- Sanayileşmenin hızlandırılması,
- Kamusal malların ortaklaşa üretiminin sağlanması,
- Dünya piyasalarındaki negatif gelişmelere karşı korunmanın sağlanması.

---

⁷ Küçükahmetoğlu, a.g.e, s.44-45.

1.2.3. Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelişmiş Ülkelerle Ekonomik Bütünleşmesi

Ekonomik bütünleşme girişimleri ilk olarak gelişmiş ülkeler arasında ortaya çıkmıştır. Daha sonra, gelişmekte olan ülkeler de kendi aralarında ekonomik bütünleşme yoluna gitmişlerdir. Geleneksel ekonomik bütünleşme girişimlerinden farklı olarak, son yıllarda ekonomik gelişmişlik düzeyleri birbirlerinden farklı yapıdaki ülkeler arasında da ekonomik bütünleşme girişimlerinin meydana geldiği görülmektedir. Böylelikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin oluşturduğu ekonomik bütünleşmelerin içinde yer almaya başlamışlardır.

Gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerle ekonomik bütünleşmeye gitmelerinden sağladığı avantajları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:⁸

- Gelişmekte olan ülke, gelişmiş olan ülkeyle ekonomik bütünleşmeye gidince geniş kapsamlı piyasalara giriş güvencesi sağlamış olur. Bu şekilde de gelişmiş olan ülkelerin gelecekte korumacı politikalara açılması durumunda, gelişmekte olan ülke böyle bir uygulamadan negatif yönde etkilenmez,
- Gelişmekte olan ülke ekonomik bütünleşmeye giderek gelişmiş ülkelerdeki idari korumacılık tedbirlerinin ortaya çıkaracağı negatif etkilerden korunmuş olur,
- Ekonomik bütünleşme, ekonomik reformlara kredi itibarı sağlayan etkili bir araç olabilir.

1.3. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AŞAMALARI

Ekonomik bütünleşme hareketinin süreci farklı aşamalara sahip olup bu konuda fikir birliği sağlandığının söylenmesi zordur. Bunun nedenleri incelendiğinde ise, hem bu bütünleşmenin aşamaları gösteren bir süreç olması hem de bu sürecin en temelden en karmaşığa kadar süreçteki uygulamalardan kaynaklanmasıdır.

Bu sebeplerden dolayı ilk bütünleşme adımı, ekonomik işbirliği anlaşmasıdır. Bu anlaşmadaki temel amaç, uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırmak ve bu konudaki kontrolleri en aza indirmektir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Uluslararası

⁸ Küçükahmetoğlu, a.g.e. , 45-46.

Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar ekonomik işbirliği anlaşmasına örnektirler.⁹ Ekonomik işbirliği anlaşması, üye ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyici bir uygulama olup ekonomik bütünleşme şekilleri için önemli bir adımdır.

Uluslararası ekonomik bütünleşmelerin derecelerini aşağıdaki grupta inceleyebiliriz:¹⁰

- Tercihli ticaret anlaşmaları,
- Serbest ticaret bölgeleri,
- Gümrük birlikleri,
- Ortak pazar,
- Ekonomik birlik,
- Ekonomik ve parasal birlik.

1.3.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları

Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Avrupa Birliği ile üye olmayan bir devlet arasında yapılacak, kapsamı en hafif olan ekonomik anlaşma şeklidir.¹¹ Bu anlaşma kapsamında üye ülkeler, belirli alan ve mallarda, iki ya da daha fazla sayıda ülke bir araya gelerek aralarındaki gümrükleri indirirler ve üye olmayan (üçüncü ülkelere) diğer ülkelere karşı her ülke kendi gümrük tarifelerini serbestçe belirler. Bu ekonomik birleşme tipinde birleşmenin amacı, ülkeler arası bağımlılığı engelleyerek, ticaretin hacmini artırıp kontrolleri en aza indirmesiyle ülkelerin özgür iradeleriyle karar verme yeteneklerini ellerinde tutmalarını sağlamasıdır. Fakat günümüzde GATT sözleşmesinin 24. Maddesine dayanılarak Tercihli Ticaret Anlaşmalarının yapılması yasaklanmıştır. Çünkü Tercihli Ticaret Anlaşmalarında gümrük ve kotalar tamamen kaldırılmayıp dış ticaret kısmen serbestleştirilmiştir.¹² Bunun yerine tercihli ticaret, özel ekonomik ittifaklar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin de AB dışında içinde olduğu tercihli ticaret ortaklıkları, EİT, D-8 ve İslam İşbirliği Teşkilatı'dır.¹³

⁹ Emin Ertürk, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri**, Bursa, Alfa -Aktüel Yayınları, 1998, s.10.

¹⁰ Dura, Atik, **a.g.e.**, s.5.

¹¹ Hale Akay, Ece Öztan, "Tercihli Ticaret Anlaşmaları" **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, 2.Cilt, Ed. Desmond Dınan, Çev. Hale Akay, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2005, s.358.

¹² Dura, Atik, **a.g.e.**, s.7.

¹³ Ali Sait Akın, "Türkiye'nin Katıldığı Bölgesel Tercihli Ticaret Görüşmeleri" (Erişim)

http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-katildigi-bolgesel-tercihli-ticaret-gorusmeleri.tr.mfa, 1 Aralık 2015.

1.3.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Genel olarak serbest ticaret bölgeleri, ülkede geçerli mali, iktisadi ve ticari alanlarla ilgili hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı ya da kısmen uygulandığı ticari ve ilgili faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) düzenlemelerinin günümüz gereksinimlerine ve çok taraflı ticaret düzeninin yeni pazar arayışlarının yetersiz kalması, ülkeleri ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarına yöneltmiştir. Son dönemlerde serbest ticaret anlaşmaları gelişmiş ülkeler arasında ve güney - kuzey, güney - güney ekonomi ve ticari ilişkilerde yayılmaya başlamıştır.¹⁴ Yani aslında kuzeyin güneyle olan ticari ilişkileri mevcuttur ve iki blok kendi içine kapanık değildir.¹⁵

Serbest ticaret bölgeleri üye ülkeler, en az iki ya da daha fazla sayıda ülkenin, kendi aralarındaki ticaretin miktar kısıtlamalarını, diğer kotaları ve gümrük tarifelerini ortadan kaldırdıkları anlaşma biçimidir. Aralarındaki miktar kısıtlamalarını, diğer kotaları ve gümrük tarifelerini ortadan kaldırırken üçüncü ülkelere karşı uygulayacakları kısıtlamaları kendi gümrük tarifeleri üzerinden serbestçe uygulama konusunda özgürdürler. Böylece, üye ülkelerin kendi ürettiği mal ve hizmetlere dair ticareti serbestleştirerek ortak payda da pazarı yaratmaktır. Böylece üye ülkeler arasında ortak pazar yaratma amacı gerçekleştirilmektedir.

Serbest ticaret anlaşmalarının bazı ekonomik sapmaları yüzünden olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzlukların en önemlisi üye olan ve üye olmayan ülkelerle ticaret yaparken uygulanan bu gümrük tarifelerinin ticaret üzerinde çeşitli sapmalar meydana getirmesidir. Bunun en büyük nedeni üyelerin dışa karşı farklı tarifeler uygulamasıdır. Üye olmayan ülkelere yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ülke önce birlik içinde düşük gümrüklü ülkeye göndermekte, düşük tarife ödendikten sonra mallar, asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye gönderilmektedir. İhracatın bu

¹⁴“Serbest Bölgeler”,(Erişim) [http:// www.ekonomi.gov.tr](http://www.ekonomi.gov.tr) 20 Şubat 2015, s.1.

¹⁵ Uluslararası ekonomide kuzey ve güney ülkeleri tanımlayan kuzey yarımkürede gelişmiş Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri ile Japonya, Avustralya gibi Avrupa ve ABD ile doğrudan ilişki içerisindeki bölgeleri ve eski Sovyet ülkelerini kapsarken, güneyde Latin Amerika, Afrika, Ortadoğu ve Güney Asya ülkeleri mevcuttur. Bu ayrım, daha çok kuzeydeki teknolojik üstünlük ve bu ülke rejimindeki siyasal istikrarın nispeten daha çok olmasından gelir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Jean-Philippe Therien, “Beyond the North-South Divide: the Two Tales of World Poverty” *Third World Quarterly* 20 (4), ss. 723-742

şekilde dolambaçlı yollarla yapılması küresel ticaretin seyrini olumsuz etkilemektedir. Bunu engellemek için bölge içinde malların hangi ülkeden çıktığını gösteren menşei belgeler düzenlenmiştir.¹⁶

Serbest ticari anlaşmalara örnekler; 1960 yılında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA) , 1960' da kurulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), 1992 'de kurulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) 'dır.¹⁷

1.3.3. Gümrük Birlikleri

Gümrük Birliği Teorisi'ni ortaya koyan ve bu teorinin öncülerinden sayılan Jacop Viner ve James Edward Meade, 1950'li yıllarda ortaya koydukları eserde Gümrük Birliği'nin alt yapısını oluşturmuşlardır. Viner ve Meade Gümrük Birliği'ni, üye ekonomileri arasında mal dolaşımını sınırlayan her türlü engeli ortadan kaldıran ve oluşturulan Birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı ise tek ve ortak bir gümrük tarifesi uygulaması biçiminde oluşturulan bir ekonomik yapı olarak tanımlamışlardır.¹⁸

Gümrük Birliği, Birliğe taraf olan ülkeler arasında serbest dolaşan mallar üzerinden, gümrük vb. gibi dış ticaret için konulan kotaların kaldırılması ve üye olmayan ülkelerle yapılan ticarete Ortak Gümrük Tarife'sinin (OGT) uygulanmasıdır.¹⁹

Günümüzde ise Gümrük Birliği kavramı biraz daha gelişerek, ülkelerin diğer ülkelere karşı kendi aralarında anlaşarak ortak bir gümrük tarifesi uygulamasıdır. Aynı zamanda kültürel bir bütünlük olmakla beraber eğitim, sosyo-ekonomik çevre gibi birçok alanda da birliğe üye olan ülkeler işbirliği yapmaktadırlar.

Gümrük Birlikleri, en az iki ya da daha fazla sayıda ülkenin bir araya gelerek mallara uygulanan kotaları ve gümrük tarifelerini kaldırdıkları, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı ekonomik bütünleşme modelidir. Yani ülkeler arası

¹⁶ Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996,s.35.

¹⁷ Burcu Saçkan, **Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret İlişkisinin İncelenmesi** (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul, 2013, s.5-6.

¹⁸ Jacop Viner, **The Customs Union Issue**, Oxford University press, 1950

James Edward Meade, **Problems Of Economic Union**, 1953

¹⁹ Murat Sönmez, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Katkıları**,(Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2006,s.9.

ticaretin tamamen serbest bırakılmış olduğu serbest ticaret alanları olarak da tanımlayabiliriz.

Birliğe üye ülkeler arasında yapılan ihracat ve ithalatta her türlü kotalar kaldırılmakta ve gümrük vergileri alınmamaktadır. Bu sayede malların serbest dolaşımı sağlanmaktadır. Bu doğrultuda Gümrük Birlikleri, serbest ticaret bölgelerine benzemekte fakat tercihli ticaret anlaşması ve serbest ticaret bölgelerinden daha gelişmiş ve kapsamlı bir yapıya sahiptirler. Bunlardan farklı olan tarafı da, birliğe üye ülkelerin üye olmayan ülkelere karşı ulusal tarifeleri yerine birliğe üye ülkeler tarafından oluşturulan Ortak Gümrük Tarifeleri uygulanmasıdır.

Ortak Gümrük Tarifesi'nin uygulanmasının serbest ticaret bölgesine üye olan ülkeler ile üçüncü ülkeler arasında yapılan ticarete farklı tarifeler uygulanmasından kaynaklanan sorunun önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Buna ek olarak üye ülkelerin üçüncü ülkeler ile Birlikten bağımsız bir şekilde tarife uygulaması söz konusu değildir.

Gümrük Birliği'nin amacı, Birliğe üye olan ülkeler arasındaki ticari kısıtlamaların kaldırılması ve üçüncü ülkelere ithal edilen mallara OGT uygulanmasıdır. Birliğin en önemli faydası ise küçük piyasaların birleşerek kendine pazar bulmasıdır. Aynı zamanda pazar içinde rekabetin olması kalitenin artmasına malların da fiyatlarının düşmesini sağlamaktadır.

Gümrük Birliği'ne en önemli örnek 1834 yılında Alman devletlerinin kurduğu "Zolverein", bilinen en eski örnek olup, diğeri ise 1957 yılında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'dur.²⁰

1.3.4. Ortak Pazar

Ortak Pazar, Gümrük Birlikleri'ne ek olarak; en az iki ya da daha fazla ülke ortak pazar kurduklarında, üretim faktörlerinin; emek, sermaye ve girişimcilere serbest dolaşım hakkı sağlanmasıdır. Ortak Pazarı Gümrük Birliklerinden ayıran en temel özellik de üretim faktörlerinin serbest dolaşımıdır. Ortak Pazar, iç ticarete tüm tarife ve kısıtlamaları ortadan kaldırarak ortak dış tarifeler koyar. Şöyle ki ortak pazar içindeki

²⁰ Ahmet Ateş, "Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu", Kasım 06,2011 (Erişim) <http://www.tuicakademi.org>, 2 Şubat 2015

fiyatların eşitlenerek kaynakların daha da etkin bir şekilde kullanılması sağlanmış olur. Ayrıca bu serbest dolaşım sayesinde üye ülkeler arasında da iç ekonomik politikaların uyumlu hale gelmesini sağlar.

Gümrük Birliği kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi ürünleri gibi mallar serbest dolaşmaktadır. Fakat üretim faktörlerinin serbest dolaşımı söz konusu değildir. Türkiye Gümrük Birliği'ne üye olduğu için üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulayabilmektedir. Fakat Avrupa Birliği'ne tam üye olmadığından Avrupa Birliği Ortak Pazarında üretim faktörlerinin serbestçe dolaştığı ve ortak gümrük tarifelerinin uygulandığı Avrupa Birliği Ortak Pazarı'na üye değildir.

Ortak Pazar'da emek faktörünün serbest dolaşım hakkı olduğundan ülkeler arasında ortak politika ve ekonomik dengeler uygulanmalıdır. Emek faktörünün serbest dolaşımının sağlandığı bir ülkede ortak bir politik birlik olmazsa kriz ve durgunluk ortaya çıkabilir ve gelişmişlik farkları fazla ise emek göçüyle yüz yüze kalınabilir. Bu gibi olumsuzluklarla karşılaşmamak için politik ve ekonomik birlikte denge olması şarttır.

1.3.5. Ekonomik Birlik

Diğer ekonomik bütünleşmelerden daha ileri bir süreç olan bu safhada, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının ardından ulusal politikaların uyumlaştırılması süreci yerini alır.²¹ Bu aşamada uyumlaştırılacak politikalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:²²

- Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleşmez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gidilmesi,

²¹ Emin Ertürk, **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri**, Bursa, Alfa-Aktüel yayınları,1998,s.11.

²² Vural Savaş, **Türkiye ve AET**, İstanbul, Ar Basım Yayın, 1983, s.86.

- Etkileri uluslararası düzeyde görülen çevre sorunları gibi konularda ortak politikaların izlenmesi,
- Tek bir ülkenin çözemeyeceği büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar ve projelerde olduğu gibi uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini gerektiren alanlarda ortak politikaların izlenmesi,
- Topluluk içinde rekabetçi yapıları bozan ve tekelleşmeyi ortaya çıkaran uygulamaları önlemeye dönük politikalarda işbirliğine gidilmesi.

Bu tür bütünleşmelere örnek olarak 1975 yılında kurulan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve 1967 yılında kurulan Doğu Afrika Topluluğu (EAC) verilebilir.²³

Diğer aşamalara baktığımızda, üye ülkeler aralarında dış ticarete konulan engelleri ortadan kaldırmayı amaçlarken; ekonomik birlikteki amaç ise ekonomik ve politik uyumun her üye ülke arasında fark gözetmeksizin uygulanmasıdır. Birliğe üye ülkeler, maliye ve para politikalarını özgür bir şekilde belirleyebilirler. Fakat bu belirlenen maliye ve para politikaları Birliğin makro politikalarına uyum sağlamak zorundadır. Ekonomik Birliğe en iyi örnek, Avrupa Birliği'nin Maastricht Anlaşması'ndan sonra maliye ve para politikalarını uyumlaştırmasıyla beraber üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımını sağlamasıdır.

1.3.6. Tam Ekonomik Birlik

Tam Ekonomik Birlik, ekonomik bütünleşme aşamalarının en ileri seviyesini ifade etmektedir. Literatürde siyasi birlik olarak da adlandırılmaktadır. Tam Ekonomik bütünleşmede ayrı ayrı ülkelerin tek olmasına geçilir. Bu aşamada bir ekonomik birlikten farklı olarak finansman piyasasında bütünleşme, maliye, para ve sosyal politikalarda uyum ve istikrar işlevi ulusal düzeyin üstündeki kurumlarca alınacaktır. Bu bütünleşme biçiminde parlamentosu, merkez bankası, adalet divanı gibi tüm kurumlarıyla, yasama, yürütme ve yargı erkleri tek bir devlet gibi hareket ederek, tek mevzuatın uygulanmasını üye ülkeler birlikte gerçekleştirmektedirler.²⁴ Ayrıca üye

²³ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1998, s.401.

²⁴ A.Kadir Mercül, "Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecindeki Gelişmeler ve Türkiye" **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, Ed. Mustafa Aykaç, Zeki Parlak, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002, s.218

lkeler ulusal paralarını sabit kurla birbirlerine bağlayarak tek merkez bankası tarafından tek bir para kullanıma geçmektedirler. Bir Gümrük Birliği olarak ortaya çıkan AET, zaman içinde Ortak Pazar, daha sonra da tek para politikasını yürütecek Avrupa Merkez Bankaları sistemiyle parasal ve ekonomik birliğe ulaşmıştır.²⁵

1.3.7. Ekonomik ve Parasal Birlik

En az iki ya da daha fazla sayıda ülkenin bir araya gelerek üretim faktörleri ile birlikte ortak bir para birimi uyguladıkları bir bütünleşme modelidir. Maastricht Anlaşması'nın imzalanması ile beraber Avrupa Birliği yeleri, Avrupa Birliği'nde istikrarlı ve dengeli bir ekonominin sağlanması için Ekonomik ve Parasal Birliği kurmuşlardır.

Ekonomik ve Parasal Birlik'te, Birlik yesi olan ülkeler ulusal ekonomik bağımsızlıklarını büyük ve önemli ölçüde yitirip yerine bu kararları alacak olan uluslar üstü bir otoriteye bırakacaktır. Böylece tam bütünleşmeye yönelik para ve maliye politikalarında bir uyumlaşmaya doğru gidilecektir. Buradaki temel amaç sadece faktör ve mal piyasasının birleşmesi değil, ayrıca para ve finans piyasalarının büyümeyi sağlayacak, hatta teşvik edecek şekilde uyumlaştırılmasıdır. Parasal ve ekonomik birliğin tam olarak gerçekleşmesi için uygulanması gereken aşamalar aşağıdaki gibidir:²⁶

- ye lkeler arasında kurlar arasında birliğin sağlanması,
- Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm engellerin kaldırılması,
- Üyeler arasında tam olarak politik koordinasyonunun sağlanması,
- Ortak bir paranın kabul ve ortak bir Merkez Bankası'nın kurulmasıdır.

Günümüzde, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Türk Lirası'nın kullanılması ve 19 Avrupa ülkesinde de (Belçika, Avusturya, Yunanistan, Portekiz, Almanya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Fransa, Hollanda, İrlanda, Lüksemburg, Kıbrıs, İtalya, İşpanya, Finlandiya, Malta, Litvanya, Letonya) ortak para birimi olan Euro'nun kullanımını Parasal Birliğe rnek olarak verilebilir. Avrupa Birliği yesi

²⁵ Cihan Dura, Hayriye Atik, **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 2003, s.38

²⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, 9.Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 1997, s.205.

olmadan yapılan anlaşmalar kapsamında Euro para birimini kullanan ülkeler Andorra, Monako, San Morina ve Vatikan'dır. Ayrıca Avrupa Birliği üyesi olan Birleşik Krallık ve Danimarka Maastricht Anlaşması'nda yer alan ayrıcalıklara dayanarak Euro'yu kullanmamaktadırlar. Parasal birlikle beraber ülkelerin ekonomileri ortak ekonomik politikalar altında buluşur ve ekonomik bütünleşme hareketleri de bu sayede artar.

Tablo 1. Ekonomik Bütünleşmeler Ve Özellikleri

Ekonomik Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum	Finansal ve Sosyal Politikalarda Birlik
Serbest Ticaret Bölgesi	✓				
Gümrük Birliği	✓	✓			
Ortak Pazar	✓	✓	✓		
Ekonomik Birlik	✓	✓	✓	✓	
Tam Ekonomik Birlik	✓	✓	✓	✓	✓

Kaynak: Dura, Atik, age, 7-8

Tüm bu ekonomik aşamaları incelediğimizde ortaya çıkan sonuçlar, devletlerarası bütünleşmelerin sağlanmasına imkân doğuracak birliklerin kurulmasına yönelik fikirlerin kökeni Eski Yunan'a kadar dayanmaktadır. Bu ekonomik bütünleşme hareketleri; savaşların etkilerinden doğan olumsuzlukların ortadan kaldırılması, barışın sağlanması, siyasal bölünmüşlüğü toparlayarak siyasal bütünleşmeler sağlanmak istenmesi ve ülkeler arasında dengelerin oluşturabilmesine yöneliktir. Bu kapsamda, barış ve istikrarın devamı ve iktisadi sistemlerin var olması ihtiyacından dolayı ekonomik bütünleşmeler ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla, ülkeler arasında yaşanan ekonomik ve siyasi ilişkilerdeki sıkıntılar, bu bütünleşmeler sayesinde giderilmeye çalışılmıştır. Böylece, üye ülkeler arasında ekonomik dengelerin sağlanabilmesi için mal-hizmet-sermaye ve emeğin serbestçe dolaştığı aşamalar oluşmuştur. Ekonomik bütünleşme hareketlerini en ileri seviyeye taşıyan başarılı örnek Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği'nde sağlanan ekonomik bütünleşme Avrupa Birliği'nin kısa zamanda uluslararası ekonomik güç haline gelmesini sağlamıştır. Avrupa Birliği genişleme sürecinden sonra bünyesinde barındırdığı ülkelerle dev bir blok haline gelmeyi başarmıştır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE İKTİSADİ İLİŞKİLERİ

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Avrupa Birliği’nin tarihsel gelişim sürecinin başlangıcının, Dünya Savaşlarını izleyen yıllara dayandığı kabul edilmektedir. Avrupa’yı derinden sarsan bu savaşların yıkıcı sonuçları ve tekrar böyle bir savaşın Avrupalı devletler tarafından yaşanmak istenmemesi üzerine Avrupa’da bir birlik yaratılması gerekliliği konusunda fikirler ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda Avrupa Birliği’nin doğuşu, Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasi çıkarlarını devletler üstü bir kurum kurarak gerçekleştirme fikrine dayanmaktadır. Avrupa devletleri arasında birliğin kurulması fikrini ortaya atan ilk kişi İngiltere Başbakanı Churchill’dir. 19 Eylül 1946’da İsviçre’de verdiği konferansta Avrupa’da kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için Avrupa Birleşik Devletleri’nin kurulması gerektiğini açıklamıştır.²⁷ Avrupa Birliği’nin temelini oluşturan ekonomik bütünleşmeler; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Batı Avrupa Birliği, Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTOM)’dur. 18 Temmuz 1932 yılında Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında kurulan Benelüks Ekonomik İşbirliği’nin 18 Nisan 1951’de Paris Anlaşması ile Almanya, Fransa ve İtalya’yı da içine almasıyla Altılar doğmuş ve bugünkü Avrupa Birliği’nin temeli kabul edilen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ortaya çıkmıştır.²⁸

Gümrük Birliği, Avrupa Topluluğu’nda ilk kez 1951 yılında imzalanan Paris Anlaşması şartlarıyla belirlenmiştir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun başarılı bir şekilde ilerlemesi, daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleşmesi fikrini ortaya çıkarmıştır. Böylece 17 Mart 1957 tarihinde Roma Anlaşması imzalanmış olup, Avrupa

²⁷ Haluk Günöğür, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi”, Avrupa Birliği El Kitabı, Ankara, T.C. Merkez Bankası Yayını, 1995, s.13.

²⁸ Emin Ertürk, *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, 1.Baskı, Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları, 1993, s.190.

Ekonomik Topluluğu kurulmuştur. Anlaşma 1 Ocak 1958 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca 1957’de kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği sağlamak amacıyla Roma Anlaşması’nı imzalayan ülkeler Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTOM) ve ilk olarak “Ortak Pazar”, daha sonra Avrupa Topluluğu diye anılan AET’yi kurmuşlardır.²⁹ EUROTOM’un kurulmasındaki temel amaç, atom enerjisinin sanayi ve enerji üretimi için barışçıl bir şekilde ortak kullanılmasıdır.³⁰

Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun temel amacı, Avrupa’nın siyasal bütünlüğe ve beraberliğe ulaşmasıdır. Bu amaca ulaşmak için ekonomik dengenin sağlanması ve üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını sağlayan bir ortak pazar kurulması hedeflenmiş olup bu ortak pazarın sınırlarını da Gümrük Birliği oluşturmuştur.

Roma Anlaşması ile Ortak Pazar içerisindeki ülkelerin gümrük tarifelerinin 12 yıl boyunca aşamalı olarak indirilmesi ve 12 yılın sonuna gelindiğinde tamamen kaldırılması öngörülmüştür. 1970 yılında, üçüncü ülkelere uygulanacak olan ortak gümrük tarifesi belirlenmiş olup, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun amacı olan ekonomik ve siyasal birliğin temelleri sağlamlaştırılmıştır. Bu başarılı zaman diliminde başlangıçta Topluluğa girmek istemeyen ülkeler daha sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.³¹

Bu ülkelerin başında bulunan İngiltere’nin üyelik ile ilgili politikası başlangıçta, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun bir Ortak Pazar değil, serbest ticaret anlaşması olması ve Avrupa’daki birleşme hareketinin göreceli olarak rahat ilişkiler üzerine kurulu olması yönünde olmuştur. Ayrıca, İngiltere söz konusu birleşmenin deniz aşırı ülkeleri de kapsayan bir hareket olması gerektiğine inanmış, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun arzu ettiği bu yapıdan uzak olduğu düşüncesiyle Topluluğa katılmayacağını açıklayıp

²⁹ Dennis Swann, **European Economic Integration: The Common Market, European Union and Beyond**, England, Edward Elgar Pub. Ltd. ,1996, s.68.

³⁰ Ertürk, **a.g.e.** , s.191.

³¹ Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 2002, s.93.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmayan ülkeler ile Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA)'yı kurmuştur.³²

İngiltere, Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan ticari ve parasal politikalara karşı her zaman alternatif bir politika üretmiştir. Dolayısıyla EFTA'nın Avrupa Birliği'nin ortak pazar fikrine muhalif olarak ortaya çıktığını ve sadece kıtalararası serbest ticareti hedefleyen bir birlik olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ortak pazarın ticari hacmine erişememiştir. Kurucu ülkeleri olan İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, Portekiz ve Avusturya da teker teker EFTA'dan ayrılarak Avrupa Birliği'ne üye olmuştur.

1965 yılında imzalanan ancak 1967 yılında yürürlüğe giren Füzyon Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu birleştirilmiş ve oluşan yeni birliğe Avrupa Topluluğu adı verilmiştir. Bu gelişmelerden sonra, tam anlamıyla ortak bir pazar oluşturabilmek amacıyla 1987 yılında yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi ile malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımının sağlanmasını öngören Tek Pazar uygulamasına geçilmiştir. Nihayetinde 10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht'te Hollanda Topluluğa kabul edilip 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Birlik Anlaşması'yla Topluluk, Avrupa Birliği adıyla anılacaktır.³³

Avrupa Birliği'nin, kuruluşundan itibaren göstermiş olduğu başarılı gelişme bazı ülkelerin üyelik başvurusunda bulunmalarına yol açmıştır. Bu bağlamda Birlik ilk genişlemesini 1973 yılında Büyük Britanya, İrlanda ve Danimarka'yı üyeliğe kabul ederek yaşamıştır. İkinci genişlemesi 1981 yılında güneye doğru yapmış ve Yunanistan topluluğa alınmıştır. Üçüncü genişlemesini 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in katılımı ile gerçekleştirmiştir. 1987'de Türkiye tam üyelik için başvuru yapmış ve 17 Aralık 2004 tarihinde müzakerelere başlama tarihi almıştır. 1995 yılında İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın katılımı ile dördüncü genişlemesini yapmıştır. 1 Mayıs 2004'te Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Litvanya, Polonya, Slovenya ve Malta'nın da birliğe dâhil edilmesiyle en büyük

³² Klaus-Dieter Borchardt, **European İntegration: The Origins and Growht Of The European Union**, Ed.Luxembourg, European Comminties, 1995, s.16-18.

³³ Güran, **a.g.e.** , s.93.

genişleme olan beşinci genişleme gerçekleşmiştir. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya,³⁴ 1 Temmuz 2013 tarihinde Hırvatistan Birliğe katılmıştır.

2.2. TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği, geçmişte ilk olarak ekonomik bir birleşme hareketi olarak başlamış olup günümüzde ise ekonomik boyutun ötesinde siyasal ve sosyal bir anlam kazanmıştır. Maastricht Anlaşması'yla da siyasi bir birlik olma yönü ile ilerleyen Avrupa Birliği bugün 28 üyeli bir birlik olmasıyla dünyada kayda değer bir bölgesel güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreç içinde bakıldığında Avrupa bütünleşmesi 1952 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önemli kayıplar veren Avrupa'nın bugün geldiği düzey, 1950'li yıllarda Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlattığı ekonomik bütünleşme hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu bütünleşme hareketi sonucunda, Avrupa'nın yeniden inşası için gerekli ekonomik uzlaşma ve barış zemininin yaratılmasını sağlamıştır.³⁵

Avrupa Birliği'nin doğuşu ve işleyişi, Birliğe üye olan ülkelerin ekonomilerinin bir bütün olma fikrine dayanmaktadır. Ekonomik bütünleşme kendine özgü sosyal konuları ele almaktadır. Avrupa Birliği de rekabetçi ekonomik bir büyüme olduğundan, kendine özgü sosyal politikaların oluşturulması öngörülmüştür. Bu sosyal politikalar oluşturulurken Birliğe üye olan ülkelere yürürlükte olan sosyal yasalar, tüzükler ve yönetmelikler, uygulamalar dayanak olarak alınmıştır. Bu yaklaşım da aynı zamanda demokratik toplum işleyişi esas olarak benimsenmiştir.

Avrupa ekonomisinin güçlenmesi ve gelişmesinde, Avrupa sosyal politikalarının da kendine has sosyal modelin örnek alınması önemli bir rol oynamıştır. Avrupa Birliği içinde derin tartışmalara sebep olan sosyal politikalar, 1990'lardan itibaren Avrupa için en uygun sosyal modelin nasıl olması gerektiği yönündeki tartışmalarla meydana

³⁴Murat Sönmez, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Katkıları**,(Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2006, s.27.

³⁵Verda Canbey Özgüler, **Avrupa Birliği ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırılmalı Analizi**, Muzaffer Dardan, **Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği**, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002

gelmiştir. Bu politikanın kapsamı, Birliğin kuruluşundan günümüze kadar genişlemiş ve farklılıklar göstermiştir.³⁶

Avrupa kıtasında barış ortamının yaratılması ve bu ortamın sürekliliğinin sağlanabilmesi, toplumların daha refah içinde yaşaması ve yaşam kalitelerinin yükseltmek istenmesi, tam istihdamın sürdürülebilmesi için ekonomik ve siyasi bütünleşme amacıyla çıkılan bu yolda, Avrupa bütünleşme süreci zaman içinde birçok alana yayılmıştır. Bu zaman içinden günümüze kadar olan süreçte, 28 üyesi ve 460 milyonu aşkın nüfusuyla dünyadaki en ileri bütünleşme şeklini almayı başarmıştır.

Bu Avrupa bütünleşmesinin sonuçtaki asıl hedefi siyasi birliğin sağlanması olmuştur. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler arasında Gümrük Birliği sağlanarak, mal, hizmet, sermaye ve iş gücünün serbest dolaşımını sağlayarak ortak bir pazar hedefinin kurulmasını sağlamaktır. Bu ortak hedefi ise, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile hayata geçirerek amaca ulaşılmıştır. Maastricht ile parasal birliğe geçiş için şart olan parasal ve mali ölçütlerde, Maastricht ölçütleri olarak meydana çıkmıştır.

Böylece dünya tarihinde devletler kendi istekleriyle egemenliklerinin bir bölümünü ulus üstü bir kuruma taşımış oluyorlardı. Almanya ve Fransa Avrupa Birliği'nin siyasi ve ekonomik politikalarına büyük ölçüde yön veren iki ülkesidir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Almanya ve Fransa ile olan tarihsel ilişkilerine değineceğiz.

2.2.1. Türkiye-Almanya İlişkileri

Türkiye'nin Avrupa Birliği içerisinde ikili ilişkilerinin üyelik sürecine etki ettiği en önemli ülkelerden biri, belki de ilki Almanya'dır. 1990 yılında Doğu Almanya olarak da bildiğimiz Alman Demokratik Cumhuriyeti ile birleşmesinin ardından Avrupa'nın en büyük nüfusuna sahip olan ülke hâline gelmiştir ki bu durum Almanya'yı AB organları ve özellikle Avrupa Parlamentosu içinde en güçlü temsil edilen ülke durumuna getirir. Almanya'nın desteğini almak, Türkiye'nin AB üyeliği için bu nedenlerle hayati bir öneme sahiptir.

³⁶ Verda Canbey Özgüler, Avrupa Birliği ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırılmalı Analizi, Mustafa Aykaç, *Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Muğlak Geçmiş ve Tartışmalı Gelecek*, İstanbul, Elif Kitabevi 2002

2014 yılında Türkiye-Almanya arasındaki ilişkiler, geçmiş yıllara dönük olarak incelendiğinde genel olarak ciddi sorunlar gölgesinde şekillenmiştir. Bu sorunların bir sonucu olarak iki ülke arasında Osmanlı'nın son dönemlerinden kalan tarihi dostluk görüşü yerini çıkar ilişkilerine bırakmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun II. Abdülhamid döneminde Almanya ile yakınlaşması, 1. Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi yukarıda bahsedilen dostluğun temelinde yer almaktadır. II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye tarafsız kalmasına rağmen Almanya ile ticaretini devam ettirmiş ve bu yüzden İngiltere başta olmak üzere müttefiklerin tepkisini de çekmiştir.³⁷ Savaş sonrasında Almanya'nın ikiye bölünmesi sonrasında Batı Blokunun bir parçası olan Federal Almanya Cumhuriyeti ile iyi ilişkiler sürdüren Türkiye, 1963 yılından itibaren bu ülkeye ziyaretçi işçi göndermeye başlamıştır. Bu ziyaretçi işçilerin büyük bir bölümü Almanya'ya yerleşmiştir ve bugün Almanya'daki en büyük azınlık topluluğunu oluşturmaktadır.

Türkiye-Almanya ilişkilerine, Türkiye-Avrupa Birliği arasındaki tutum yönünden bakıldığında altı çizilmesi gereken iki ana fikir göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Alman devletinin ve siyasi partilerinin Türkiye-Avrupa Birliği ilişkisi hakkındaki ifade ve eylemleri olmakla birlikte ikincisi ise Almanya'da bulunan Türkiye göçmenlerinin ülkedeki rolüdür. Ana fikirlerden ilkinin ele alacak olursak; serbest piyasa ekonomisiyle devlet denetimi temelinde yürütülecek doğa ve çevre kurallarını bir araya getirmeyi amaçlayan Yeşiller Hükümeti ile Sosyal Demokrat Alman siyasi partileri; Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday olma konumunda bulunduğu sırada pozitif bir yaklaşım sergilemişlerdir. Fakat bunun yanı sıra mali ve ulusal muhafazakârlığı benimsemiş olan Hıristiyan Demokrat Partisi'nin Türkiye-Avrupa Birliği tam üyelik statüsüne bakış açısı bu siyasi partilerle aynı yönde olmamıştır.

Türkiye-Almanya arasındaki ilişkiler birçok noktada kesişmektedir. Bunlar siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerdir. Siyasi açıdan bakıldığında Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini, ekonomik açıdan iki ülkenin ticari ilişkilerini ve son olarak kültürel açıdan ise karşılıklı olarak vatandaşlarımızın taraf ülkede gösterdiği faaliyetlerini içermektedir.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için, bkz. Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015

Ekonomik ve nüfus yapısı bakımından incelediğimizde Almanya, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında en etkili olan ülkedir ve bu açıdan Almanya, Türkiye için Avrupa Birliği hedefinde ön saflarda yer almaktadır. Ancak Almanya'nın Türkiye ile olan kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri sağlam olmasına rağmen, Avrupa Birliği içerisindeki bu konumu Türkiye-Avrupa Birliği üyeliği açısından olumlu sonuç doğuramamaktadır.

1998-2005 yılları arasında Schröder başkanlığı dönemindeki Türk-Alman ilişkilerinin oldukça sağlam olması sonucu Schröder' in Türkiye-Avrupa Birliği üyeliğinin yolunu açma girişimleri 2005'den itibaren Almanya'da yönetim Merkel'e geçmesiyle, üyelik yerine imtiyazlı ortaklık önerisi ortaya atılmıştır. Bu öneri, hal ve sonuçları ne olursa olsun Türkiye'nin Almanya içerisindeki önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Fakat buna rağmen Türkiye, Avrupa Birliği'ni bir devlet politikası olarak benimsediğinden dolayı bu öneriyi reddetmiştir. Merkel'in Fransa'da da Nicholas Sarkozy'nin iktidara gelişi ile birlikte hem dış politikada Türkiye'nin AB üyeliği karşısında hem de Almanya'daki Türk kökenli vatandaşların sosyal hakları konusundaki politikaları çok katı bir hâl almıştır. Son yıllarda özellikle Suriye İç Savaşı sonrası Avrupa Birliği'nin yaşamakla yüz yüze geldiği mülteci krizi sonrası 2015 yılı sonlarında Merkel Hükümeti'nin Türkiye'ye tavrında olumlu gelişmeler gözlemlenmektedir.

Tüm bunların sonucu olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci tamamen kendi söylem ve eylemleri doğrultusundaki gelişimine bağlıdır. Türkiye 2000'li yılların başından bu yana çok yönlü dış politika içerisinde aktif bir şekilde yer almışsa da Türk dış politikasının bel kemiğinin Avrupa Birliği olduğu yadsınamaz bir gerçektir ve bununla bağlantılı olarak Almanya'nın Türkiye içerisindeki önemi süreklilik gösterecektir.

2.2.2. Türkiye-Fransa İlişkileri

Tarihsel süreç içerisinde, Fransa ve Türkiye arasındaki ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu dönemi olan 14. Yüzyılın sonuna doğru başlamıştır. Başlayan bu dostane ilişkiler ta ki 18. Yüzyılda gerçekleşen Fransız Devrimi'ne dek sürmüştür. Fransız Devrimi'nden sonra Fransa ve Osmanlı ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Çünkü Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki Mısır'ı işgal etme arzusuyla başlayıp günümüze kadar

olan sürede de birçok siyasal sebeplerden dolayı ilişkilerimiz iniş çıkışlarla devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı ile iki ülkenin farklı cephelerde savaşmasıyla da iyice bozulmuştur. Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile Fransa'nın ilişkileri, Fransa mandası altındaki Suriye ile aramızda ki sınır konularından dolayı bir kez daha bozulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren ise Fransa ile olan ilişkilerimiz hız kazanmaya başlamıştır. Bu ilişkilerin devamında 1995'te Gümrük Birliği ile beraber 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke statüsünün resmen tanınmasında Fransa önemli bir rol üstlenmiştir.

1998 yılında imzalanan Türkiye-Fransa 2000 Eylem Planı ile iki ülke arasında, siyasi ve kültürel alanlarda olan ilişkiler iyice hız kazanmıştır. Ancak 2001 yılında, geçmiş yıllarda yaşanan, Ermeni soykırımı iddialarını tanıyan yasanın çıkarılması soykırım iddialarının Ulusal Meclis'te benimsenmesiyle ülkemizin Fransa ile olan ilişkileri yeniden bozulmuştur.

Bir dönem Türkiye, Paris'te görev yapan büyükelçisini geri çağırrsa da ilişkiler gergin havaya rağmen devam etmiştir. 2009 yılında, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy ile gerçekleştirdiği resmi ziyareti ile ilişkiler biraz daha iyi bir sürece girmiş gibi gözükse de Sarkozy döneminde Fransa'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı gelişen politikalarının değişmesi için Cumhurbaşkanlığını, rakip Fransa Sosyalist Partisinden François Hollande'ın kazanması beklenmiştir. Cumhurbaşkanlığı döneminde Sarkozy, Türkiye'ye tam üyelik dışında "Ayrıcalıklı Ortaklık" ya da "Akdeniz Birliği Üyeliği" gibi alternatifler üretmek suretiyle Türkiye'nin AB üyeliğine engel olmak istemiştir.

Fransa, ısrarla özgür bir Avrupa fikrini savunmasına rağmen bunun ABD ve NATO'nun güvenlik şemsiyesi olmadan yapılacağına dair bir çözüm bulamamıştır. Türkiye'nin elinde önemli ve güçlü bir ordu varlığının bulunması da Avrupa Birliği'ne tam üye olma yönünde önem taşımaktadır. Fransa, bu askeri güç potansiyelini önemsemekle beraber, ABD'ye olan bağımlılığı sorun olarak görmektedir. Aslında, Türkiye'nin askeri güç potansiyeli yıllardır özgürlüğü savunma politikasının uğraşını veren Fransa ve Avrupa Birliği için de önemli avantajlar sağlayabilir fakat Fransa'nın kabullenemediği husus,

Türkiye'nin askeri güç potansiyelinin NATO kanalıyla ABD'ye bağımlı olması durumudur.³⁸ Sarkozy döneminde Fransa'nın, dış politikasının güvenlik odağında ve barış misyonlarında yer almasıyla ve NATO'nun askeri kanadına dönmek istemesi için adımlar atması da ülkemizi önemli bir güç olarak gördüğünün göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Dolayısıyla, Fransa kesinlikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasını istememekte ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin kontrolünden çıkmasını istemektedir. Fransa'nın Türkiye üzerinde uyguladığı politika, Avrupa Birliği'ne üye olmaması ama Türkiye'yi kaçırılmaması gereken bir pazar olarak görmesi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğini sürüncemede bırakmak yönünde olduğu düşünülmektedir.

2.2.3. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerinde Avrupa Birliği'nin belirleyicilik unsuru oldukça yüksektir. Bazı yazarlar Türkiye'nin Avrupa Topluluklarına ilk üyeliğinin temelinde bile, aynı ittifaklara mensup olmalarına rağmen bölgesel bir rekabet içinde olduğu Yunanistan'ın gerisinde kalmamak hedefinin olduğunu iddia etmektedir.³⁹

Yunanistan ile Türkiye, uzun yıllar boyunca hem aynı ittifak içerisindeki iki komşu müttefik, hem de aynı bölgelerde çekişme içinde iki rakip olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Türk – Rum Nüfus Mübadelesi zamanında gerginleşen ilişkiler, 1930 yılından itibaren Akdeniz'deki ortak tehdit İtalya karşısında hızlı bir dostluğa dönüşmüş, dostluk süreci 1952 yılında iki ülkenin birlikte NATO'ya katılımına kadar hızla perçinlenmiştir. Fakat 1954 yılında ortaya çıkmaya başlayan ve günümüzde hâlâ nihai çözüme ulaşmamış durumdaki Kıbrıs Sorunu, iki ülke arasındaki dostluğun sert bir rekabete dönmesine yol açmıştır. 1980'li yıllarda Ege Kıta Sahaneliği, Türk – Yunan karasuları gibi yeni konuların da gündeme getirilmesiyle gerginlik artmıştır.⁴⁰ Gerginlik

³⁸ Ahmet Penez, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Fransa İlişkileri**, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s.125.

³⁹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 1 – 1919-1980: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 814-816.

⁴⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası 2 – 1980-2000: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 103-104.

1990'lı yıllara taşınınca, Yunanistan AB üyeliğinin her aşamasında Türkiye'yi veto etmeye başlamış, bu süreç 1999 yılına kadar devam etmiştir.

Yunanistan ile 1990'lı yıllarda özellikle Ege Denizi üzerindeki adalar ve karasuları konusunda yaşanan çekişmeler, iki ülkeyi Kardak Kayalıkları Krizi adı verilen olayda savaşın eşiğine kadar getirmiştir. Bu dönemde Yunanistan ile Avrupa Birliği içerisinde doğal bir müttefik olabilecek olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin 1990 yılında Avrupa Birliği üyeliğine başvurması ve Türkiye'ye kıyasla çok hızlı biçimde AB üyeliğine geçişi, Türkiye konusunda ikinci bir engel teşkil edecektir.

İki ülke ilişkilerindeki gerginlik Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişini engellemese bile Türkiye'nin 1997 Lüksemburg Zirvesi görüşmelerinde AB adaylığının resmileşmemesinde etkili olmuştur. Türkiye ile AB'nin geleceğini tamamen tehlikeye sokan bu gelişme, Gümrük Birliği'nin de sorgulanmasına yol açmıştır. Yunanistan cephesinden Türkiye'ye bakışı değiştiren olaylar 1998'de başlamıştır. Yunan yetkililerin, Kenya'da yakalanan PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'a yardımcı olduğunun açığa çıkmasının ardından yaşanan diplomatik skandal sonrası Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik tavrı öncesine göre biraz daha mahcup bir konuma gelmiştir. Kostas Simitis hükümetinin bu olayın ardından Dışişleri Bakanını görevden alarak Türkiye ile ilişkileri düzeltme girişimi, Türkiye'den de Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in katkıları ile karşılık bulmuştur.⁴¹ Bu sayede Yunanistan'ın Türkiye üzerindeki vetosu kalkmış, Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi sırasında tescillenecek olan AB adaylığının ve üyelik müzakerelerinin yolu açılmıştır. Bu sürece kadar, Türkiye–Yunanistan ilişkilerinin, Türkiye'nin üyelik konusundaki geleceğini, Almanya ve Fransa'dan bile daha çok etkilediği söylenebilir. Fakat Güney Kıbrıs'ın 2004 yılında başlayan AB üyeliği sonrası, Türkiye'nin resmen tanımadığı bu ülkenin Gümrük Birliği üyeliği önünde engel çıkarması, kendi AB üyelik müzakerelerinin 2006 yılından itibaren sekteye uğramasına yol açmıştır.

---

⁴¹ Baskın Oran, Cilt 2, a.g.e., s.352

2.2.4. Türkiye'nin Diğer Üye Ülkeler ile İlişkileri

Avrupa Birliği'nin kurucu üyeleri olan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda günümüzde 28 üyesi (Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan) ile dev bir blok haline gelmiştir. Bu ülkeler ile olan ilişkilerimizin ne yönde geliştiğini genel hatlarıyla inceleyeceğiz.

- **İtalya**

İtalya, Avrupa Birliği'nin kurucu üyelerindendir. İtalya, Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde ülkemizi desteklemektedir. İtalya ticaret ortaklarımızdandır. İtalya'ya yapılan ihracat yaklaşık olarak 7 milyar \$, ithalat ise, yaklaşık 10 milyar \$ civarındadır.⁴² İtalya'ya ihraç edilen ürünler, otomobil, kabuksuz fındık, kimyevi maddeler ve pamuktur. Dokuma makineleri, binek oto lastikleri, boru-kazan, tank vb. cihazlar, uçak ve helikopter parçaları, motorin ve fuel oil ithal ettiğimiz ürünlerdir. Ülkemizde yaklaşık 1000'i aşım İtalyan firması bulunmaktadır. Yaklaşık 30.000 i aşım Türk vatandaşımız İtalya'da yaşamaktadır.⁴³

- **Birleşik Krallık**

Birleşik Krallık (İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda) Avrupa Birliği'ne 1973 yılında üye olmuştur. İngilizlerle olan ilişkilerimiz ortak değerler üzerine kurulu ve ortak menfaatler doğrultusunda olması ikili ilişkilerimizi daha da kuvvetlendirmektedir. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde İngiltere, ülkemize güçlü destek vermektedir. İngiltere'den ülkemize yapılan doğrudan yatırımlar her geçen sene artmaktadır.

Ülkemizde yaklaşık olarak 2.500 civarında İngiliz asıllı firma bulunmaktadır.⁴⁴ Dış ticaretimize baktığımızda ihracatı ithalattan fazla gerçekleştirdiğimiz nadir gelişmiş ülkelerden biridir. İngiltere'ye yapılan ihracat yaklaşık olarak 10 milyar \$, ithalat ise,

⁴² Türkiye'nin İtalya'ya İhracatı, Temmuz 19,2015, (Erişim) [http:// www.disticaret.biz.tr](http://www.disticaret.biz.tr) ,25 Ağustos2015

⁴³ Türkiye İtalya İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos

⁴⁴ Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

yaklaşık 6 milyar \$ civarındadır.⁴⁵ İngiltere'ye ihraç edilen ürünler, elektrikli/elektriksiz makineler, tekstil-hazır giyim, motorlu araç parçaları, demir-çelik; ithal edilen ürünler ise, motorlar (dizel/yarı dizel)'dir. Birleşik Krallık, Avrupa Birliği ülkeleri içinde en fazla enerji kaynaklarına (petrol, doğalgaz, kömür yatakları) sahiptir. Ayrıca elektrikli optik cihazlar, kimyasal maddeler gibi bazı sektörlerde uluslararası rekabetin en güçlü olduğu sektörlerdir. Ayrıca dünyanın iki büyük ilaç firması İngiliz kökenlidir. Birleşik Krallık turizm sektörümüzü canlandıran ülkelerden olup, ülkemize geçtiğimiz yıl yaklaşık 3 milyonu aşkın turist gelmiştir.⁴⁶

- **Slovenya**

Slovenya, Avrupa Birliği'ne 2004 yılında üye olmuştur. Slovenya ile Türkiye arasındaki anlaşmalar sayesinde işbirliğinin geliştirilmesine yönelik altyapı fazlasıyla mevcut olmasına rağmen Slovenya'ya ihraç edilen Türk sermayesi bulunmamaktadır. Slovenya, tekstil, inşaat ve mobilya sektörlerindeki gelişmişliğinden dolayı Türk firmaları için özellikle bir pazar özelliği taşımaktadır. Ayrıca Sloven yatırımcılar için Türkiye, coğrafi konumu gereği Orta Asya ve Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerinde büyük ölçüde avantaj sağlayabilecek düzeydedir.

- **Estonya**

Estonya, Avrupa Birliği'ne 2004 yılında üye olmuştur. Estonya ve Türkiye arasında yakın işbirliği ilişkisi söz konusudur. Estonya'nın NATO üyeliğine güçlü bir destek veren Türkiye ile ilişkileri olumlu yönde seyretmekte ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde de Estonya, Türkiye'ye destek vermektedir.

Türkiye'nin Estonya'ya yaklaşık 4 milyar \$'a yakın uluslararası doğrudan yatırımlar vardır. 2014 itibariyle Estonya'nın Türkiye'ye UDY'si yaklaşık 2 milyar \$ civarındadır.⁴⁷ Dış ticarete ise ithalatımız ihracatımızdan fazladır. Estonya'ya yapılan ihracat yaklaşık olarak 177milyar \$ civarında, ithalat ise yaklaşık 293 milyar \$ civarındadır.⁴⁸ İhraç ettiğimiz ürünler, tekstil ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, giyim eşyası ve aksesuarları, sentetik lifler, sert kabuklu yemiş konserveleleri, meyve,

⁴⁵ Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

⁴⁶ Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

⁴⁷ Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

⁴⁸ Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

bitki parçaları, demir- çelikten eşyalardır. İthal ettiğimiz ürünler, kâğıt ipeği, demir-çelik, plastik ve plastik mamul eşya, dokumaya elverişli bitkisel lifler, cam ve cam eşya, boya, macun, sakızlar, canlı hayvan, kürk ve diğer hayvansal ürünler, değerli taşlardır. Estonya’da yaşayan Türk vatandaşı sayısı azdır, yaklaşık 300 kişidir. Ayrıca Estonya’dan ülkemize yaklaşık 55 bini aşım turist gelmektedir.⁴⁹

- **Bulgaristan**

Bulgaristan, Avrupa Birliği’ne 2007 yılında üye olmuştur. Bulgaristan ile olan ilişkimiz benzer dış politika yönelimlerine sahip olan dost, komşu ve müttefik iki ülkedir. Türkiye ve Bulgaristan ticaret ortağıdır.

Bulgaristan’ın dış ticaretinde Türkiye’nin payı yaklaşık %8 civarındadır. Türkiye’nin Bulgaristan’a yaptığı ihracat yaklaşık 2 milyar \$, ithalat ise yaklaşık olarak 3 milyar \$’a yakındır.⁵⁰ Bulgaristan’a ihraç ettiğimiz ürünler, bakır, plastik, mineral yakıtlar, elektrikli makine ve cihazlardır; İthal ettiğimiz ürünler ise, mineral yakıt ve mineral yağlar, demir-çelik, ahşap eşya ve ahşap, kurşun, yağlı tohum, meyve, elektrikli alet ve cihazlardır. Bulgaristan’da 1500’e yakın Türk firması bulunmaktadır. Turizm açısından ülkemize yılda 1,5 milyonu aşkın Bulgar turist gelmektedir.⁵¹

- **Romanya**

Romanya, Avrupa Birliği’ne 2007 yılında üye olmuştur. Türkiye ve Romanya arasında yakın ilişkiler bulunmakta olup, dostane ilişkiler devam etmektedir. 2013 yılında imzalanan stratejik ortaklık belgesi ile ilişkilerimiz stratejik ortaklık seviyesindedir. Romanya ticaret ortağımızdır.

Romanya’ya yaptığımız ihracat yaklaşık olarak 3 milyar \$, ithalat ise yaklaşık 3.5 milyar \$’dır.⁵² Romanya’ya ihraç edilen ürünler, enerji üreten makine ve cihazlar, tekstil, motorlar (dizel/yarı dizel), demir-çelik, kara taşıtları, demir-çelik borulardır; İthal edilen ürünler, ham petrol ürünleri, demir-çelik, metal cevheri, kara taşıtları, petrol

⁴⁹ Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

⁵⁰ Bulgaristan Ülke Raporu, (Erişim) [http:// www.btsso.org.tr](http://www.btsso.org.tr) ,25 Ağustos 2015

⁵¹ Türkiye- Bulgaristan Siyasi İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

⁵² Romanya ile ikili ilişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

yağlarıdır. Romanya'dan yaklaşık olarak 7.000 civarında Türk firması bulunmaktadır. Turizm açısından, Romanya'da ülkemize yaklaşık olarak 400 bin turist gelmektedir.⁵³

- **Hırvatistan**

Hırvatistan, Avrupa Birliği'nin 2013 yılında katılan son üyesidir. Türkiye ile Hırvatistan arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Türkiye, Hırvatistan'ın NATO'ya katılımını güçlü bir şekilde desteklemiştir. Türk yatırımcılarının Hırvatistan'a turizm, bankacılık, inşaat ve tekstil sektörlerine yönelik yatırım planları bulunmaktadır. Hırvatistan'a yapılan ihracat yaklaşık olarak 290 milyon \$ civarı olup, ithalat yaklaşık olarak 140 milyon \$ civarındadır. Hırvatistan'a ihraç edilen ürünler, tekstil, demir-çelik, otomotiv ve makine ve cihazlardır. İthal edilen ürünler, gübre, plastik, teknik cihazlardır.⁵⁴

Türkiye'nin diğer Avrupa ülkeleri ile ilişkilerine bakıldığında, aslında en büyük ekonomilerden en küçüğüne kadar tüm AB ülkeleri için elverişli bir ticari ortak olduğu kabul edilebilir. Ülkenin yüksek nüfusu ve ürün çeşitliliği, Avrupa'nın farklı ülkelerinde ve sektörlerinde mücadele edebilme şansını verir. Ayrıca birçok ülkeye özellikle nitelikli sanayi ürünleri ihraç edildiği de gözlemlendiğinde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişiyle Birliğin yükselen lokomotif ekonomilerinden biri olma potansiyeline sahip olduğu da düşünülebilir. Avrupa'da bütün ülkelerin farklı ihtiyacını karşılayan ve özellikle işgücü konusunda zengin olan Türkiye'nin bu avantajlarını iyi kullanması önemlidir.

⁵³ Romanya ile ikili ilişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

⁵⁴ Türkiye Hırvatistan Siyasi İlişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

III. BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TÜRKİYE GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

3.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Gümrük Birliği literatürde, iktisadi bütünleşme hareketinin bir aşaması olan ve Birliğe dâhil ülkeler arasında karşılıklı olarak gümrük tarifeleri ve benzeri sınırlamaları ortadan kaldıran, Birlikte yer almayan ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasını öngören bir birleşme olarak tanımlanmaktadır.

Bu konuda, ilk kapsamlı araştırma ve analiz Jacop Viner tarafından 1950 yılında The Customs Union Issue adlı çalışma ile yapılmış olup, Gümrük Birliği'nin veya Tercihli Ticaretin refahı ne derecede etkileyip etkilemediği tartışılmıştır.

Viner 'ın analizindeki varsayımlar, tüketimde sabit oranlar ve üretimde sabit maliyetler olup bu varsayımlar gerçek dünyayı yansıtmadıkları için eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Viner'a göre, Gümrük Birliği, tüketicilerin bir mala olan talebini yüksek maliyetli yurtiçi üreticiden, düşük maliyetli üye ülke üreticisine kaydırmak suretiyle refahı artırırken; ticareti, düşük maliyetli birlik dışı bir ülkeden, yüksek maliyetli üretim yapan birlik içi bir ülkeye kaydırması sonucu refahı azaltır.⁵⁵

Viner, Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerini analiz etmiş ve ticaret yaratıcı etkinin ticaret saptırıcı etkiden büyük olması durumunda ise dünya refahının artacağını tam tersi durumda ise azalacağını iddia ederek Gümrük Birliği'nin refah etkilerini konu alan çalışmaların temelini atmıştır.

Viner'ın analizi Lipsey ve Gehrels tarafından tüketim etkilerini göz ardı etmesinden dolayı eleştirilmiş, mallar arası ikame veya tüketim etkisi göz önünde bulundurularak

---

⁵⁵ Melvyn B. Krauss, *Recent Developments In Customs Union Theory: An Interpretive Survey Journal Of Economic Literature*, 1972, s.413.

geniştirilmiştir. Lipsey, tüketim etkisi göz önüne alındığında, ticaret yaratımı iyidir ve ticaret saptırımı kötüdür şeklindeki basit sonucun geçerli olmadığını belirtmiştir.⁵⁶

Gümrük Birliği teorisinin konusu olan ve refah artışı veya refah azalışı Lipsey'e göre farklı sebeplerden kaynaklanmaktadır:⁵⁷

- Geleneksel durumda, ticaretten kazançların temeli olan karşılaştırmalı üstünlüklere göre üretimde uzmanlaşma,
- Ölçek ekonomileri,
- Ticaret hadlerindeki değişme,
- Artan yabancı rekabet nedeniyle etkinlikte meydana gelen artış,
- Ekonomik büyüme hızındaki değişme.

Gümrük Birliği teorisi 1950'li yıllarda Jacop Viner ile anılmaya başlanılmış olsa da daha önce de bu konuyla ilgili fikirlerini paylaşan düşünürler (Smith, Taussing, Torrents) bulunmaktadır. Fakat bu teoriyi sistematik bir şekilde ifade eden ilk düşünür, Jacop Viner'dir. Viner'a göre teori, tam rekabet ve tam istihdam koşullarında geçerli olmakla birlikte, faktör fiyatlarının eşit olduğu varsayımına dayanır. Gümrük Birliği Kuramı'nı Viner üretim etkisi üzerine inşa etmiştir.⁵⁸ Bu teori, malların talep elastikiyetleri sıfır, arz elastikiyetleri sonsuz kabul edilerek tam uzmanlaşma varsayımı altında geçerlidir. Viner 'dan önce, Smith'e göre, Gümrük Birliğine girmek ülkelere yarar sağlayacaktır. Taussing'e göre gümrük birliğinin fayda ve maliyetini ülkelerin dış ticaretteki payları ile ilişkilendirmiş olup, Torrens ise, karşılıklı tarife indirimleri ticarete olumlu yansırken, çok taraflı tarife uygulamaları dış ticarete olumsuz yansımaktadır.⁵⁹

Viner'dan sonra katkı yapan iktisatçıların başında Meade gelmektedir. Fakat Meade, Viner'ın düşüncelerine de karşı çıkan ilk kişidir. Meade, tüketim etkisinin de önemli olduğunu ve bu açıdan da incelenmesini savunmakta olup üretimde her zaman sabit maliyetlerin söz konusu olmayacağından bahsetmiştir. Sonuç olarak, Meade'nin bu teoriye en önemli katkısı tüketim etkilerini de analizlere dâhil etmesiyle Klasik Gümrük

⁵⁶ Charles Cooper, Benton Massell , "A New Look At Customs Union Theory The Economic Journal", Vol 75. , No. 300, 1965, s.742

⁵⁷ Richard George Lipsey, " The Theory Of Customs Union A General Survey. The Economic Journal." Vol. 70. No. 279, 1960, s.496

⁵⁸ Vildan Özdan, "Gümrük Birliği Teorisi Literatürde Refah Etkisi Analiz Araçlarının Evrimi", **Maliye Dergisi**, Ankara, sayı 121, Ocak-Nisan 1996, s. 45.

⁵⁹ Dura, Atik **a.g.e.** , s.10.

Birliği teorisi oluşmuştur. Meade'den sonra önemli isimler Lipsey ve Lancaster'dir. Viner dünya refahını gümrük birliğinin artıracakını savunmaktadır. Ancak Lipsey ve Lanchester'e göre bu refah artışı her ülke için geçerli değildir. Gümrük Birliği içinde yer alan ülkelerde refah artışı gözlenirken, Birlik dışında kalan ülkelerde ticaretin Birlik içi ülkelere kaymasından dolayı refah azalışının görülebileceğini savunmaktadır. Bu iki önemli iktisatçı gümrük birliklerinin olumlu yanlarının yanında olumsuz yanlarını da ortaya koymuşlardır. Literatürde bu iki iktisatçının teorisi ikinci en iyi teori olarak bilinmektedir. Ekonomik entegrasyon teorileri daha sistematik görünöme, Vanek'in katkılarıyla kavuşmuştur. Vanek ise, yaptığı bu çalışmada genel denge analizi çerçevesinde gümrük birliklerinin ticaret hadleri üzerindeki etkilerini de teoriye dâhil etmiştir.⁶⁰

Viner bu denge analizini uygularken iki ölkeli analiz modelinden üç ölkeli analiz modeline geçiş yaparak daha geniş kapsamlı bir çalışmada bulunmuştur. Üç ülke ve üç maldan oluşan model ticaret yapılamaması ihtimallerini ortadan kaldırarak, gümrük birliği içinde bulunan ülkelerin ticaret hadlerinin ülkelerin lehine gelişirken, birlik dışında kalan ülkelerin aleyhine geliştiği sonucuna varmıştır. Teori, 1950'li yıllardan sonra Gümrük Birlikleri ile ilgili uygulamalarda gelişme göstermiştir. Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun kurulmasına doğru çalışmalarda yoğunluk kazanmıştır. 1960'lardan sonra statik Gümrük Birlikleri kuramı diğer iktisatçılar tarafında da ele alınarak dinamik bütünleşme teorisi de geliştirilmiştir.⁶¹

Sonuç olarak, Viner'in analizine yapılan katkıları iki kolda inceleyebilmekteyiz; ilk olarak yine kısmi denge analizi içinde Vineryen varsayımların değiştirilmesiyle yapılan katkılar (Meade, Johnson, Cooper, Massell ve Corden), ikinci olarak ise genel denge yaklaşımı ile oluşturulan modeller (Lipsey, Vanek, Kemp ve Krauss). İşte teorinin 1950'lerden sonra izlediği yol ve teoriye yapılan katkılar, Vineryen analizinden başlayarak, bu analizin eksikliklerinden veya yapılan varsayımların yetersizliğinden doğan yeni modellerin katkılarıyla günümüze dek ulaşmıştır.⁶²

⁶⁰ Dura, Atik a.g.e. , s.11-12.

⁶¹ Nahit Töre, **Ekonomik Bütünleşme Kuramında Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkisi**, Ankara, KTO yayımları, 1996, s.2.

⁶²Özge Aynagöz, "Gümrük Birliği Teorisinin Tarihsel Gelişimi", (Erişim) http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V13_N44_A02.pdf , 8 Mart 2015, s.25-25.

3.1.1. Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Ortaklık Organları

Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında köprü olan Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık rejiminde, bu ortaklığın devamının sağlanabilmesi ve geliştirilmesi amacıyla bir kurumsal yapı da geliştirilmiştir. Ortaklık ilişkisi açısından büyük bir önem arz eden bu yapının içinde bulunan organları şu şekilde sıralayabiliriz:⁶³

3.1.1.1. Ortaklık Konseyi

Ankara Anlaşması'nda belirlenen amaçlara ulaşabilmek adına ve bu ortaklık ilişkisinin daha da gelişmesini sağlamak üzere tarafların bir Ortaklık Konseyi oluşturmaları önerilmiştir. Bu Konsey, Ankara Anlaşması'nın amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için faydalı öneri ve tavsiyelerde bulunabilir, ortaklık usulünde elde edilen sonuçları dönemsel olarak inceleyebilmektedir.

Ortaklık Konseyi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni temsil eden üyeler, AB üyesi devletlerin hükümetlerin temsil eden üyeler, Konsey ve Avrupa Komisyonu'ndan katılan üyelerden oluşmaktadır. Bu şekilde Ortaklık Konseyi'nde, AB tarafından Konsey Dönem Başkanı üye devletin Dış İşleri Bakanı ile Komisyonun Genişlemeden Sorumlu Üyesi ve Türkiye'den de Dış İşleri Bakanı ile Devlet Bakanı ve Baş müzakereci bir araya gelmektedir. Ortaklık Konseyi kendi İç Tüzüğü uyarınca, en az altı ayda bir Bakanlar düzeyinde toplanmakta ve dönem başkanlığı altı aylık sürelerle, bir AB temsilcisi ve bir Türk temsilci tarafından sırayla yapılmaktadır. Konsey'de, Türkiye'nin ve AB tarafının birer oyu vardır. Kararlar oybirliği ile alınır ve her iki tarafında olumlu oyu olmadan hiçbir kararın alınmasına imkân yoktur.⁶⁴

Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Komitesi, 15 Nisan 2014'de, 122.Toplantısını Brüksel'de gerçekleştirmiştir. Toplantının gündemini, Gümrük Birliği ve serbest ticaret anlaşmaları ile vergilendirme, siyasi ve ekonomik kriterler, adalet ve içişleri, Türkiye-Avrupa Birliği güçlendirilmiş enerji işbirliği ve müzakerenin süreci gibi konular oluşturmuştur.

⁶³ T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, TR-AB İlişkileri, (Erişim) [http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) 2 Temmuz 2015

⁶⁴ TR-AB ilişkileri, Ortaklık Konseyi, (Erişim) [http:// www.abgs.gov.tr](http://www.abgs.gov.tr) 2 Temmuz 2015

3.1.1.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin 3/64 sayılı Kararı ile kurulmuş bir yardımcı organdır. Komite'nin görevi, Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak ve Ortaklık Konseyi'nin vereceği yönergelere uygun olarak, Ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapmaktır.

Bu komite teknisyenlerden oluşan bir organdır. Komitenin hazırladığı raporlar oylama yapılmaksızın doğrudan Ortaklık Konseyi'ne sunulur. Ortaklık Komitesi, bir taraftan üye devletler, Konsey ve Topluluk Komisyonu temsilcileri öte yandan ise Türk Hükümeti temsilcilerinden oluşur.⁶⁵

3.1.1.3. Karma Parlamento Komisyonu

Karma Parlamento Komisyonu, Ortaklık Konseyi tarafından, Avrupa Parlamentosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında Ankara Anlaşması çerçevesinde geliştirilen işbirliği ve temasları kolaylaştırmak ve AB-Türkiye ilişkilerini siyasi yönden incelemek amacıyla kurulmuştur. Bu komisyon, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Avrupa Parlamentosunun eşit sayıda temsilcisinden oluşur. Ayrıca bu Komisyon, Ortaklık Anlaşması'nın uygulanması çerçevesinde danışma ve demokratik denetim görevini yerine getirir. Ortaklık Konseyi'nin kendisine sunduğu yıllık raporu inceler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Avrupa Parlamentosu tarafından verilen yetki dâhilinde her meseleyi inceleyebilir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Avrupa Parlamentosu'na tavsiye kararları sunabilir.⁶⁶

Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Avrupa Parlamentosu'nun eşit sayıdaki 25'er milletvekilinden oluşmaktadır. Komisyon'un Başkanlık Divanı, Karma Parlamento Komisyonu'nun iç tüzüğü'nün 4. Maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Başkanı ile Avrupa Parlamentosu Heyeti Başkanı ve birden çok Başkan Yardımcısından meydana gelir. Hâlihazırda

⁶⁵ T.C Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye AB Ortaklık Komitesi, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 2 Temmuz 2015.

⁶⁶ T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Karma Parlamento Komisyonu, (Erişim) [http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) 2 Temmuz 2015

Karma Parlamento Komisyonu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı, Eş Başkan ve iki Başkan yardımcısından oluşmaktadır.⁶⁷

3.1.1.4. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi

Karma İstişare Komitesi, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki işbirliği bağının güçlendirilmesi ve sosyal ekonomik diyalogun kurumsallaşması amacıyla kurulmuştur. Yılda iki kez toplanan Karma İstişare Komitesi, iki yıllık süreler ile seçilen, Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nden ve Türkiye'nin çeşitli ekonomik ve toplumsal çıkar gruplarını temsil eden eşit sayıda üyeden oluşur. Bu komitenin görevi ise, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında karşılıklı anlayışı yükselterek iki tarafın yarar sağlayacağı fırsatları artırmaktır. Bu çerçevede Karma İstişare Komitesi, Ortaklık Konseyi'ne sunmak amacıyla görüş hazırlar. Zorlayıcı olmayan bu görüşler Karma İstişare Komitesi'nin Türk ve Avrupa Birliği Kurulu üyelerinin ayrı ayrı oy çokluğu ile alınır.⁶⁸

3.1.1.5. Gümrük İşbirliği Komitesi

Gümrük İşbirliği Komitesi, Ortaklık Konseyi tarafından Ortaklık Komitesi'ne bağlı olarak kurulan teknik bir komitedir. Üye devletlerin gümrük uzmanları, Avrupa Komisyonu birimlerinin gümrük sorunları ile ilgili memurları ile Türk gümrük uzmanlarından oluşan Gümrük İşbirliği Komitesi'nin karar alma yetkisi bulunmaz. Gümrük İşbirliği Komitesi'nin amacı, Ankara Anlaşması'nın gümrüklerle ilgili hükümlerinin doğru ve tek örnek bir şekilde uygulanması amacıyla Anlaşma tarafları arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında kendisine vereceği her türlü diğer görevi yürütmekle yükümlüdür. Bu Komite yaptığı tüm çalışmalar hakkında Ortaklık Komitesi'ni bilgilendirir ve toplantı gündemini önceden Ortaklık Konseyi aracılığıyla Ortaklık Komitesi'ne gönderir.⁶⁹

⁶⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Bilgi Notu (Erişim) <http://www.tbmm.gov.tr> 2 Temmuz 2015

⁶⁸ T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, (Erişim) <http://www.ab.gov.tr> 2 Temmuz 2015

⁶⁹ T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Gümrük İşbirliği Komitesi, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr> 2 Temmuz 2015

3.1.1.6. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.) Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiş ve bu ilkeyi hayata geçirmek için de "Gümrük Birliği Ortak Komitesi" adı altında yeni bir organ tesis etmiştir. Gümrük Birliği'nin 50 (1) maddesi uyarınca kurulan ve imzacı tarafların temsilcilerinden oluşan Gümrük Birliği Ortak Komitesi esas itibariyle teknik konularla ilgilenir. Komite, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur ve Gümrük Birliği'nin doğru işleyişini sağlamak amacıyla görüş bildirir. Komite, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda öngörülen mevzuat uyumu ilkesine bağlı kalmasına yönelik bir danışma usulü uygular. Komite, bazı durumlarda değişiklik yaratmayacak ve Topluluk mevzuatında değişikliğe neden olmayacak teknik nitelikli kararlar alabilir. Komite'nin her ay toplanması öngörülmekle birlikte fiilen yılda 3-4 kere toplanmaktadır. Amaç ise, mevzuat ve uygulamalar arasındaki farklılık ve çelişkilerin malların serbest dolaşım ilkesinin etkilenmesini, ticarete sapma getirmesini ve ekonomik sorunlara yol açmasını engellemektedir.⁷⁰

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, 31. Dönem olan en son toplantısını Ankara'da gerçekleştirmiş ve bu toplantıda Gümrük Birliği'ni ilgilendiren alanlarda ortaya çıkan problemlerin çözümü ve Gümrük Birliği'nin işleyişi konuları hakkında görüşülmüştür.

3.2. Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri

Ülkeler, Gümrük Birliği altında bir ekonomik bütünleşmeye gittikleri zaman, ekonomide ki nispi fiyatlar değişecek ve bu durum tüketim, üretim ve ticaretin yapısıyla yönünü etkileyecektir. Birlik sonrası ekonomik yapının ve teknolojinin sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımı dolayısıyla ortaya çıkan etkilere statik etkiler denir.⁷¹

Örneğin, Gümrük Birliği'ne üye olan X ülkesi daha önce A malını ithal ettiği bir Y ülkesi ile aynı birliğe üye ise, gümrük vergileri kalkacağından dolayı bu ithal ettiği malı

⁷⁰ T.C Dışişleri Bakanlığı, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 2 Temmuz 2015

⁷¹ Balkır, Demirci, a.g.e, s.37.

daha ucuza ithal edecektir. Bu durumun dışında varsayalım ki X ülkesi bir Gümrük Birliği'ne girdikten sonra Y ülkesinden ithal ettiği A malını artık Gümrük Birliği başka ülkeden gümrük vergileri olmadığından daha ucuza ithal edecektir.

Literatürde yer alan başka bir tanıma göre de donanım, faktör, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi parametrelerin sabit kaldığı varsayımı altında Gümrük Birliği'nin birlik içinde kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle meydana gelen etkilerine statik etkiler denir.⁷²

Bu tanımlamalardan yola çıkarak gümrük birliklerinin statik etkilerini kısaca, ekonomik ve teknolojik yapının değişmediği varsayılarak üretim faktörlerinin yeniden dağıtılması ile meydana gelen sonuçlardır, şeklinde ifade edebiliriz.

Gümrük Birliği'nin statik etkisi temelde ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerinden oluşmaktadır. Teorinin dayandığı varsayımlar şöyledir:⁷³

- Piyasada tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Üretim faktörleri homojen ve ikame edilebilirdir,
- Emek arzı, sermaye stoku ve teknoloji veridir,
- İç ve dış dışsallıklar yoktur,
- Dış ticaret önünde tek engel gümrük vergisi uygulanmaktadır,
- Fiyatlar, üretimin fırsat maliyetini yansıtır,
- Kaynaklar tam istihdam düzeyindedir,
- Ulaşım masrafları sıfır kabul edilir.

Bu varsayımlar altında Viner, üretim etkisini incelemiştir. Üretim etkisi ise, kaynak dağılımı etkisini oluşturan bileşenlerden biridir. Gümrük Birliği'nin statik refah etkileri ve gelirin yeniden dağılımından kaynaklanan refah etkileri olarak, iki ana kategoride değerlendirebilir. Potansiyel refah etkileri, üretim ve değişimde etkinlikle ilgilidir. Gümrük Birliği'nin statik refah etkileri; üretim etkileri, tüketim etkileri, ticaret hadlerine etkileri olmak üzere üç grup olarak incelenebilir.⁷⁴

⁷² Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 5.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1998, s.212.

⁷³ Erol İyiboçuk, **Uluslararası İktisat Teorisi**, 3.Basım, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1995, s.34.

⁷⁴ Güran, **a.g.e.** , s.42.

3.2.1. Üretim Etkisi

Üretim etkisi Gümrük Birliği'nin statik etkilerinden biridir. Bu etkiler, ekonomik ve teknolojik yapının değişmemesi varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtılması sonunda ortaya çıkacak etkileri ifade etmektedir. Statik etkiler, bir defalık etkilerdir. Bunun sebebi ise, ekonomik yapının ve teknolojinin uzun süre sabit kalmayacağıdır.⁷⁵ Aslında genel bir tanım olarak, Gümrük Birliği kurulduktan sonra, Birlik içindeki ülkeler arasında ticareti yapılan malın üretim yerinde ortaya çıkan değişikliklerdir.

Lipsev, bu etkiyi ikame etkisi olarak adlandırmıştır. Ülkelerarası ikame, iki ülke arasında reel fiyatlar sabitken gümrüklerin kaldırılması gibi nedenlerle malın piyasa fiyatının karşılaştırılması dolayısı ile fiyatının değişmesiyle oluşmaktadır. Bu durumda ticareti yapılan mal, vergilerin kalkması sonucu birliğe üye ülkeden daha az maliyetle alınabilmekte, ülke içindeki pahalı üretim ise üye ülkeye kaymaktadır.⁷⁶

Gümrük Birliği oluşturulduğunda, Birlik içindeki üye ülkelerin iç piyasalarında ithal mallarda tarifeler kaldırıldığından, nispi fiyatlar değişir. Bu nispi fiyat değişimlerinin iki olasılık etkisi vardır. İlk olarak, Viner tarafından analiz edilen dünya üretiminin konumunun etkilenebilmesi ihtimalidir. İkinci olasılık ise, dünya tüketiminin konumunun üretime paralel olarak etkilenmesidir. Bu çalışmasında Viner, Gümrük Birliği'nin üretim üzerindeki etkilerini ele alarak ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerini araştırmıştır. Birliğin kurulmasıyla, birliğe üye olan ülkeler arasında tarifeler kaldırılmış olup, diğer ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır.

Gümrük Birliği'nin üretim üzerindeki olası etkilerinde ilki, birlik öncesinde iç pazarda üretilen malların, birlik kurulduktan sonra daha düşük maliyetli birlik üreticiden ithal edilmesidir. Burada üretim, yüksek maliyetli iç pazar üreticisinden birlik üyesi düşük maliyetli üreticiye kaymaktadır. Bu da ticaret yaratıcı etkisidir. İkinci olası etki ise, düşük maliyetli üreticinin birlik dışında bırakılarak ticaretin faal üretim yapmayan birlik üyesi ülkeye kaymasıdır. Bu da ticaret saptırıcı etkidir.⁷⁷

⁷⁵ Dura, Atik, a.g.e. , s.12.

⁷⁶ Ertürk, **Uluslararası İktisat**, s.150.

⁷⁷ Richard George Lipsey, “ The Theory Of Customs Unions: Trade Devirson and Welfare”, *Economica*, New Series, Vol.24, No.93,February, 1957, s. 40-46.

Üretim etkisi, Gümrük Birliği'nin statik etkilerinden olup, bu üretim etkisi de kendi içinde iki alt başlık altında incelenmektedir, birincisi olumlu üretim etkisi (ticaret yaratıcı), ikincisi ise olumsuz üretim etkisi (ticaret saptırıcı) olarak aşağıda daha detaylı olarak incelenecektir.

3.2.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki (Olumlu Üretim Etkisi)

Gümrük Birliği'nin kurulması sonucunda, üye ülke pahalı ürettiği malı diğer üyelere ithal edebilir. Ayrıca üretime ihtiyaç duyduğu ham ve yarı mamul maddeleri de birliğe üye olan diğer ülkelere, daha ucuza üreten ülkeden ithal edebilmektedir. Bu şekilde birliğe üye olan ülkeler ithalat için gümrük vergisi ödemeyecektir.

Her iki durumda da, ihracatçı ülkenin mallarına talep artmış olacak ve bu artan talebi karşılamak için yeni yatırımlar yaparak üretim artışı da sağlanmış olacaktır. Bu artışa sebep olan etkilere, Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi (olumlu üretim etkisi) denilmektedir. Ayrıca Viner, dış ticaret önündeki engellerin kalkmasıyla oluşacak Gümrük Birliği içinde ticaret artırıcı etkinin refah üzerinde olumlu etkide de bulunabileceğinden bahsetmiştir.⁷⁸ Ticaret yaratıcı etkinin Gümrük Birliği öncesinde etkisini Tablo 2'yle açıklayabiliriz:

---

⁷⁸ Shelton M.A. Nicholls, "Measuring Trade Creation and Trade Diversion In The Central American Common Market: A Hicksian Alternative", **World Development**, 26(2):323-335,1998, s.324.

Tablo 2. Avrupa Birliği ile Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$)(1980-1995)

DÖNEM	İhracat				İthalat				Dış ticaret dengesi			
	AB İhr. Değeri	Önceki Dön. Göre Değ. (%)	Genel İhr. Değeri	Genel İhr. İçindeki Payı (%)	AB İth. Değeri	Bir Önceki Dön. Göre Değ. (%)	Genel İth. Değeri	Gen. İth. İçindeki Payı (%)	AB Dış Tic. Dengesi	Bir önc. Dön. Göre Değ. (AB) (%)	Genel Dış Tic. Dengesi	Bir Önceki Dön. Göre Değ. (Genel) (%)
1980	1.668	-	2.910	57,3	3.145	-	7.909	39,8	-1.477	-	-4.999	-
1981	1.807	8,3	4.702	38,4	3.424	8,9	8.933	38,3	-1.617	9,5	-4.231	-15
1982	2.088	15,6	5.745	36,3	3.088	-9,8	8.842	34,9	-1.000	-38,2	-3.097	-27
1983	2.326	11,4	5.727	40,6	3.534	14,4	9.235	38,3	-1.208	20,8	-3.508	13
1984	3.070	32,0	7.133	43,0	4.161	17,7	10.757	38,7	-1.091	-9,7	-3.624	3
1985	3.509	14,3	7.958	44,1	4.535	9,0	11.343	40,0	-1.026	-6,0	-3.385	-7
1986	3.559	1,4	7.456	47,7	5.292	16,7	11.104	47,7	-1.733	68,9	-3.648	8
1987	5.269	48,0	10.190	51,7	6.482	22,5	14.157	45,8	-1.213	-30,0	-3.967	9
1988	5.618	6,6	11.662	48,2	6.730	3,8	14.335	46,9	-1.112	-8,3	-2.673	-33
1989	5.887	4,8	11.624	50,6	6.965	3,5	15.792	44,1	-1.078	-3,1	-4.168	56
1990	7.485	27,1	12.959	57,8	10.597	52,1	22.302	47,5	-3.112	188,7	-9.343	124
1991	7.783	4,0	13.593	57,3	10.675	0,7	21.047	50,7	-2.892	-7,1	-7.454	-20
1992	8.476	8,9	14.714	57,6	11.514	7,9	22.871	50,3	-3.038	5,0	-8.157	9
1993	8.272	-2,4	15.345	53,9	14.913	29,5	29.428	50,7	-6.641	118,6	-14.083	73
1994	9.389	13,5	18.105	51,9	11.643	-21,9	23.270	50,0	-2.254	-66,1	-5.165	-63
1995	12.206	30,0	21.637	56,4	18.024	54,8	35.709	50,5	-5.818	158,1	-14.072	172

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur, Erişim tarihi,23 Şubat 2015.

Tablo 2’de, Gümrük Birliği öncesi dönemi kapsayan 1980-1995 yılları arasındaki Avrupa Birliği ile olan dış ticaretimiz gösterilmektedir.

Bazı yıllarda Avrupa Birliği ile dış ticaretimizde dalgalanmalar yaşanmış olsa da genel olarak tabloya baktığımızda, 1980 yılında ekonomide liberalleşme kararlarının etkisiyle de Avrupa Birliği ile olan ihracat ve ithalat oranımızın arttığı görülmektedir. Aşağıda Tablo 3’de de görüldüğü üzere genel ithalat oranlarının, genel ihracat oranlarından sürekli olarak fazla olduğu da gözden kaçmamaktadır. Tablo 3 verilerine göre, Gümrük Birliği’nin ticaret yaratıcı etkisinin Birlik lehine olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 3. Avrupa Birliği ile Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$) (1995-2014)

DÖNEM	İhracat				İthalat				Dış ticaret dengesi			
	AB İhr. Değeri	Önceki Dön. Göre Değ. (%)	Genel İhr. Değeri	Genel İhr. İçindeki Payı (%)	AB İth. Değeri	Bir Önceki Dön. Göre Değ. (%)	Genel İth. Değeri	Gen. İth. İçindeki Payı (%)	AB Dış Tic. Dengesi	Bir önc. Dön. Göre Değ. (AB) (%)	Genel Dış Tic. Dengesi	Bir Önceki Dön. Göre Değ. (Genel) (%)
1996	12.590	3.1	23.224	54.2	24.349	35.1	43.626	55.8	-11.756	102.1	-20.402	45
1997	13.471	7	26.261	51.3	26.128	7.3	48.559	53.8	-12.657	7.6	-22.298	9.3
1998	14.837	10.1	29.974	55	25.297	-3.2	45.921	55.1	-10.460	-17.4	-18.947	-15
1999	15.454	4.2	26.587	58.1	22.538	-10.9	40.671	55.4	-7.084	-32.3	-14.084	-25.7
2000	15.688	1.5	27.775	56.5	28.552	26.7	54.503	52.4	-12.864	81.16	-26.728	89.8
2001	17.576	12	31.334	56.1	19.841	-30.5	41.399	47.9	-2.265	-82.4	-10.065	-62.3
2002	20.458	16.4	36.059	56.7	25.698	29.5	51.554	49.8	-5.240	131.3	-15.495	53.9
2003	27.479	34.3	47.253	58.2	35.157	36.8	69.340	50.7	-7.677	46.5	-22.087	42.5
2004	36.699	33.6	63.177	58.1	48.131	36.9	97.540	49.3	-11.432	48.9	-34.373	55.6
2005	41.533	13.2	73.476	56.5	52.781	9.7	116.774	48.2	-11.248	-1.6	-43.298	26
2006	48.149	15.9	85.535	56.3	59.448	12.6	139.576	42.6	-11.299	0.4	-54.041	24.8
2007	60.574	26.2	107.272	56.6	68.472	15.2	170.063	40.3	-7.718	-31.7	-62.791	16.2
2008	63.719	4.9	132.027	48.3	74.513	8.8	201.964	36.9	-10.794	39.9	-69.936	11.4
2009	47.228	-25.9	102.143	46.2	56.616	-24	140.928	40.2	-9.388	-13	-38.786	-44.5
2010	52.934	12.1	113.883	46.5	72.391	27.9	185.544	39	-19.457	107.2	-71.661	84.8
2011	62.589	18.2	134.907	46.4	91.439	26.3	240.842	38	-28.850	48.3	-105.93	47.8
2012	59.398	-5.1	152.662	39	87.657	-4.1	236.545	37.1	-28.259	-2	-84.083	-20.5
2013	63.034	6.1	151.803	41.5	92.445	5.5	251.661	36.7	-29.411	4.1	-99.859	18.8
2014	68.236	8.3	157.627	43.3	88.646	-4.1	242.182	36.6	-20.410	-30.6	-84.555	-15

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 26 Şubat 2015.

Tablo 3'te, Gümrük Birliği sonrası dönemi kapsayan 1996-2014 yılları arasındaki dış ticaretimizi gösteren tabloyu incelediğimizde ithalat ve ihracat oranlarının her yıl arttığını ve Avrupa Birliği ülkeleri ile olan ticaret hacmimizin her geçen yıla göre artış gösterdiğini görmekteyiz. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerle ihracatımızın genel ihracat içindeki payı, Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki diğer ülkelere yapılan ihracattan daha fazla arttığı görülmektedir. Bu kapsamda, 2013 ve 2014 yıllarına baktığımızda, Avrupa Birliği'nin genel ihracatımız içindeki payının 2013 yılında %41.5 olarak 2014 yılında ise %43.3'e yükseldiğini görmekteyiz. Genel ihracat ve ithalat içerisinde Avrupa Birliği'nin payına baktığımızda ihracatın büyük bir kısmının Avrupa Birliği üye ülkelerine olduğunu görmekteyiz.

İthalat oranında ise, Avrupa Birliği'ne yapılan ithalat oranının, genel ithalat içerisinde çok yüksek olmadığını, bunun en büyük sebeplerinin de petrol ve doğalgazın Avrupa Birliği üye ülkeleri dışından ithal ediliyor olmasıdır. Bu iki tablodan çıkarılacak en

önemli sonuç ise, Avrupa Birliği üye ülkelerinin Türkiye için önemli derecede bir ticari ortak olduğudur.

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere, Avrupa Birliği ile kurulan Gümrük Birliği ilişkisinin Türkiye ekonomisi bakımından, ticari, hukuki, finansal vb. birçok alanda olumlu etki ve sonuçları olmuştur. Sanayimizin rekabet gücünü artırıcı gerekli düzenlemeler tam olarak sağlanamasa da Gümrük Birliği öncesi döneme göre sanayimiz oldukça yol kat etmiştir. Gerekli teknik düzenlemeleri ve yapısal değişiklikleri yapabilen sektörler, Gümrük Birliği'nden oldukça yararlanmışlardır. Otomotiv ve tekstil sektörü, Gümrük Birliği'nin olumlu yönlerinden oldukça yararlanan sektörlerin başında gelmektedir. Gerekli yasal ve teknik düzenlemeleri sağlayarak teknolojik ilerlemelerin de desteğiyle bu alanlarda uluslararası rekabet gücü artmıştır.

Tüketiciler açısından ise, Gümrük Birliği, piyasamızda artan rekabetle birlikte daha ucuz ürün ve çeşitliliği ve daha yüksek kalite ikilisini pazarımıza getirmiştir. Ayrıca, Avrupa teknik kuralları sayesinde tüketicilerin korunması ve bilinçlenmesi de artmıştır. Yine, Gümrük Birliği ile tüketici hakları konusunda farkındalıklar da artmış, işletmelerin rekabetçiliği artmış ve büyük bir ihracat pazarına ulaşma imkânı yanında daha ucuz ve kaliteli mallardan yararlanma olanağına sahip olmuşlardır. Gümrük Birliği süreci, Türk ekonomisinin, sosyal yapısını ve yaşantısını pek çok yönden etkilemiştir.

3.2.1.2. Ticaret Saptırıcı Etkisi (Olumsuz Üretim Etkisi)

Ticaret saptırıcı (olumsuz) üretim etkisi, Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla beraber verimli üreticinin bu birlik dışında kalarak, Birliğe üye olan ülkelerin yaptıkları ithalatın sona ermesiyle ortaya çıkan etkidir. Bundan dolayı ithalat, verimli ülkeden Birliğe üye ama daha az verimli ülkelere kaymış olur. Böylece kaynakların verimliliği azalır ve refah da olumsuz etkilenir. Şöyle ki, üretim maliyetleri artacağından üretimlerde azalışlar meydana gelir bu durum da refahı azaltmış olur. Bu etkiyi kısaca, Birliğe üye olmadan önce daha ucuza ithal ettiği bir malı birliğe üye olduktan sonra, Birlik üyesi bir ülkeden daha pahalıya ithal etmesi olarak açıklayabiliriz. Ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etkiden büyük ise dünya refahı artar; eğer ticaret saptırıcı etki, ticaret yaratıcı etkiden büyük ise dünya refahı azalır.

3.2.2. Tüketim Etkisi

Gümrük Birliği'nin yarattığı ekonomik etkiler olumlu üretim etkisi ve olumsuz üretim etkisiyle sınırlı değildir. Gümrük Birliği'ne üye olan ülkeler arasında malların serbest dolaşımı etkin olduğundan dolayı ticarete konu olan metaların fiyatının başka bir mal cinsinden ifade edilen fiyatı değişir ve dolayısıyla bu malların fiyatının değişmesi ülkelerin tüketim modellerini de etkiler.

Olumlu ve olumsuz üretim etkilerinin sadece üretim kaynaklı olduğunu söyleyen Viner, tüketim etkisini analizine katmamıştır. Viner'ın teorisinin bu eksikliği sebebiyle Lipsey, Meade, Gehrels gibi iktisatçılar tüketim etkisini analizlerine dâhil ederek Viner'ın teorisini geliştirmişlerdir.⁷⁹ Tüketim etkisinin bu teoriye eklenmesi sonucunda, Gümrük Birliği'nin oluşturulmasından kaynaklanan refah değişiminin üretimin yanı sıra tüketim etkisiyle de ilişkili olduğu kabul edilmiştir.⁸⁰ Gümrük Birliği ile gümrük vergileri ortadan kalkmış ve ithal edilen mallar tüketiciye daha ucuza ulaşmış olmaktadır. Daha ucuza ulaşan bu mallar tüketimi artırmış olacağından refah seviyesinde de bir artış olur. Fiyatlar düşük olduğundan Birliğin gelir seviyesinde de bir artış olacaktır. Gelir seviyesinde ki bu artış da yine tüketimi artırır. Tüketimle beraber refah seviyesi de birbiriyle doğru orantılı olarak artacaktır.

Gümrük Birliği'nin tüketim etkileri; olumlu tüketim etkisi ve olumsuz tüketim etkisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

Olumlu tüketim etkisi, üretim etkisinin ticaret yaratması etkisine bağlıdır. Bu etkiye bağlı olarak Gümrük Birliği'ne üye olan ülkeler arasında vergilerin sıfırlanmasıyla daha ucuza elde ettikleri malların kaynaklarına sahip olacakları için daha fazla tüketim elde etmiş olacaklardır. Böylece refah seviyesinde de artış meydana gelecektir. Bir başka ifade ile tanımlayacak olursak, Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla beraber oluşan alım-satım sonucunda, gümrük tarife ve kotalarının kalkması sebebiyle ticarete konu olan malın birim fiyatının düşmesi sonucu talep artacağından dolayı olumlu tüketim etkisi ortaya çıkar. Bu etkiye olumlu tüketim etkisi denir.⁸¹

⁷⁹ Ertürk, *Uluslararası İktisat*, s.20.

⁸⁰ Uyar, *a.g.m.*, s.10.

⁸¹ Ramazan Kılıç, *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*, İstanbul, Siyasal Kitabevi, 2002, s.38.

Olumsuz tüketim etkisi ise, üretim etkisinin ticaret sapması etkisine bağlıdır. Bu sapmaya bağlı olarak ise, Gümrük Birliği'ne üye olmayan ülkelerden daha ucuz üretilen mallar ithal edilirken Gümrük Birliği ile vergilerin sıfırlanmasıyla beraber o ülkelerden Birlik içine kayacak olan ticaretten dolayı da tüketicinin olumsuz etkilenmesi durumudur. Bir başka ifadeyle de Gümrük Birliği anlaşması sonrasında ticarete konu olan malın birim fiyatında oluşabilecek bir artış sebebiyle tüketimin maliyetli bir duruma gelmesinde ticarete konu olan malın tüketiciler tarafından tüketiminin azalması sonucu olumsuz tüketim etkisi ortaya çıkmaktadır.⁸²

Sonuç itibariyle, bu etkiler hem üretim etkisinin olumlu etkisi ile hem de tüketim etkisinin olumsuz etkisiyle doğru orantılıdır. Aynı şekilde olumsuz üretim etkisi ile tüketim etkisinin olumsuz etkisi de birbirleriyle paralel olarak değişmektedir.

3.2.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi

Gümrük Birliği'nin oluşumu ticaret hacmini ve yönünü etkilemektedir. Ticaret hadleri, ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksinde bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Başlangıç 100 olarak kabul edilir ve yıllar içindeki değerlerin eğilimine bakılır.⁸³ Bu oran bize birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payın değerini gösterir. Her bir üye ülkenin ve birliğin dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açarak, refah düzeyinde önemli etkiler olmasına neden olur. Oluşturulan birliğin, üye ülkelerin ve diğer ülkelerin refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlere de yakından bağlıdır.

Gümrük Birliği'nin dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:⁸⁴

- Pazarlık Gücünde Meydana Gelen Değişme: Birleşen ekonomiler daha güçlü bir ekonomik yapıyı ortaya çıkarırlar. Birlik dışında kalan ülkelere ekonomik

⁸² Kılıç, a.g.e. , s.39.

⁸³ İsmail Aydoğuş, H. Gonca Diler, "Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi**, 8(1), ss. 89 – 102, 2006, s.91.

⁸⁴ Erol Manisalı, **Uluslararası Ekonomi-Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, Sermet Matbaa, 1971, s.45-46

bağımlılık azalır, pazar alanı genişleyen birliğin o ölçüde pazarlık gücü de artar. Kurulan birliğin dünya üzerindeki ticaretin büyük bir kısmını kapsaması durumunda Birliğin pazarlık gücünün yükselerek dış ticaret hadlerini de kendi yararına çevirmesi mümkün olabilecek bir durumdur.

- Birliğin Ekonomik Büyüklüğü: Toplam üretim hacmi birliğin ekonomik büyüklüğünün boyutunu gösterir. Ticaret hacmi büyük olan birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarına etki edebilir ve bu etki dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir. Eğer birliğin ticaret hacmi küçükse arz ve talep eğrileri sonsuz olacağından dış ticaret hadleri kendi yararına çeviremeyebilir.
- Birlik İçinde Verimliliğin Artışı: Birliğin oluşturulması ve etkin üretim teknikleri uygulanması sonucunda maliyetler azalmış olduğundan ticaret hadleri olumlu etkilenmektedir. Birlik içinde verimlilikte meydana gelen yükselişler, birliğin üretim maliyetinin düşmesiyle birlikte üye ülkelerin ürettikleri mallarda ortaya çıkan verimlilik yükselişi, birlik üyesi ülkelerin faydasına sonuçlar doğurabilmektedir.
- Birliğin Kurulması İle Ticaretin Birlik Dışı Ülkeden Birlik İçine Kayması: Ticaret sapmasının yol açtığı ölçüde, üçüncü ülkelere dâhil ülkelere doğru ticaret sapması yaşanabilir. Birlik içinde dış talep ve arz esneklikleri sıfır ise, dış ticaret birlik içine kaymış olacaktır. Bu durumda üçüncü ülkelere yapılan ithalatta bir azalma olmayacak fakat bu ülkelerin ihracatları daha düşük fiyattan eski seviyelerini korumuş olacaktır.

3.2.4. Kamu Gelirleri Etkisi

Gümrük Birliği'nde de bir takım olumsuzluklar yaşanabilir. Bu olumsuzluklardan ilkinin vergi kayıpları olarak söyleyebiliriz. Birlik üyeleri arasında tarifelerin sıfırlanması, birliğe üye olan ülkelerin vergi kaybını ortaya çıkarır. Gümrük Birliği öncesi, birlik içinde bulunan her ülkeden ayrı gümrük vergileri alınırken, birliğe girişin gerçekleşmesinden sonra bu vergiler ortadan kalkmış olur. Böylelikle kamu gelirlerinde vergi kısmında bir düşüş gözlenir. Diğer yandan Gümrük Birliği'ne üye olan ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifelerini uygulamaları da olumsuzluk

doğurabilmektedir. Fakat ortak gümrük tarifesi önceki tarifeden düşük bir rakamsa eğer, bu durumda yine kamu gelirlerinde bir düşüşe sebep olacaktır.

İkinci durum ise, rekabetin oldukça fazla olmasıyla yaşanan yerli sanayideki şoklardır. Bu şoklar özellikle gelişmekte olan ülkelerin firmalarında daha çok görülmektedir. Bu firmalar yüksek rekabet koşullarına uyum sağlayamadıkları için piyasadan çekilmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda kamunun, firmalar üzerinden elde ettiği gelirleri de firma sayısının azalmasına doğru orantılı olarak azalmaktadır.

Gümrük Birliği öncesinde Türkiye’de ithalattan gümrük vergisi ve toplu konut fonu olmak üzere iki tür vergi alınmaktaydı. Gümrük Birliği kurulmasından sonra bu iki vergi kaldırılırken, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁵ Gümrük vergileri, ithal ürünlerden alınan vergiler ve dış ticaret gelirlerinin artmasıyla beraber, kamu gelirleri de Gümrük Birliği’ne dâhil olmamızın ardından azalmamış, aksine artışlar göstermiştir. Bu artışın altında yatan temel sebep ise iç üretimin artmasına bağlı olarak vergi gelirlerinin de artmış olmasıdır.

3.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN DİNAMİK ETKİLERİ

Gümrük Birliği’nin, birlik içi ekonomiler üzerinde yaratacağı etkileri sadece statik etkilerle açıklamak zor olacaktır. Ekonomik bütünleşmelerin statik refah etkileri ile ilgili olarak yapılan çözümlerinde ekonomilerin faktör araçları, teknoloji düzeyi ve talep yapısı gibi koşullarının sabit olduğu varsayımları yapılmıştır. Oysa bu değişkenler zaman içinde başka gelişmelere bağlı olarak değişeceği gibi, ekonomik bütünleşmelerden dolayı da değişebilecektir.⁸⁶

Dinamik etkilerin bu kapsamda, ülke refahını artırdığı kabul edilmektedir. Gümrük Birliği’nin statik etkileri olan ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin de ülke refahının azalmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Ticaret yaratıcı etki önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, ülke refahını artırırken, ticaret saptırıcı etki de ise Birliğe üye olmayan ülkelere refah seviyesinde azalışa sebep olur. Refah seviyesini

⁸⁵ Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, (Erişim) [http:// www.ekodialog.com](http://www.ekodialog.com) , 15 Nisan 2015

⁸⁶ Güran, a.g.e. , s.69.

belirlerken, dinamik etkileri göz önüne almak daha sağlıklı bir karar verilmesine sebep olacaktır.

Statik etkilerin tam tersine, dinamik etkilerin devamlılığı olup orta ve uzun vadede ekonominin yapısında değişiklikler doğurmaktadır. Dinamik etkileri, ölçek ekonomileri etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, rekabet artışı etkisi, teknolojik gelişmeye etkisi, yatırımları özendirme ve sermaye etkisi başlıkları altında ayrı ayrı ele alabiliriz:

3.3.1. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Ölçek ekonomileri konusunda bütünleşmenin etkilerini önceden tahmin etmenin zor olduğu söylenmektedir. Çünkü ölçek ekonomilerinin ülkeler arası zevkler, ulaştırma maliyetleri, teknolojik uzmanlaşma gibi farklılıklara bağlı olduğu söylenmektedir. Ölçek ekonomileri, firmaların bağlı olduğu sektörlerde ortalama üretimin artması sonucu, firmanın ortalama maliyetlerinin artmasının sonucu olarak firmanın ortalama maliyetinin azalma trendini göstermesi olarak tanımlanabilir. Bütünleşme öncesinde optimum kapasiteyle çalışan firmaların kapasitelerini artırarak ölçek ekonomilerine sebep olurlar.⁸⁷

Bir firmanın büyüklüğü ve sermayesinin büyüklüğü, kullandığı teknoloji, mamullerini etkin ve verimli bir şekilde kullanabilmesi, ürettiği mal ve hizmetlerin maliyetini düşürmüş olacağından firma, rakip firmalara karşın fiyatı düşürüp bir adım öne geçmiş olacaktır. Hem tüketiciye sunduğu malın fiyatının daha ucuz olması da daha büyük pazar kitlelerine hitap etmesini sağlar. Bu avantajlar doğrultusunda da rekabet gücü artmış olur. Genel olarak baktığımızda, Gümrük Birliği'ne dâhil olduğunda piyasanın genişleyip büyümesi, ölçeğin büyümesi ve rakip firmaların artmasından dolayı firma, üretim yöntemini değiştirmek zorunda kalacaktır.⁸⁸

Bu üretim yöntemlerini değiştiren firmalar daha geniş pazarlara ulaşma imkânını elde edip büyük tasarruflar elde edebileceklerdir. Ayrıca firmalar, tesislerini yenileyerek, üretim maliyetlerini en aza indirerek veya teknolojik yenilikleri kullanarak, ölçek

⁸⁷ Elif Haykır Hobikoğlu, "Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 2007, s.65-82.

⁸⁸ Tibor Scitovsky, *Economic Theory and Western European Integration*, London, Melhuenand Co Ltd., 1962, s.123.

ekonomisi etkisi yaratmış olup bu nedenle kazançlarını da artıracaktır. Sermaye ve emek kullanımını daha fazla artırarak daha dinamik üretim düzeyi sağlayarak böylece tasarruf etmiş olacaklardır.

3.3.2. Dışsal Ekonomi Etkisi

Dışsal ekonomi, bir üreticinin diğer bir üreticiye yapmış olduğu karşılıksız fayda ya da kayıplar şeklinde tanımlanabilir. Kitlesele üretim karşısında endüstriye hammadde sağlayan işletmeler ileri düzeyde teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemlerini kullanmaya başlarlar. Bu da hammadde ve ara malların fazlalaşmasına ve kalitenin yükselmesine, fiyatların da ucuzlamasına sebep olur.⁸⁹ Böylece yatırımların maliyetleri azalmış olup ve aynı miktar yatırım ile daha büyük ölçekli firmalar kurulabilecektir. Ulaştırma masraflarının da azalmasıyla verimlilik ve büyüme hızında da olumlu sonuçlar ortaya çıkacaktır.

Bu sebeplerden dolayı dışsal ekonomiler, ekonomik bütünleşmeden beklenen en önemli faydalardan biridir. Sanayinin gelişmesi, piyasanın büyümesi, eleman sağlanması ve teknolojik bilginin yayılması gibi tüm olumlu etkenler dışsal ekonomilerin sonucu olarak ortaya çıkar.⁹⁰

Sonuç olarak, dışsal ekonomik etkilerin olumlu yönlerinin ağır gelmesiyle toplumsal refahı artırdığı görülmektedir. Ülkemiz Gümrük Birliği'ne üye olduktan sonra, daha modern ve ileri teknolojiyle karşılaşmış, üretimi daha etkin ve seri hale getirecek birçok yeniliği de öğrenmiştir. Gümrük Birliği kapsamında olan sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticaretiyle firmalarımız da büyümüş ve ülkemizin refah seviyesine de olumlu yönde katkı sağlamışlardır.

⁸⁹ Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, s.227.

⁹⁰ Küçükahmetoğlu, *a.g.e.*, s.84.

3.3.3. Rekabet Artışı Etkisi

Gümrük Birliği, Birlik içindeki üreticileri birbirinin rekabetiyle karşı karşıya getirir. Bu kızışmalı rekabet ortamı bir yandan en iyi üretim tekniklerinin kullanılmasına olanak sağlarken, öte yandan yeni teknolojilere geçilmesi için mecburi bir güç olmaktadır.⁹¹

Gümrük Birliği ile birlikte tarifelerin kaldırılması rekabeti uyarır. Üyeler arasında rekabetin artmasıyla beraber yatırımları teşvik edici ve tekel güçleri, etkinliği uyarıcı güçleri hafifletici etkiler yapar. Randımanlı olamayan işletmeler, elini ya işten çekmek zorunda kalır ya da randıman sağladıkları üretim alanlarına kayarlar. İthalatla rekabet eden işletmeler ise daha faal çalışabilecekleri gibi, fiyatlarını da düşürürler. Gümrük Birliği, üyeler arası rekabeti artırarak, maliyetlerde düşme ve üretimde de uzmanlaşma sağlayarak, firmalar üretim yöntemlerini değiştirmek zorunda bırakacaktır.⁹²

Gümrük Birliği'ne dâhil olmamızla beraber yerli üreticimiz güçlü rakiplerle yüz yüze kalmıştır. Bu rakipler karşısında pazarda etkin hale gelemeyeceğini düşünen üreticilerimiz bu değişim ve yeni rekabet ortamına zaman içerisinde adapte olmayı başarmıştır. Birliğin getirdiği rekabet koşullarıyla beraber ülkemiz ekonomisinin rekabet gücü artmış ve dünya ekonomisine uyumlu bir ekonomi halini almaya başlamıştır.

3.3.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi

Gümrük Birliği, üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızlarını yükseltir. Birlik ile sağlanan geniş bir piyasa büyük işletmelerin kurulmasına yol açar. Bu ise bir yandan yurt dışından ileri tekniklerin aktarılmasına, diğer yandan ise işletmelerin büyümesinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına olanak verir.⁹³

Teknolojik gelişme, üretim teknolojisini geliştirerek daha az maliyetle daha çok ürün elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Bu etkinin sonucu olarak ise ekonomik yapı, teknolojik gelişme ile güçlenmekte ve büyüme hızlanmaktadır. Teknolojik gelişmenin

⁹¹ Güran, a.g.e. , s.74.

⁹² Kılıç, a.g.e. , s.34.

⁹³ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, 15.Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 2003, s.212.

zayıfladığı dönemlerde, azalan verimler kanunu gereği dünya ekonomisinde daralma meydana gelmekte ve ekonomik krizler doğmaktadır.⁹⁴ Ekonomik bütünleşmede meydana çıkabilecek dışsal ekonomiler ve rekabetin yoğunlaşması gibi etkiler bir yandan daha sermaye-yoğun tekniklerin kullanılmasını mecburi hale getirirken, öte yandan da araştırma ve geliştirme faaliyetlerini teşvik ederek teknolojik gelişmenin hızlanmasına katkı sağlamaktadır.⁹⁵

Yerli firmaların yurtiçi pazarlara yönelmesi, yerli pazarla yetinmeye çalışması, rekabet edecek firma sayısının yurtiçi pazarda minimum seviyede olması, firmanın faaliyet gösterdiği ülkenin ithalatçılara uyguladığı vergi, kısıtlama ve engeller gibi etkenlerden dolayı ithal malların yurtiçi pazarında etkin olamaması, yerli firmaların yeterince teknolojik donanımı ve bilgi eksikliği olmasından gelişmelere ilgisiz kalabilmektedir. Bu olumsuz etkenler nedeniyle firmalar maliyeti yükseltip karlılığı düşürür dolayısıyla, rekabet ve verimlilik azalır. Birlik ise, yurtiçi firmaları araştırma ve geliştirme yatırımlarına teşvik etmesi ile teknolojiye ilerlemeyi sağlaması, artan firma sayısı ile beraber rekabet ortamında daha planlı-programlı çalışma şartlarının da oluşmasını sağlamaktadır.

Ülkemizin Gümrük Birliği'ne tam üye olması ile Avrupa Birliği ülkeleri ile gümrük vergileri ortadan kalkmış ya da belirli ölçüde en aza indirgenmiştir. Bu doğrultuda firmalarımız üretim için zorunlu olan hammadde ve gerekli olan tüm parçaları Birlik kanalıyla daha ucuza ithal etme şansını elde etmiştir.

3.3.5. Yatırımları Özendirme Ve Sermaye Etkisi

Gümrük Birliği ile rekabetin olumlu yönde ilerlemesi, ölçek ekonomileri etkisi ve verimlilik artışları ve teknolojik gelişmeler bir bütün oluşturarak ekonomik kalkınmayı harekete geçirmiş olacaktırlar. Bu etkenler toplam gelirden bir artış meydana getirmiş olup, bu doğrultuda gelir artışı ve tasarruflar ortaya çıkacak ve bu artışa bağlı olarak da yatırımlar artacaktır. Bu da ülkenin genel refah seviyesini artıracaktır.

⁹⁴ Ahmet Çimen, **GB ve AT-Türkiye İlişkileri**, Ankara, Merkez Bankası Yayınları, 1996, s.27.

⁹⁵ Güran, **a.g.e.** , s.75.

Gümrük Birliği, kaynak etkinliği vasıtasıyla milli geliri yükseltir. Milli gelirdeki büyüme de tasarruf ve yatırımları yükseltir. Gümrük Birliği, tarifelerin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda girişimcilere güven sağlayarak yatırımların riskini azaltıp karlılığı yükseltir. Bu yükseliş, piyasa hacminin genişlemesine, birlik içinde üretimin daha etkin ellerde toplanmasına ve bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olur. Çünkü Gümrük Birliği'nin oluşması, üçüncü ülke üreticilerinin ortak gümrük tarifesiyle kaçınmak gayesiyle bölge içindeki yatırımlarının artmasına neden olur. Birlik içinde yatırımların ve bu yatırımlara bağlı olarak rekabetin artması, bölge içinde kaynakların daha verimli kullanılmasına sebebiyet vermiş olup, refahı da yükseltici bir faktördür.⁹⁶

3.4. TÜRKİYE'NİN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİ

Türkiye soğuk savaş döneminin koşullarında güvenlik ve ekonomik çıkarlarından dolayı, öncelikle batı ittifakının bir parçası olmak için Kore'ye asker göndererek 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra, Temmuz 1959'da tam üye olmak için başvuruda bulunmuştur.⁹⁷

Türkiye'nin ortaklık başvurusu ile başlayan görüşmelerin sonunda bir yıl sonra yürürlüğe girecek olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963'te imzalanmıştır. Ankara Anlaşması Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ilişkilerinin nasıl bir süreç içinde yürütüleceğini belirlenmiş ve ileride tam üyeliği öngören “ortak üyelik statüsü” kurmuştur.⁹⁸ Ankara Anlaşması ile, tam üyeliğe ilerleyen yol hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olarak üç aşamada öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda, Gümrük Birliği'nin tamamlanması hedeflenmiştir.

⁹⁶ Seyidoğlu, a.g.e. , s.213.

⁹⁷ Erol Manisalı, *İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2001, s.86-87.

⁹⁸ P. Narin Emirhan, Ö. Rengin Gün “Avrupa Birliği'nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:3, Sayı:3, 2001, s.43

Anlaşmada öngörülen “hazırlık dönemi”nin tamamlanmasıyla birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren “Katma Protokol”, geçiş döneminin hükümlerini ve tarafların kabulleneceği yükümlülükleri düzenlemiştir.⁹⁹

Geçiş Dönemi, Katma Protokol’ün yürürlüğe girmesi ile başlayan ve karşılıklı, dengeli yükümlülükler esasına dayanır. Bu dönemde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği’nin aşamalı olarak ortaklığı amaçlanmıştır.

Katma Protokol’ün 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, toplam 22 yıl sürecek olan Geçiş Dönemi, diğer bir ifadeyle Gümrük Birliği süreci, hukuken başlamıştır. Avrupa Birliği Geçiş Dönemi’nin hemen başında, 1971 yılı itibariyle, Türkiye menşeli sanayi ürünlerinin gümrük vergilerini sıfırlarken, Türkiye’nin Avrupa Birliği kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması öngörülmüş ve böylece Gümrük Birliği’nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır. Türkiye’nin 14 Nisan 1987 tarihinde yaptığı tam üyelik başvurusu ertesinde taraflar arasında teknik ve siyasi platformda yürütülen görüşmelerin sonuçları, Gümrük Birliği’nin tamamlanması ve sürdürülmesi için gerekli koşulları belirleyen bir “Gümrük Birliği Kararı” altında toplanarak, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi’nin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Böylece, 22 yıllık Geçiş Dönemi, 1.1.1996 tarihi itibariyle son bulmuş ve Türkiye’nin AB’ye katılımı yolunda “Son Dönem”e girilmiştir.¹⁰⁰

Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri 1970’li yılların başından 1980’li yılların ikinci yarısına kadar, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı düzensiz bir şekilde ilerlemiş, 1980 askeri darbesinin ardından ilişkiler resmen askıya alınmıştır. İlişkilerin askıya alınmasından sonra, Ortaklık Konseyi ilk kez 1986’da toplanabilmiştir. Bu durumda Türkiye, üyelik başvurusu yapmayı planlayıp amaçladığını belirtmiştir. Türkiye’nin 1980’lerin ikinci yarısından sonra, ithal ikameci politika ve dışa açılma stratejilerine yönelmesiyle, Gümrük Birliği’ne olan bakış açısı da değişmeye başlamıştır.

Ayrıca Türkiye bir taraftan 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Topluluğuna üyelik müracaatında bulunmuş; diğer taraftan da ertelenmiş olan gümrük vergileri uyum ve

⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Gümrük Birliği” (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr> , 8 Nisan 2015

¹⁰⁰ Naci Doğan, “On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği’nin Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme” , **Mevzuat Dergisi**, Sayı 79, 2004, (Erişim) <http://www.mevzuatdergisi.com> , 8 Nisan 2015

indirim takvimini 1988'den itibaren hızlandırılmış biçimde tekrar yürürlüğe koymuştur.¹⁰¹

Sonuç olarak Gümrük Birliği, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında yapılmış bir anlaşma asla değildir. 1963 Ankara Anlaşması'yla başlatılan bütünleşme sürecinin bir aşamasıdır. Türkiye- Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de alınan 1\95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren tamamlanmıştır.¹⁰²

3.4.1. Ankara Anlaşması

Altı Avrupa ülkesinin (Fransa, Luxemburg, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika) aralarında imzaladıkları Roma Anlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 15 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan, 31 Temmuz 1959 tarihinde de Türkiye, kurulan ekonomik Birliğe katılmak için topluluğa başvuruda bulunmuştur.¹⁰³ Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 12 Ekim 1963 tarihinde üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Bu başvurunun yanıtında, Türkiye katılma şartlarını yerine getirinceye kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu ile arasında ortaklık kurulmasını önermiş ve müzakerelerden sonra 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ve Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasındaki vergi, kota ve tarifeleri kaldıran, belirli bir düzeyde sınırlamalar getiren, Gümrük Birliği'nin yapı taşını oluşturan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini aday gösteren Ankara anlaşması, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma'nın temel ilkeleri aşağıdaki gibidir:¹⁰⁴

- Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Gümrük Birliği oluşturmak,
- Üye ülkelerin vatandaşları arasında daha sıkı bağlar kurmak,
- Türkiye ve Topluluk arasındaki olağan ekonomik gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak,

¹⁰¹ Türkiye-AB Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 8 Nisan 2015

¹⁰² Türkiye-AB Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 8 Nisan 2015

¹⁰³ Erol Manisalı, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, 2.Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996, s.37.

¹⁰⁴ Ö.Zühtü Altan, Yener Şişman, **Uluslararası Çalışma Normları**, 2. Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1566-Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 823, 2005, S.181.

- Türkiye'nin tam üyeliğini kolaylaştırmak,
- Roma Antlaşması'nın temel ilkelerini paylaşıp, barışı, refahı ve özgürlükleri garanti altına almaktır.

Türkiye'nin üyelik başvurusunu kalkınma düzeyinin yetersiz bulunması nedeniyle kabul edilmemesinin ardından tam üyelik şartları gerçekleşinceye kadar Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye - Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması'nın yapı taşı olan Ankara Anlaşması, Gümrük Birliği'ne geçişin tamamlanabilmesi için üç aşamadan oluşan Hazırlık dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem aşamalarından oluşmaktadır.

3.4.1.1. Hazırlık Dönemi

Bu dönemde Türkiye ekonomisinin, Avrupa Ekonomi Topluluğu'ndan alacağı mali yardımlar ışığında daha ileri bir düzeye ulaştırılması amaçlanmış ve diğer topluluk ülkelerine kıyasla önceki ekonomik durumdan daha iyi hale getirilmesi hedeflenmiş ve daha sonraki aşamalarda Türkiye'nin ekonomisinin hazır hale getirilmesi planlanmıştır. Avrupa Ekonomi Topluluğu, Türkiye'yi tek yanlı olarak bazı malların ithalinde gümrük tarifesi tavizleri ve parasal yardımlarla Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir.¹⁰⁵

Ortaklık Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Türkiye'nin Topluluğa ihraç ettiği dört temel ihraç ürününe (findık, tütün, kuru üzüm, kuru incir) belirli kontenjanlar içinde veya kontenjan söz konusu olmaksızın gümrük uygulanmıştır. Mali alanda ise Topluluk, Kalkınma Planımızda yer alan ve Anlaşma amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak nitelikteki yatırım projelerinin finansmanına, Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla 175 Milyon \$'lık bir yardımla katkıda bulunmayı kararlaştırmıştır. Ankara Anlaşması'nın 1 Ocak 1964'te yürürlüğe girmesiyle başlayan ve 10 Ocak 1973 tarihine kadar süren bu dönemde, Türk ekonomisiyle Avrupa Birliği ekonomisi arasındaki farkı azaltmak üzere Türkiye'ye tek taraflı tavizler verilmiştir. Prensip olarak 5 yıl sürmesi öngörülen bu dönem 9 yıl sürmüşken Hazırlık Dönemi Türkiye ve Avrupa Birliği açısından sorunsuz bir şekilde sonuçlanmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2001, s.141.

¹⁰⁶ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Beta Basım Yayın,2007,s.2.

3.4.1.1.1. İthalat Kontenjanları

Hazırlık Dönemi boyunca yapılacak usul ve işleri düzenleyen Geçici Protokol ile Türkiye kaynaklı ve Türkiye çıkışlı ithalatlar için yıllık tarife kontenjanları açarlar (Md.2):¹⁰⁷

- a) Ham ve mamul olmayan tütün: Tütün döküntüleri toplam 12.500 ton
- b) Yalnız kuru üzüm toplam 30.000 ton
- c) Yalnız kuru incir toplam 13.000 ton
- d) Dış ve iç kabukları çıkarılmış olanlar da dâhil olmak üzere yaş veya kuru sert kabuklu meyveler: Yalnız fındık toplam 17.000 ton için kontenjan açılmıştır.

2.maddede gösterilen ürünler için, Topluluk üyesi devletler milli gümrük vergilerinin Ortak Gümrük Tarifesi'ne son yaklaşmasından itibaren, Topluluk her yıl, Türkiye yararına o tarihte açılmış milli tarife kontenjanlarının tutarına eşit hacimde tarife kontenjanları açar. Bu usul Ortaklık Konseyi'nce ertesi takvim yılı için, 4.madde gereğince alınan kararlara zarar vermeksizin uygulanır. Bununla beraber, fındık bakımından bu usul, ancak Topluluk üyesi devletlerin milli gümrük vergilerinin öteki üç ürünün tümü ile Ortak gümrük Tarifesi'ne uyumu anında uygulanır (Md.3).¹⁰⁸

Anlaşma'nın yürürlüğe girişini takiben ikinci yıldan başlayarak, Ortaklık Konseyi 2 ve 3.maddelerde gösterilen tarife kontenjanlarının hacmini artırmayı kararlaştırabilir. Ortaklık Konseyi'nin aksine kararı olmadıkça, bu artırmalar iktisap edilmiş olur. Her artırma, ancak ertesi takvim yılından başlayarak uygulanır (Md.4).¹⁰⁹

Ayrıca, her Akit Taraf, Hazırlık Dönemi ile birlikte, yerleşme hakkı, hizmet edimi, ulaştırma ve rekabetle ilgili her çeşit güçlükleri Ortaklık Konseyi'ne getirebilir. Ortaklık Konseyi gerekirse, bu güçlükleri gidermek için Akit Taraflara her türlü yararlı tavsiyelerde bulunabilir (Md.10) kararlarıyla hükme bağlanmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Ankara anlaşması Ve Katma Protokol" **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt 2,1993,s.23.

¹⁰⁸ Cilt 2, **a.g.e** , 1993,s.24.

¹⁰⁹ Cilt 2, **a.g.e** , 1993,s.25.

¹¹⁰ Cilt 2, **a.g.e** ,1993,s.26.

Günümüz itibariyle hala hizmet veya yerleşim hakkı yeteri kadar ilerleme kaydedememiştir. Daha sonraki süreçlerde ithal edilen tarım ürünleri çeşitlerinde artış olmuş buna sanayi ürünlerinin dâhil edilmesi ile Türkiye -Avrupa Birliği arasında ihracat artmış ve bu doğrultuda ithalat da artmıştır.

3.4.1.1.2. Alınan Mali Yardımlar

Türkiye, Avrupa Birliği aday ülke statüsünün tanınmasını takiben, Avrupa Birliği'nin diğer aday ülkeler için geliştirdiği "Genişleme Stratejisi"ne dâhil edilmiştir. Bahsi geçen strateji ile aday ülkeler için geliştirilen Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday ülkelere kabul edilen Ulusal Programlar, düzenli ilerleme raporları ve diğer etki değerlendirme raporları ile aday ülkelerin katılım öncesi müktesebat uyum ve idari kapasitelerinin geliştirilmesini hedefleyen mali işbirliği yardımlarını içermektedir.¹¹¹

Avrupa Birliği mali yardımları her ne kadar hibe olarak tanımlansa da ülkemiz geçmişte sadece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletlerinden hibe olarak yardım almış ve bu hibe kredi, Amerika Birleşik Devletleri'nden Marshall Planı çerçevesinde alınmıştır. Bu kredinin hibe olmayan kısmı da Amerika piyasasından mal alma şartına bağlanarak ülkemize sağlanmıştır. SSCB'den alınan kredi ise tarım ürünleriyle geri ödenmiştir. Bu alınan kredilerle de kalkınmamıza katkı sağlanmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği'nden çeşitli başlıklar ve farklı konular gereğince aldığı bu mali yardımlarla, Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlama yönünde ekonomik, çevresel, kültürel birçok alanda çeşitli projeler üretmeye ve bu üretilen projelerle ülkemizin kalkınmasına yönelik olumlu katkılarda bulunulmuştur. Alınan mali yardımlarla ülkemize baraj, yol, altyapı, enerji santralleri gibi birçok alanda yatırımlar yapılmıştır.

3.4.1.2. Geçiş Dönemi

23 Kasım 1970'de imzalanan ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol'le Geçiş Dönemi başlamış ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi ile son

¹¹¹ İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye-AB Katılım Süreci Mali İşbirliği,(Erişim) [http:// www.ikv.org.tr](http://www.ikv.org.tr) 11 Temmuz 2015

bulmuştur. Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nda yer alan hükümlerin Türkiye'nin ekonomik duruma uygun bir biçimde yürürlüğe girmesini sağlayacak bir uygulama anlaşmasıdır. Geçiş dönemi, Katma Protokol çerçevesinde yürütülmüş ve bu dönem her iki tarafa da yükümlülükler getirmiştir. Sanayi ürünleri bakımından Gümrük Birliği gerçekleştirilecek; tarım ürünleri bakımından ise Gümrük Birliği için gerekli koşullar sağlanacaktır.¹¹² Türkiye Geçiş Dönemi'nde gümrükler bakımından serbestlik listesinin genişletilmesi, birlik kotalarının arttırılması, birlik sermayesine Türkiye'de eşit koşullar ile çalışma durumunun sağlanması alanlarında tek taraflı tavizler vermiş bulunmaktadır.¹¹³

Geçiş döneminin amacı, karşılıklı ve dengeli esas temeline Gümrük Birliği'nin gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmaktır (Madde 4/1). Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrüklerini, aşamalı olarak 12 yılda kaldırmayı öngörmüş; korunması gereken hassas sanayi ürünleri için bu süreyi 22 yıl uzatmıştır.¹¹⁴ Geçiş dönemi 22 yıl süre olarak planlanmasına rağmen, Türkiye anlaşmalarını yerine getirmeye çalışsa da yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar, siyasi problemler, iç karışıklıklar gibi etkenlerden dolayı üstüne düşen görevi ya tam anlamıyla yerine getirememiş ya da getirmek istemediğinden yükümlülükler birçok kez geri alınmış ya da ertelenmek zorunda kalmıştır. Konunun en başında bahsettiğimiz gibi Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne tam üyeliği ile sonuçlanan bu dönemi Katma Protokol ve Mali Protokol başlıkları altında inceleyebiliriz:

3.4.1.2.1. Katma Protokol

Geçiş dönemi koşullarını belirlemek amacıyla daha detaylı bir anlaşmanın gerekli olduğu düşünülerek 23 Aralık 1970'de Katma Protokol imzalanmış ve 1973'de yürürlüğe girmiştir. Katma Protokol çerçevesinde geçiş döneminde, taraflar arasında sanayi ürünlerini konu alan bir gümrük birliğinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesi, işçilerin karşılıklı olarak serbest dolaşımının sağlanması, tarım ürünlerinde giderek

¹¹² Rıdvan Karluk, *Avrupa Toplulukları ve Türkiye*, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1990, s.229.

¹¹³ Gül Göl, *Gümrük Birliği'ne Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri*, İstanbul, Genç İşadamları Derneği Yayınları, 1995, s.13.

¹¹⁴ Saçkan, *a.g.t.* ,s.22.

genişleyecek bir ticaret rejiminin uygulanması, Protokolde belirlenen alanlarda taraflar arasında mevzuat ve politikaların yakınlaştırılması sürecinin başlatılması öngörülmüştür.¹¹⁵

1971 yılından sonra Katma Protokol dâhilinde Topluluk, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye’den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Bu yüzden Türkiye’nin Avrupa Birliği kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini giderek sıfırlaması öngörülmüş ve Gümrük Birliği’nin uygulamalı olarak yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır.¹¹⁶

Katma Protokol’ün önemli maddelerini şu şekilde özetleyebiliriz: “Malların Serbest Dolaşımı” başlıklı I. Kısımda (Md.2-35) değinilen konular arasında, sanayi ürünleri için Gümrük Birliği kurulması, Ortak Gümrük Tarife’sinin Türkiye tarafından kabulü ve miktar kısıtlamalarının kaldırılmasının esasları gibi bölümler yer almaktadır. Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı konusunu ele alan II. Kısımda ise, Türkiye ve Topluluk üyesi arasında işçilerin serbest dolaşımıyla yerleşme hakkı, hizmet edinimi ve ulaştırma başlıkları incelenmiştir (Md.36-42). “Ekonomi Politikalarının Yakınlaştırılması” kısmında ise, Topluluğun rekabet, vergileme ile ilgili hükümlerine ve mevzuatına Türkiye’nin nasıl uyum sağlayacağı; ekonomi ve ticaret politikalarının koordinasyonu konularına değinilmektedir (Md.43-48).¹¹⁷ Katma Protokol, malların, sermayenin, kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımı, vergileme ve mevzuatın uyuşması, rekabet gibi konuları içermektedir. Katma Protokol, Ankara Anlaşması’yla paralellik göstermekte olup Ankara Anlaşması’nın tamamlayıcı özelliğidir.

Kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, malların serbest dolaşımı ve ekonomik politikaların yakınlaştırılması gibi konuları kapsayan Katma Protokol’ü adı geçen başlıklar altında inceleyeceğiz.

¹¹⁵ Fulya Bayraktar, “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler Ve Avrupa Birliği İle Mali İlişkiler”, Türkiye Kalkınma Bankası Genel Araştırmalar, Kasım, 2001, Ankara (Erişim) <http://www.kalkinma.com.tr>, 9 Temmuz 2015, s.4.

¹¹⁶ Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, (Erişim) <http://www.ab.gov.tr> 3 Ağustos 2015

¹¹⁷ Ceren Uysal, **a.g.m.**, s.143.

3.4.1.2.1.1. Malların Serbest Dolaşımı

Katma Protokol, Kısım 1’de beş madde ile malların serbest dolaşımına değinmiştir. Serbest dolaşım, Topluluk veya Türkiye’de serbest dolaşım halinde bulunan üçüncü ülkeden çıkan maddelerden kısmen yahut tamamen elde edilenler dâhil olmak üzere, Türkiye’de ya da Toplulukta üretilen mallar veya iki taraf içinde serbest dolaşımda olan üçüncü ülke çıkışlı mallarda serbest dolaşıma dâhil olacağı belirtilmiştir. Hangi malların serbest dolaşıma dâhil olacağı belirtilmiştir. Hangi malların serbest dolaşıma dâhil olmayacağı ya da durumların, ikinci kısımda yer alan “Kaynağı veya çıkış nedeni ile özel bir gümrük rejiminden yararlanarak üçüncü ülkelere Türkiye veya Topluluğa ithal edilmiş mallar, diğer akit tarafa tekrar ihraç edildiğinde serbest dolaşım durumunda sayılmaz” maddesiyle de hükme bağlanmıştır.

Ayrıca, Faslın kapsamında, malların serbest dolaşımının sağlanması için; teknik mevzuatın uyumlaştırılması, pazara giren ürünlerin üretildikleri mevzuata uygunluğunu kontrol edecek kamu laboratuvarları ve ürünlerin pazara arz edilmeden önce gerekli test ve belgelendirme işlemlerini yapacak özel laboratuvarlar için gerekli altyapının kurulması, kamu ve özel sektörde yer alan bu iki ayrı laboratuvar grubunun birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet göstermelerinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, laboratuvarların teknik olarak yeterliliklerinin, ulusal bazda bu amaç doğrultusunda tesis edilmiş üçüncü bir tarafça belgelendirilmesi, laboratuvarlarda kullanılacak olan cihazların ölçme kabiliyetlerinin düzenlenmesi ve teknik mevzuatın uygulanmasını sağlayacak Avrupa standartlarının benimsenmesi, uygulanması ve bu çerçevede Avrupa standardizasyon kuruluşlarına tam üyeliğin sağlanması da diğer önemli unsurlar olarak göze çarpmaktadır.¹¹⁸

56. maddenin 2. fıkrası ile 57. maddenin 4. fıkrasında öngörülen usule göre yapılan danışmalar sonunda Gümrük Birliği Ortak Komitesi karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm bulamadığı ve iki Taraftan birinin, mevzuattaki farklılıkların malların serbest dolaşımını etkileyebileceği, ticaretin yönünün değişmesine neden olabileceği veya kendi topraklarında ekonomik sorunlara yol açabileceği kanısında olması halinde, söz konusu Taraf konuyu Gümrük Birliği Ortak Komitesine götürebilir; Komite sonuçta ortaya

¹¹⁸ Malların Serbest Dolaşımı, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr>, 9 Temmuz 2015

çıkabilecek zarardan kaçınılmasını sağlayacak yöntemleri, buna gerek olduğu takdirde, tavsiye edebilir (Md.58).

Ayrıca, 1 Ocak 1996'dan itibaren Taraflar arasındaki gümrük vergilerinin sanayi malları için sıfırlanmasına ve ülkemizin üçüncü ülkelere AB'nin Ortak Gümrük Tarifesini uygulamasına 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla başlanmış ve bu alandaki bazı istisnalar da takip eden süreçte ortadan kaldırılmış, işlenmiş tarım ürünleri için ise sanayi payı sıfırlanmıştır. Ayrıca, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereğince dış ticaret rejimimiz büyük ölçüde AB ile uyumlu hale getirilmiştir. Bu çerçevede, malların serbest dolaşımı ile ortak ticaret politikasına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, devlet yardımları, ticari nitelikli devlet tekelleri ve rekabet hukuku alanlarındaki AB mevzuatı, ülkemizin ihtiyaçları da dikkate alınarak dış ticaret rejimimize yansıtılmaktadır.¹¹⁹

3.4.1.2.1.2. Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol'ün 36.maddesinde Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında işçilerin serbest dolaşımı ile ilgili konuya değinilmiştir. Yine aynı madde hükmüne göre, bu konuda izlenecek usullerin, Ankara Anlaşması'nın 12.maddesi kapsamında Konsey tarafından bildirileceği belirtilmiştir.

Katma Protokol'ün 37., 38., 39., ve 40. maddelerinde kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı konuları ile alakalı temelini oluşturan ayrıntılar belirlenmiştir şöyle ki; Topluluğa dâhil ülkelerde çalışan Türk işçilerine, ücret ya da çalışma şartlarında ayrımcı bir tutumun olmayacağı, diğer Avrupa Birliği ülkelerindeki işçilerle aynı koşullarda sayılacağı ve Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasında işçilerin serbest dolaşımının kademeli olarak gerçekleşmesine kadar olan sürede, Türk uyruklu işçilerin üye devletlerde çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla, bu işçilerin serbestçe meslek ve yer değiştirmelerinden ortaya çıkan bütün sorunları ve özellikle çalışma ve oturma izinlerinin uzatılması konularının Ortaklık Konseyi tarafından incelenebileceği karara bağlanmıştır.

¹¹⁹ Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) ,9 Temmuz 2015

Ayrıca, Katma Protokol'ün 41/1'inci maddesinde de belirtildiği gibi “Akit Taraflar, aralarında yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar” maddesi ile yeni kısıtlamalar getirilemeyeceğini ve “yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin mevcut kısıtlamaların ise, tedricen kaldırılacağı” belirtilmiştir. Bu kısıtlamaların kaldırılması amacıyla uygulanacak yöntem ve süreler Ortaklık Konseyi tarafından saptanmış olacaktır.

3.4.1.2.1.3. Ekonomik Politikaların Yakınlaştırılması

Geçiş dönemi süresince akit tarafların, dengeli ve karşılıklı yükümler esası üzerinden Türkiye ile Topluluk arasında bir Gümrük Birliği'nin zamanla yerleşmesini ve ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak amacıyla, Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğa yakınlaştırılması ve bunun için gerekli olan ortak hareketlerin geliştirilmesini sağlayacak bir takım faaliyetler yapılmıştır. Katma Protokol ile getirilen ekonomik politikaların yakınlaştırılması ile vergi politikaları, sermaye hareketleri, ticaret politikaları, dış ticaret politikaları ve rekabet politikalarının uyumu kastedilmektedir.

Katma Protokol ile sadece tarafların birbirlerine uyguladıkları eş etkili vergiler ile gümrük vergileriyle, taraflar arasındaki ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve üçüncü ülkeler kaynaklı mallarda ortak bir gümrük vergisi tahsil edilmesi hususlarını içermekle kalmamış, aynı zamanda topluluğun ortak rekabet ve ticaret politikalarının temel unsurlarına uyumu da kapsamıştır. Gümrük Birliği asıl olarak sanayi ürünlerini kapsamış ve buna ek olarak işlenmiş tarım ürünlerini de dâhil etmiştir. Bu çerçevede işlenmiş tarım ürünlerindeki tarım ve sanayi payları tespit edilmiş ve toplam korumanın sanayi payına karşılık gelen kısmı da Topluluğa karşı sıfırlanmıştır.¹²⁰

Katma Protokol'de dikkat çeken ve bir o kadar da ülkemiz için önemli olan 60. Madde de; Türk ekonomisinin bir sektörünü veya dış-mali istikrarını tehlikeye düşürecek ciddi bozuklukların ortaya çıkması veya herhangi bir bölgenin ekonomisinin bozulması durumunda, tarafların her türlü koruma tedbirlerine başvurulabileceği belirtilmiştir. Ortak ilişkilerin en az düzeyde etkilenmesi göz önüne alınarak bu tür konularda alınacak

¹²⁰ Hüseyin Avni Özcan “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler” (Erişim) <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/dundenbugune.pdf> 3 Ağustos 2015

tedbir ve uygulama usullerinin Ortaklık Konseyi'ne bildirilmesi öngörülmüştür.¹²¹ Zaman zaman Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri bozulsa da taraflar arasında ekonomik politikaların uyumlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

3.4.1.3. Son Dönem

Geçiş döneminin tamamlanmasının ardından başlayan son dönemde tarım ürünlerinde serbest dolaşım ile tarafların ekonomi politikaları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi ile tam üyelik hazırlıklarını tamamlamak üzere Türkiye, Avrupa Topluluğu'nda yer alan kural ve kurumlar bütünlüğüne uyumu gerçekleştirecektir. Ankara Anlaşması'nda son döneme ilişkin bir süre belirtilmemiş olup süreç taraflara bırakılmıştır.¹²²

1/95 sayılı Ortaklık Kurumu Konseyi'nde, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki Gümrük Birliği'nin tam olarak işlemeye başlaması için, Türkiye'nin gümrükler ve dış ticaret mevzuatı konularında yerine getirmesi gerekli uyum çalışmaları yanında, rekabet hukuku, fikri ve sınai haklar, sınai mevzuat alanlarında mevzuatını Avrupa Topluluğu hukuk düzenine yakınlaştırması için göz önünde tutması gerekli Avrupa Topluluğu mevzuatı da belirtilmektedir. Karara göre, Türkiye yukarıda anılan alanlardaki mevzuat yakınlaştırmasının önemli bir bölümünü 31 Aralık 1995 tarihine kadar tamamlamak durumundadır.¹²³

Türkiye'nin AB'ye tam üye olma yönündeki nihai hedef ve çabaları da gerek Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmiş olması, gerek AB'nin genişleme sürecine ilişkin olarak son dönemlerde ortaya çıkan bir dizi gelişme sonucunda, yeni boyutlar kazanmıştır. Türkiye-AT ilişkilerinin gelişme yönünü belirleyici konularda yapılacak çalışmaların genel çerçevesi ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması'nın kapsamına giren ürünlerin taraflar arasında serbest dolaşımını sağlayacak müzakerelerin ve tarım ürünlerine karşılıklı olarak tanınacak yeni tavizlere ilişkin müzakerelerin 1995 yılında tamamlanması ilke olarak kabul edilmektedir.¹²⁴ Türkiye Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği arasında 6 Mart 1995

¹²¹ Çimen, **a.g.e.** , s.148.

¹²² Güran, **a.g.e.** , s.277.

¹²³ Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, (Erişim) [http:// www.tmbb.gov.tr](http://www.tmbb.gov.tr) 9 Temmuz 2015, s.3.

¹²⁴ Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, (Erişim) [http:// www.tmbb.gov.tr](http://www.tmbb.gov.tr) 9 Temmuz 2015, s.4.

tarihinde Avrupa Topluluğu- Türkiye Ortaklık Konseyi'nin uygulama kararı alması ile birlikte Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁵

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin kuruluşunun hemen başında ve üstelik henüz AB adaylığı tescillenmeden önce Gümrük Birliği'ne katılması AB üyeliğine taraftar kesimlerce o günlerde coşku ile karşılanırken ve tam üyelik konusunda ümitleri yükseltirken; AB üyeliğine muhalif kesimleri ise hızlı gerçekleşecek muhtemel bir AB üyeliği senaryosu karşısında olumsuz bir tepki vermeye itmiştir. Fakat Türkiye'nin 1997 Lüksemburg Zirvesi sırasında, tam da AB'nin tarihindeki en büyük genişlemenin gündeme geldiği ve üye sayısının 15'ten 25'e yükseltilmesinin öngörüldüğü bir anda kendisinden sonra AB ile ilişkiler kurmaya başlamış olan ve çoğu Türkiye'den sonra üyeliğe başvurmuş 10 ülke arasına bile girememesi sonucu çok büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Bu durum, Gümrük Birliği'ne girişte birden yükselen olumlu havayı aynı hızda olumsuz bir noktaya çevirmiştir. AB'nin, Türkiye'nin üyeliğine karşı soğuk bir tavır sergilemesine ve ülkenin resmi adaylığını dahi kabul etmemesine rağmen Gümrük Birliği müzakereleri ve giriş sürecinde hiçbir zorluk çıkarmaması, Gümrük Birliği konusundaki şüpheleri de güçlendirecektir. AB üyelerinin, sadece pazarından faydalanmak için Türkiye'ye ihtiyaç duydukları ve siyasi birlik konusunda Türkiye'yi gözardı ettiklerine dair görüş, 1999 Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'nin AB adaylığının tescillenmesine kadar ağırlıklı olarak, 1999'dan bugüne kadar Türkiye ile birliğin müzakerelerinin tıkanıdığı çoğu zaman kısmen gündeme gelmektedir.

¹²⁵ Gümrük Birliği, (Erişim)http:// www.ab.gov.tr , 9Temmuz 2015

IV. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ’NİN TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

4.1. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Kurtuluş Savaşı ve I. Dünya Savaşı’nın olumsuz etkileri, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında açıkça görülmektedir. Genel ekonomik bir yapı oluşturmaktan, çok büyük ölçüde sermaye yetersizliğinin de etkisiyle ülke ekonomisi bölgesel olarak şekillenmiş ve dış ticaret bu yönde gelişmeye başlamıştır. Sermaye yetersizliğinin, kurumsal, ekonomik ve sosyal alanda birçok sonuçları bulunmakta ve Ülkedeki genel tasarruf oranı düşüklüğü de firmalara sermaye yetersizliği olarak yansımaktadır. Ayrıca yatırım oranı düşük olan firmalar da ülkedeki tasarruf oranının düşüklüğünün de nedenleri arasındadır.

Uygulanacak ekonomi politikalarında ilk başta liberal fikirler öne çıkmış olsa da, bu politikalardan beklenen sonuçların alınamaması ve 1929 yılında gümrük tarifelerini değiştirme serbestisinin kazanılmasıyla 1930’lardan itibaren daha çok devlet ağırlıklı dış ticaret politikalarının uygulandığı görülmektedir.¹²⁶

Türkiye’nin 1960’lı yıllardan sonra ekonomide planlı döneme geçmesiyle beraber sanayisininde de bu doğrultuda yerli üretimini geliştirilmesi amaçlanmıştır. İthal edilmekte olan malların ithalatının sınırlandırılarak yurt içinde üretilmesi politikası yani ithal ikameci politikalar izlenmeye başlanmıştır.

İthal ikameci politikalarla ülkede yerli sanayi desteklenmeye çalışılmıştır. Fakat yerli sanayinin gelişimini gerektiren ithal ikameci sanayilerin dışa bağımlılığından dolayı ithalat önemli oranda artmış, ihracatta ise önemli bir gelişme olmayınca dış ticaret açığı ortaya çıkmış ve ödemeler dengesi sürekli açık vermiştir. 1960’lı yıllar boyunca dış ticaret politikaları sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalar aracılığı ile yürütülmüştür. 1960’lı yıllar ve 1970’li yılların başında ithalata bağımlı ve ihracat

¹²⁶ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel, Cüneyt Kılıç, “ Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Sayı 8:1, 2013, s.2.

durgun bir seyir izlemiştir. Bu dönemde dış ticaret açıkları, kısa ve uzun vadeli krediler ve işçi dövizleri gibi dış kaynaklar yoluyla karşılanmıştır.¹²⁷

1970’li yıllarda uluslararası piyasalarda ortaya çıkan arz şokları, ihracatının büyük bir kısmı ithalata bağlı olan Türkiye’nin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir.¹²⁸ 1970’li yıllardaki beklenmeyen petrol fiyatlarındaki artış sonucunda tüm dünya ekonomisi etkilenmiş ve bu bunalımın Türkiye ekonomisine etkisi de ülkeye dış kaynak girişi ertelenmiş ve ithalattaki artış devam etmiştir. Bu dönemde ekonominin dengelerini oturtmak için birçok önlem alınmıştır. Uygulanan ekonomi politikalarının hedefleri, enflasyonun düşürülmesi, ihracatın artırılması, bütçe açıklarının ortadan kaldırılmasıdır. Fakat alınan bu önlemlerle de ekonominin kötüye gidişatı durdurulamamış ve 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ülke ekonomisini liberalleştirmeye yönelik kararlarla Türkiye ekonomisinde yeni bir dönem başlamıştır.¹²⁹

24 Ocak 1980, istikrar programıdır ve programla planlama süreci açıkça terk edilmiş ve sürdürülen ithal ikameci politikaların yerini, piyasa mekanizmasına ağırlık veren, ekonominin gittikçe dışa açılarak dünya ekonomisiyle bütünleşmesini öngören politikalar almıştır. Bu anlamda ülkenin başta Gümrük Birliği olmak üzere mevcut ticaret ortaklığı sistemlerine girişi konusunda önemli bir adım atılmıştır. 1980’lerin başında kullanılan politika araçları, ücret politikalarının yanı sıra düşük faizli krediler, vergi iadeleri ve gümrüksüz girdi sağlama gibi sübvansiyon politikaları ve ihracat destekleridir. 1980’lerin ortalarına baktığımızda ise, sübvansiyon politikaları, bir taraftan kamuya sağlanan ek yükler ve diğer taraftan uluslararası ticaret sözleşmelerindeki haksız rekabet sınırlamalarıyla terk edilmiş bunun yerini de döviz kuru ayarları almıştır. 1980’lere baktığımızda Türkiye, dış ticaret politikalarını serbestleştirmiş, küresel ticaret ağlarına eklenme çabası içerisine girmiş bir ülke olarak gözlenmektedir.¹³⁰

1980’ler, ülkenin 1970’lerdeki ekonomik sıkıntılarının hemen ardından bir anda liberal sisteme entegre edilmesi sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılarla hatırlansa da bu

¹²⁷ Beyza Koyuncu Efendioğlu, **Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği’nin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi**, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,2011, s.58.

¹²⁸ Burcu Kılınç Savrul, Hasan Alp Özel, Cüneyt Kılıç, **a.g.m.** , s.2.

¹²⁹ Koyuncu Efendioğlu, **a.g.e.** , s.59.

¹³⁰ Nurhan Yentürk, v.d, **Türkiye Ekonomisi**, 1.Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1579, 2004, s. 171-172.

dönemde devlet personeli ve ihracat yapan girişimciler tarafından kazanılan tecrübelerin Gümrük Birliği sürecinde Türkiye için yararlı olduğu da ifade edilebilir. Gümrük Birliği'ne girişin ilk günlerinde basında ve kamuoyunda sıklıkla dile getirilen, "Türk malları Avrupa piyasalarında Avrupa kalitesindeki mallarla rekabet edemezken Avrupalıların bu avantajı kendi lehine kullanarak Türk pazarının tamamına hâkim olacakları" yönündeki korkulu beklentinin gerçekleşmemesinde, belli bir dönem boyunca yurtdışına ihracat pratiği kazanmış bir girişimci grubun payı düşünülebilir.

4.2. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Türkiye'nin dış ticaret yapısını incelediğimizde, iki temel değişim göze çarpmaktadır. Birincisi, daha önce içe kapanık bir ekonomik yapısı olan ve daha çok kendi iç pazarını dış dünyadan korumaya çalışan Türkiye'nin, 1980'lerden itibaren dünya küresel ticaret rejiminin aktif üyeleri arasına girmesidir. İkincisi ise, 1996 yılında yürürlüğe giren Türkiye ve Avrupa Birliği arasında oluşturulan Gümrük Birliği'dir.

Gümrük Birliği ile beraber Türkiye de, zaten önceden de yoğun ticari ilişkileri olduğu Avrupa Topluluğu ülkeleri ile karşılıklı ticaretler üzerindeki gümrük tarifeleri, kotalar ve her türlü kısıtlamaların kaldırılarak üçüncü ülkelere karşı bir Ortak Gümrük Tarifesi uygulamasına dâhil olmuştur. Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, ortak tarım politikalarının uyumu, kamu alımları ve uyuşmazlıkların çözümü gibi birçok konuyu kapsamaktadır. Türkiye, ticaretinin en büyük kısmını Avrupa Birliği üyeleriyle gerçekleştirmektedir. Sanayi ürünlerinde tarife ve kotaların kaldırılmasıyla beraber yapılan ticaretin gelişmesi sağlanmıştır.

1980'li yıllardan günümüze kadar olan süreçte Türkiye ekonomisi, gelişmekte olan ülkelerin de içinde bulunduğu finansal küreselleşme süreciyle, yüksek sayılabilecek büyüme oranlarına ulaşmıştır. İhracat malları içinde önemi artan sanayi ürünleri tarım ürünlerinin yerine geçmeye başlamıştır.

Türkiye'de ihracat, 1990'lı yılların başında yükselmiş fakat 1993-1995 yılları arasında iç ve dış etkenlerden dolayı olumsuz etkilenmiştir. Bunun birçok sebepleri vardır. Avrupa ekonomisinin durgunlaşması, uygulanan kur politikaları, Avrupa ülkelerinin ve gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin durgunlaşması, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar

vb. faktörlerin etkisiyle, ihracatta önemli düşüşler yaşanmıştır. 1996-1998 yılları arasında Uzakdoğu ülkelerinde ve Rusya’da başlayan krizler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’nin de ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. 2000’li yılların başına geldiğimizde Türkiye’nin atlattığı ekonomik kriz sonrası toparlanma dönemine girdiği yıllarda ihracatta hacim ya da yönelim anlamında büyük bir değişiklik gözlemlenmemiştir.

2000 yılında enflasyon hedefine paralel olarak yürütülmekte olan “Yönlendirilmiş Sabit Kur” politikasının, ihracatın yarısının yöneldiği Avrupa Birliği ülkelerinin ortak para birimi olan Euro’ya karşı Türk Lirası’nın reel olarak değer kazanmasına yol açması ve iç talebin çok canlı olması ihracat artışını yavaşlatmıştır. 2001 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz ekonomiyi çok derin bir şekilde etkilemiştir. Buna karşın TL’nin devalüasyonu ve iç talepteki azalış ihracat sektöründe düşüş yaşanmasının önüne geçerek ilerleyen yılların ihracat oranları artmıştır.¹³¹

2001 Krizi Türkiye’de finansal krize bağlı olarak ekonomide daralmaya yol açmış, işsizlik artmış, paranın alım gücü düşmüş ve milli gelir azalmıştır. Bu ekonomik krizden çıkışı sağlayan IMF programının desteğiyle artan rekabet ve teşvik edilen özelleştirme, Türkiye ekonomisini ivmelendirmiş ve ihracat buna bağlı olarak artarak dış ticaret açığının azalmasını sağlamıştır.

1980’li yıllara kadar ithalatı mümkün olduğu kadar kısıtlamaya yönelik politikaların bu tarihten itibaren kademeli olarak serbestleştirilmesi ise, ithalatın korkulduğu gibi hemen artışını beraberinde getirmemiştir, ki 1986 yılına kadar Türkiye’deki ithalat rakamlarının artış ivmesi yüksek olmamıştır. Merkez Bankası rakamlarına göre 1980 ve 1985 yılları arasında ithalatın miktarı yaklaşık 8,93 milyar dolardan 11,34 milyar dolara yükselirken sonraki beş yıllık dönemde bu rakam ikiye katlanarak 22 milyar doları aşmıştır ve artış hızı 1990’dan sonra yükseliş göstermektedir.¹³²

1990 sonrası, dönemde ithalatta görülen artışın temelinde, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü Anlaşma’sının, 1996 yılında da Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girmesinin yanı

¹³¹ Köksal Büyükdere, “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi”, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı 47, (Erişim) <http://www.gumrukkontrolor.org.tr> 15 Ağustos 2015

¹³² Cevat Gerni, Ö. Selçuk Emsen, M. Kemal Değer, “İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyükem: 1980_2006 Türkiye Deneyimi” 2. Ulusal İktisat Kongresi \ 20-22 Şubat 2008 \ DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir, 2006, (Erişim) http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/deger.pdf , s.3.

sıra, ekonomik gelişmeler de etkili olmuş ve yüksek oranlı milli gelir büyümesine paralel olarak ithalatta artış görülmüştür. 1994' te yaşanan kriz sonucunda GSMH oranı küçülmüş buna paralel olarak ithalat da azalmıştır. Kriz sonrası yıllarda büyüyen milli gelire beraber ithalat da artış göstermiştir.¹³³

Türkiye'de 2002 yılında başlayan ekonomik büyümeyle beraber, ithalatta şimdiye kadar incelediğimiz yıllar arasındaki en büyük artış 2003-2004 arasında yaşanmıştır bunun nedeni ise, tüketim malı ithalatının artışı ve büyüyen ihracatla beraber ara malı ithalatının artışı bu kayda değer artıştaki faktörlerdendir. 2005- 2006 yılları arasında da ekonomik büyüme kesintiye uğramadan devam etmiştir.

2007-2009 yılları Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı küresel kriz dönemiyle beraber birçok ülkeyi olumsuz yönleriyle etkileyen kriz, ülkemizin hem ihracatında hem de ithalatında olumsuzluklar yaşanmasına neden olmuştur. Yine dünya ticaret hacmini yavaşlatmış ve küresel anlamda ekonomik olumsuzluklar yaşanmıştır. Kriz döneminin etkilerinden yavaş yavaş kurtulunmasıyla beraber ülkemizin ekonomisi de tekrar canlanmaya başlamıştır.

Türkiye için her zaman önemli ticaret ortakları olan ve Gümrük Birliği sonrası ticaretimizin daha da kolaylaştığı Avrupa Birliği ülkelerinin, özellikle AB içerisinde lokomotif role sahip Almanya ve Fransa gibi ülkelerin küresel kriz döneminde bankacılık sistemleri başta olmak üzere birçok alanda yaşadıkları sorunlar ve bundan dolayı gerçekleşen finansal kaynak kıtlığının, Türkiye'nin Ortak Pazar alanına yaptığı ihracatın düşmesinin arkasındaki temel bir sebep olduğunu kabul edebiliriz. Piyasalardaki güvensizliğin artması Avrupalı tüketicinin alım gücünü düşürdüğü için sadece Türkiye değil, Avrupa pazarına mal satan birçok ülkenin ihracatını da azalmış olumsuz yönde etkilemiştir. Bu anlamda krizin olumsuz etkilerinin azalması azalmasının sonucu olarak tüketici güvenindeki artış ve beraberinde yeniden yükselen üretim, Avrupa'ya mal ve hizmet akışının hızlanmasını sağlamıştır.

1996 yılında Gümrük Birliği'ne katılımımız ile beraber ihracatımız ve ithalatımız yeni bir döneme girmiştir. Son yıllarda ülkemizin sanayi ürünleri üretiminin ihracat pazarı

¹³³ Köksal Büyükdere, "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi", **Gümrük Dünyası Dergisi**, Sayı 47, (Erişim) <http://www.gumrukkontrol.org.tr> 15 Ağustos 2015

içindeki payını da kayda değer şekilde etkilemiştir. Ülkemiz 200'den çok ülkeye ihracatıyla ve ithalattaki oranların artışıyla ve birçok bölgesel ticareti geliştirme stratejileri sayesinde dış ticaretin yapısı Gümrük Birliği ile olumlu yönde etkilenmiştir. Aşağıdaki tablo ve grafiklerden dış ticaretimizin gelişimi ile ilgili fikirler elde edilebilir.

Tablo 4. Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişimi 1996-2014 (Milyon \$)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret dengesi	Dış ticaret hacmi	İhracatın ithalatı karşılama oranı
	Değer	%değişim	Değer	%değişim	Değer	Değer	%
1996	23,224	7,3	43,626	22,2	-20,402	66,851	53,2
1997	26,261	13,1	48,559	11,3	-22,297	74,819	54,1
1998	26,973	2,7	45,921	-5,4	-18,947	72,895	58,7
1999	26,587	-1,4	40,671	-11,4	-14,084	67,258	65,4
2000	27,774	4,5	54,502	34,0	-26,727	82,277	51,0
2001	31,334	12,8	41,339	-24,0	-10,064	72,733	75,7
2002	36,059	15,1	51,553	24,5	-15,494	87,612	69,9
2003	47,252	31,0	69,339	34,5	-22,086	116,592	68,1
2004	63,167	33,7	97,539	40,7	-34,372	160,706	64,8
2005	73,476	16,3	116,774	19,7	-43,297	190,250	62,9
2006	85,534	16,4	139,576	19,5	-54,041	225,110	61,3
2007	107,271	25,4	170,062	21,8	-62,790	277,334	63,1
2008	132,027	23,1	201,963	18,8	-69,936	333,990	65,4
2009	102,142	-22,6	140,928	-30,2	-38,786	243,071	72,5
2010	113,883	11,5	185,544	31,7	-71,661	299,427	61,4
2011	134,906	18,5	240,841	29,8	-105,934	375,748	56,0
2012	152,461	13,0	236,545	-1,8	-84,083	389,006	64,5
2013	151,802	-0,4	251,661	6,4	-99,858	403,463	60,3
2014	157,620	3,8	242,176	-3,8	-84,556	399,797	65,1

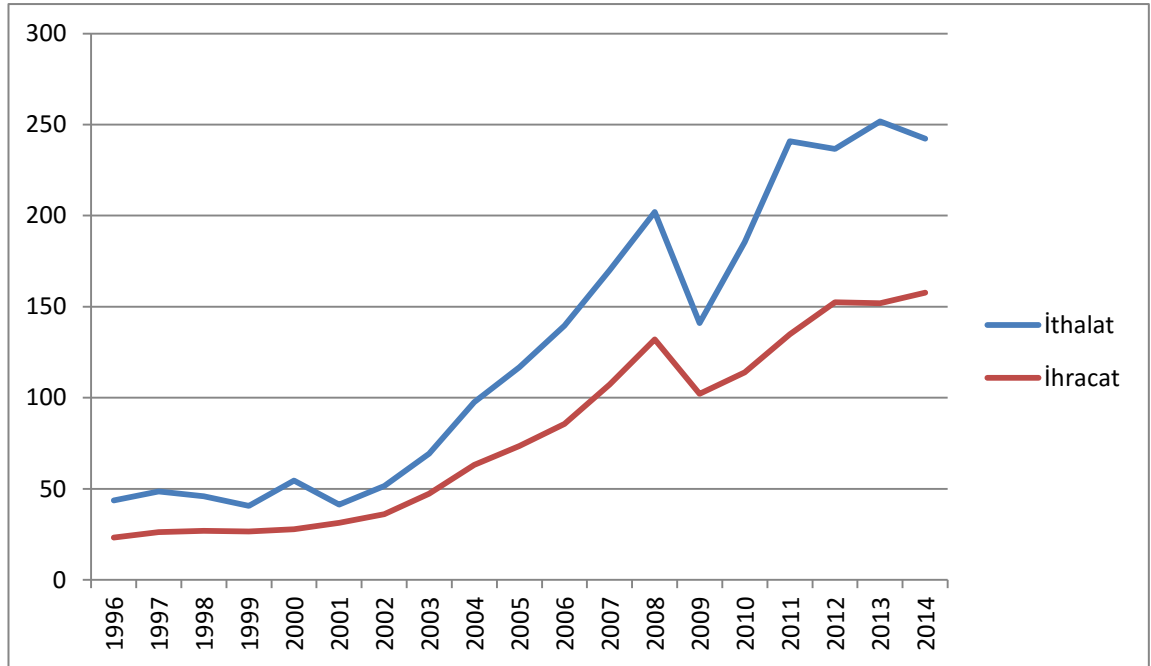
Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 19 Mart 2015.

1996 yılında ihracat % 7,3 artarken ithalatın ise, % 22,2 artması, Gümrük Birliği'ne yönelik endişe taşıyan kesimlerin öngörülerini o döneme özel olarak destekler gözükmektedir. Fakat krize kadar yaşanan beş yıllık dönemde dış ticaret hacmi 66.851 milyon \$'dan 82,277 milyon \$'a yükselirken ithalat da 1999 yılına kadar aşırı bir artış gerçekleşmemiş, 2000 yılındaki % 34'lük ani artış ise krizin etkisiyle devalüasyona

bağlı olarak yaşanmış, 2001 yılında 1990'ların rakamlarına düşüş gerçekleşmiştir. Bu yıl için ithalat 54,502 milyon \$'dan, 41,339 milyon \$'a kadar düşmüştür. Öte yandan 2001 yılında ihracat oranı %12,8 artarak 31,334 milyon \$'a yükselmiştir.

Tablo 4'te de görüleceği üzere Türkiye'nin dış ticaret rakamlarında 2009 yılı hariç, istikrarlı bir artış gözükmektedir. 2009 yılında ülkede ciddi bir sosyal ya da siyasal istikrarsızlığın yaşanmadığı hatırlandığında bu yıl hem ithalat hem de ihracatta gerçekleşen ani düşüşlerin önce ABD ve ardından AB ülkelerinde ağır etkileri olan Mortgage krizi ve sonucundaki küresel finansal krizden kaynaklandığı söylenebilir. Fakat gerek 2001 gerekse 2009 yılındaki dalgalanmalarda bile ihracatın ithalatı karşılama oranında gözle görülür bir yükseliş olduğu da açıktır. Gümrük Birliği'ne ilişkin ilk yorum ise 1996 yılından beri ithalat ya da ihracat rakamlarının birbirini karşılama oranında yine büyük bir farklılık yaşanmaması, aslında Gümrük Birliği'nin Türkiye'deki dış ticaret için sürekli devam eden yıkıcı bir etkisinin olduğu tezini de zayıflatmaktadır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişiyle birlikte Avrupa Birliği ile ticari ilişkileri artmış, fakat artış ithalat ve ihracat arasındaki dengenin bozulması şeklinde bir sonuç vermemiş gözükmektedir.

Küresel kriz sonrası artış, 2012 yılına kadar çarpıcı şekilde ilerlemektedir. Fakat bu defa Türkiye'nin kendi içerisinde yaşanan siyasal dalgalanmaların etkisiyle TL'nin Amerikan Doları karşısındaki değer kaybına da bağlı olarak düşüş gözlemlenebilir. Özellikle düşme eğilimine giren ithalat artışında 2013 yılında yaşanan kısmi artış buna örnek olarak gösterilebilir. 2014 yılında ithalat yeniden düşme eğilimine girmiştir.

Grafik 1. Türkiye'nin İthalat ve İhracat Değerleri (1996-2014)

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 21 Mart 2015

Tablo 4 verileri ve Grafik 1 incelendiğinde, Türkiye'nin ihracatı 2003 yılında 47,252 milyon \$'a, 2008 yılında 132,027 milyon \$'a çıkmıştır. 2009 yılında ise 102,142 milyon \$'a gerilemiştir. 2010 yılında tekrar artışa geçmiş ve 2014 yılında 157,620 milyon \$'a ulaşmıştır. Aynı dönemde ithalatta da yüksek oranlı artış sağlanmış, 2003 yılında 69,339 milyon \$'a, 2008 yılında 201,963 milyon \$'a çıkmış ancak 2009 yılında ise 140,928 milyon \$'a düşmüştür. 2010 yılında tekrar artmaya başlamış 2014 yılında 242,176 milyon \$'a ulaşmıştır. İhracat ve ithalat değerleri büyüdükçe dış ticaret açığı da büyümüş, 2003 yılında 22,086 milyon \$ olan açık, 2008 yılında 69,936 milyon \$'a yükselmiş, 2009 yılında 38,786 milyon \$'a düşmüştür. 2014 yılında ithalat ve ihracatın artışına paralel olarak 84,556 milyon \$'a yükselmiştir. 2014 yılında ise ihracat 157,620 milyon \$'a yükselmiş ithalat ise 242,176 milyon \$'a gerilemiştir.

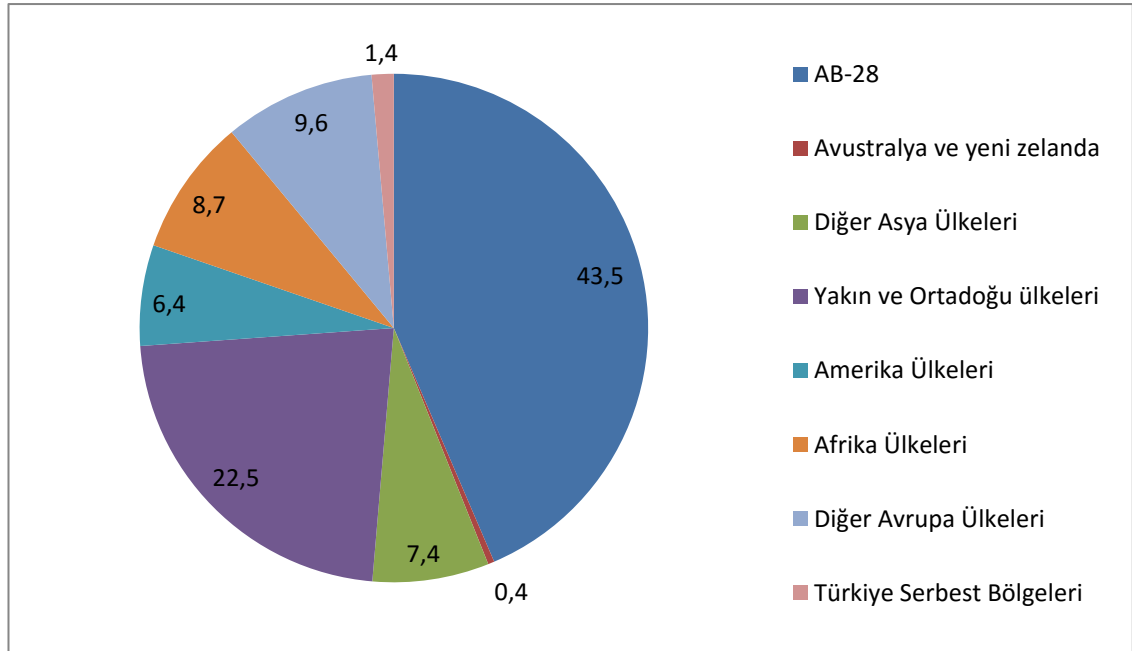
Bu bilgilerden hareketle, Türkiye'nin ithalat ve ihracat miktarının yıldan yıla gösterdiği devamlı bir artış ya da azalıştan ziyade konjonktürel olarak Türkiye'nin kendi içerisindeki ya da Avrupa Birliği'ndeki ekonomik dengelerin değişmesine yönelik olarak değiştiğini gözlemleyebiliriz. Türkiye, sadece Gümrük Birliği'ne yönelik olarak

değil tüm dünya ülkelerine yönelik olarak ticareti serbestleştirici politikaları takip etmiş, ticari alternatiflerini 1980'lerden 2010'lara kadar artırma yoluna gitmiştir. Türkiye'nin dış ticaretindeki artış ya da azalışta, ülkenin kendi içerisindeki gelişmelerin payı daha büyük gözükmemektedir. Örneğin 2001 krizinde durağanlaşan Türkiye ekonomisi, yalnızca Gümrük Birliği'ne değil, dünyanın geri kalanına yönelik ticarete de zorluklar yaşamıştır.

Dış ticaretin 2000'lerin ortalarından itibaren artışında Ortadoğu ile geliştirilen siyasi ilişkilerin, yakın bir ticaret ortağı olarak Irak'ın savaşın etkilerinden yavaş yavaş sıyrılıp 2000'lerin sonunda büyüyen bir ekonomi olmasının, Rusya ve İran ile geliştirilen bağların payından da bahsedilebilir. Türkiye'nin ticaretinin Gümrük Birliği ülkelerine alternatif yeni pazarlar yükseldikçe arttığı düşünülebilir. Öte yandan, 2011 sonrası Ortadoğu'da bozulan istikrar, Suriye ve Irak'ın ağır savaş koşullarına girmesi ve Türkiye'nin önce Ortadoğu ülkeleri sonra Rusya ile bozulan ilişkileri, Gümrük Birliği'nin ticaretteki ağırlığının artmasına yol açabilecektir.

Bu bağlamda Türkiye'nin çevresindeki ülkeler ile yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunların devamı, tek başına Gümrük Birliği'nin Türkiye ticareti üzerindeki etkileri konusunda ileride daha açık fikir verebilir. Türkiye'nin Rusya, Irak, Suriye, Mısır, İsrail gibi pazarlarda dezavantajlı olduğu bir dönemde ticaret hacmini koruması, ihracatta büyük kayıplar yaşamaması durumunda Gümrük Birliği üyeliğinin Türkiye için önemli bir garanti olduğuna karar verilebilir. Fakat Türkiye ve çevre ülkeler arasındaki krizlerin ne kadar süreceği bilinmediği için ve ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri ile arasındaki siyasi ilişkilerin istikrarını bugünden kestirmek zor olduğu için bu konuda net bir yargıya varmak da zordur.

Şekil 1. İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2014)

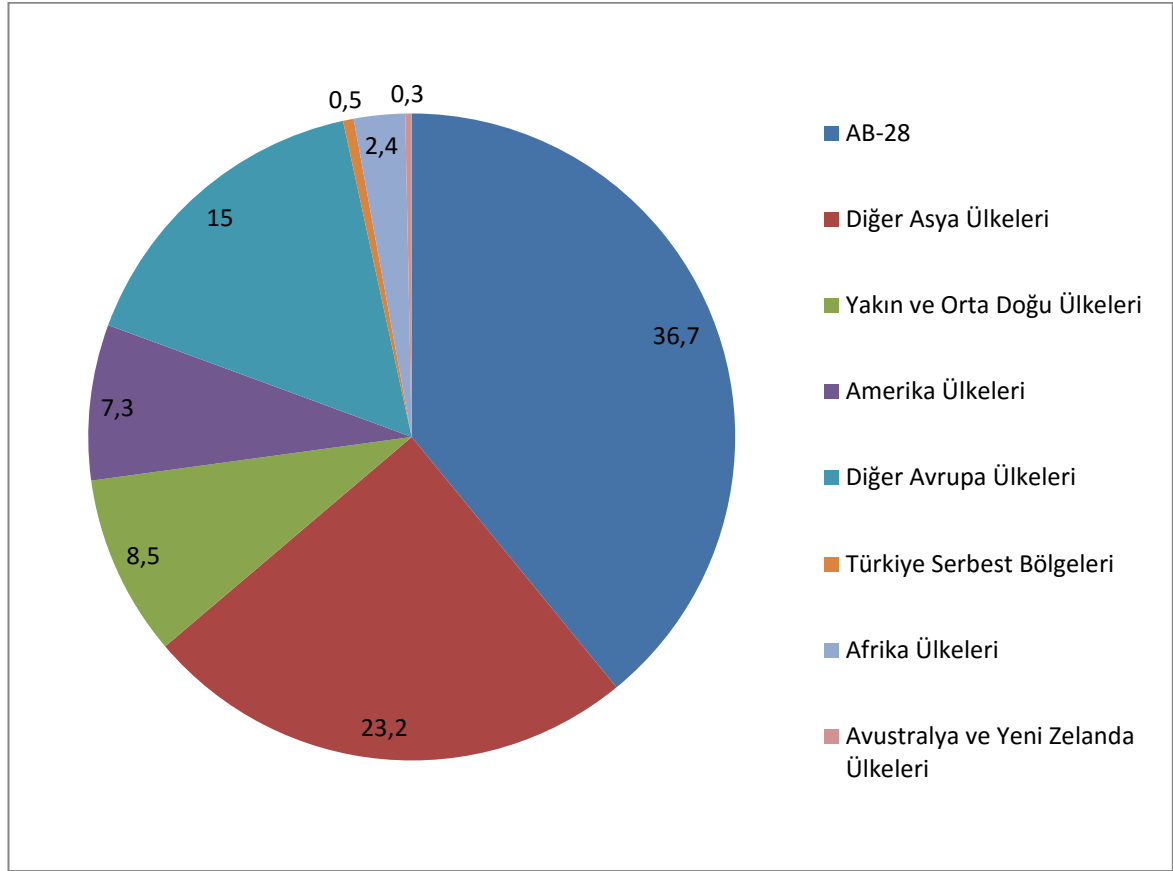
Kaynak: (Erişim) [http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 13 Mart 2015.

Ülke gruplarını incelediğimizde, 2014 yılında Türkiye'nin en büyük ticaret ortağının her zaman olduğu gibi yine Avrupa Birliği olduğu görülmektedir. Ekonomik toparlanma sürecinin başladığı Avrupa ülkelerinin ise payı artmıştır.

Şekil 1'i incelediğimizde Türkiye ihracatının %43,5'lik dilimi Avrupa Birliği (28 ülke) ülkelerine gerçekleştirilirken, %22,5 ile Yakın ve Ortadoğu ülkeleri izlemektedir. İhracat sıralamasında %9,6 ve %8,7 gibi birbirine yakın paylarla Diğer Avrupa ülkeleri birbirlerini takip etmektedir. Diğer Asya ülkeleri Türkiye'nin ihracatında %7,4'lük bir pazar oluştururken Amerika ülkelerinin oranı %6,4 olarak görülmektedir. Bu doğrultuda her sene olduğu gibi bu senede Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracat istikrarını koruyarak Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmektedir.

Bu durumda, olumlu ya da olumsuz bir etkinin varlığını tartışmadan önce Gümrük Birliği'nin Türkiye'ye sağladığı ticaret kolaylıklarının gerek ithalat gerekse ihracatta Avrupa Birliği üyesi ticari ortakları daha cazip hâle getirdiğinden bahsedilebilir. Türkiye, Gümrük Birliği'ne alternatif ve onunla eşdeğer bir ekonomik sisteme dâhil olmadığı sürece bu durumun devam edebileceği ifade edilebilir.

Şekil 2. İthalatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (2014)

Kaynak: (Erişim) [http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 14 Mayıs 2015.

Şekil 2’de 2014 yılında Türkiye’nin yapmış olduğu ithalatın ülke gruplarına göre, ihracatta da olduğu gibi ithalatta da 36,7’lik bir oranla Avrupa Birliği’nin büyük payını görmekteyiz. 2014 yılında ithalatı, %15,0 ‘lık kısmını da Diğer Avrupa ülkelerinden yapmıştır. Türkiye ekonomisinin yıllık ithalatında, Avrupa’nın ağırlığı devam ederken, Asya ülkeleri, ithalatın %23,2’lik kısmını elinde tutmakta, Türkiye’nin ihracatta önemli bir yeri olan Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ise %8,5’lik oranla yerlerini almaktadır. Bu ülke gruplarını, %7,3’lük bir oranla Amerika ülkeleri izlemektedir. Afrika ülkelerinin Türkiye ihracatından payı sadece %2,4’tür. Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne katılımı ile ithalatı ve ihracatında artışların olduğunu ve Birliğin Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etkilerini rakamsal olarak görebilmekteyiz.

4.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle beraber Türkiye'nin dış ticaretine birçok alanda gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin Birlik üyeliği ile hem ekonomi alanında hem de Türkiye'nin dış ticaretine olumlu yönde katkıları gözlemlenmektedir. Türkiye, hizmet, sanayi, tarım, teknoloji ve kamu alanlarında birçok gelişmeler sağlamış, bunu ise Gümrük Birliği'nin doğrudan etkisinden çok Avrupa Birliği üyelik müzakerelerinde ilerlemek için kabul ettiği Avrupa Birliği standartları aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Bu durum, ticaretin sadece yapılış şekline değil içeriğine de yansımaktadır. Örneğin, Avrupa standartlarında üretim yapan Türkiye'nin ihracat malları da, Avrupa Birliği kalite standartlarına yükseltilmiş, bu sayede Türk ürünlerinin Avrupa dışındaki pazarlarda rekabet gücü artmıştır.

Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik iş birliği ilişkisinin kayda değer bir aşamasını oluşturmaktadır. Avrupa Birliği tarihinde ilk kez tam üye olmayan bir ülkeyle Gümrük Birliği uygulanmış ve Avrupa Birliği ile bir üçüncü ülke arasında günümüze kadar gerçekleştirilmiş en önemli ticari bütünleşme örneği olmuştur.

Gümrük Birliği'nin etkilerini statik ve dinamik etkiler olarak ayırmıştık. Teori bazında incelediğimiz bu etkilerin bu kapsamda oldukça pozitif ve kalkınma yanlı etkiler içerdiğini görülmektedir. Bu bölümde, ikinci bölümde incelediğimiz Gümrük Birliği'nin teorik yapıdaki etkilerini Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girdiği 1996 tarihinden itibaren Türkiye ekonomisinde makro düzeyde ortaya çıkan olumlu ve olumsuz etkilerini Gümrük Birliği Teorisi çerçevesinde inceleyeceğiz.

4.3.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Üzerindeki Etkilerinin Statik Etkiler Bakımından Değerlendirilmesi

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle beraber, üretim faktörlerinin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi büyük ölçüde güçlenmiş ve rekabete dayalı sektörler ve alanların oluşmasında büyük adımlar atılmıştır. Gümrük Birliği, beraberinde Türk

sanayisinin uluslararası bir rekabet içine girmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda, Gümrük Birliği, Türk ekonomisinin rekabet içine girdiği diğer ülkelerin ekonomisiyle bütünleşmesini sağlayacak zorlu bir süreci de beraberinde getirmiştir.

Gümrük Birliği'nin statik etkileri, ekonomik ve teknolojik yapıyı farklılaştırmadan, Birlik içinde kaynakların yeniden dağılımından dolayı ortaya çıkan etkileri içerir. Gümrük Birliği oluşumundan sonra bir defalık ortaya çıkacak etkileri açıklamak için kullanılmaktadır.¹³⁴ Bu başlıkta Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki sonuçlarını statik etkilerinden üretim etkisi içinde yer alan tüketim etkisi, ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etki, ticaret hadlerine etkisi ve kamu gelirlerine etkisi olarak inceleyeceğiz.

4.3.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük Birliği'nin statik etkilerinden biri olan üretim etkisi, daha önceki bölümde bahsettiğimiz gibi olumlu üretim etkisi ve olumsuz üretim etkisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

Olumlu üretim etkisine aynı zamanda ticaret yaratıcı etki de denilmekte olup bu etkiyi kısaca şöyle açıklayabiliriz: Birliğe üye olan bir ülkenin kendi ürettiği malın üretim maliyetinin yüksek olması, aynı malın üretiminin daha düşük maliyetle üreten ülkeye kaydırılması ve düşük maliyetli üretim yapan ülkeyle ticaret yapılması ve bu yapılan ticaretin Birlikte olumlu etki yaratmasının beklenilmesi ve bu ticaret sonucunda tüketicilerin aynı malı daha ucuza tüketmesi olarak açıklayabiliriz.

Olumsuz üretim etkisi de bir diğer adıyla ticaret saptırıcı etki; Birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve Ortak Gümrük Tarifesi sonucunda ürünleri pahalı duruma gelen birlik dışı ülkelerin üretiminin azalmasıdır.¹³⁵ Bir başka deyişle, kotalar ve tarifelerden dolayı üçüncü ülke malları pahalılaşır ve birliğin ticareti artarken üçüncü ülkelerin ticareti azalır. Bu nedenle, Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerindeki üretim etkisini, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki açısından inceleyeceğiz.

¹³⁴ Muhsin Kar, Harun Arıkan, **Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, s.27.

¹³⁵ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika**, 7.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları,2003, s.259-260.

Türkiye'nin sanayi hammaddeleri kadar mamul ürün konusunda da Gümrük Birliği öncesinde, AB ülkelerinden önemli ölçüde ithalat yaptığından, Birliğe giriş sonrası gümrük vergilerinin kalkmasıyla düşen maliyetler, Türkiye'de ki üreticiler için önemli bir fırsat olmuştur. Fakat Türkiye'ye kıyasla daha sanayileşmiş olan AB ülkelerinin gümrük vergisi ödmeden Türkiye'den hammadde ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, Avrupalı üreticinin Türkiye'ye yönelmesi konusunda önemli bir etkidir.

4.3.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki Açısından Değerlendirme

Ticaret yaratıcı etki, pahalı olan yerli üretimin Birliğe üye diğer ülkeden gelen ucuz ithalatla ikame edilmesidir. Bu yaratıcı etki pahalı yerli üretimde kullanılan kaynakların daha kârlı alanlara geçirilmesini sağlamaktadır.¹³⁶

Gümrük Birliği öncesinde, ülkede üretilen malın fiyatı, diğer ülkelerde üretilen aynı malın gümrük vergisi uygulanmış fiyatından düşük ise yurtiçi tüketim kendi iç üretimiyle karşılanır. Birlik kurulduktan sonra ise, ithalatı pahalı hale gelen malın gümrük vergisi kalkacağından dolayı aynı malı daha ucuza üretiyorsa konusu geçen ülke malı ucuz üreten ülkeden ithal edecektir. Bir malın üretim kaynağının değişmesi de üretim etkisini ve malın tüketiminin veya ikame edilmesi ise tüketim etkisini göstermektedir. Ticaret yaratıcı etki her iki etkinin toplamını içerir.¹³⁷ Türkiye açısından bu durumu aşağıdaki tabloyu inceleyerek ifade etmeye çalışacağız.

¹³⁶ Jacop Viner, *The Customs Union Issue*, Londra, Stevens&Sons Ltd., 1950, s.32.

¹³⁷ Balkır, Demirci, *a.g.e.* ,s.38.

Tablo 5. Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı 1996-2014(Milyon\$)

Yıllar	Genel				Avrupa Birliği				Avrupa Birliği'nin Payı	
	İhracat		İthalat		İhracat		İthalat			
	Değer	%değişim	Değer	%değişim	Değer	%değişim	Değer	%değişim	İhracat	İthalat
1996	23,224	7,3	43,626	22,2	12,569	13,4	24,321	44,2	54,1	55,7
1997	26,261	13,1	48,559	11,3	13,435	6,8	26,119	7,4	51,1	53,8
1998	26,973	2,7	45,921	-5,4	14,813	10,2	25,282	-3,2	54,9	55,1
1999	26,587	-1,4	40,671	-11,4	15,424	4,1	22,530	-10,9	58,0	55,4
2000	27,774	4,5	54,502	34,0	15,664	1,5	28,527	26,6	56,4	52,3
2001	31,334	12,8	41,339	-24,0	17,546	12,0	19,824	-30,5	56,0	47,9
2002	36,059	15,1	51,553	24,5	20,415	16,4	25,689	29,6	56,6	49,8
2003	47,252	31,0	69,339	34,5	27,394	34,2	35,140	36,8	58,0	50,7
2004	63,167	33,7	97,539	40,7	36,581	33,5	48,103	36,9	57,9	49,3
2005	73,476	16,3	116,774	19,7	41,532	13,2	52,781	9,7	56,5	45,2
2006	85,534	16,4	139,576	19,5	48,148	15,9	59,447	12,6	56,3	42,6
2007	107,271	25,4	170,062	21,8	60,754	26,2	68,472	15,2	56,6	40,3
2008	132,027	23,1	201,963	18,8	63,719	4,9	74,513	8,8	48,3	36,9
2009	102,142	-22,6	140,928	-30,2	47,228	-25,9	56,616	-24,0	46,2	40,2
2010	113,883	11,5	185,544	31,7	52,934	12,1	72,391	27,9	46,5	39,0
2011	134,906	18,5	240,841	29,8	62,589	18,2	91,439	26,3	46,4	38,0
2012	152,461	13,0	236,545	-1,8	59,398	-5,1	87,657	-4,1	39,0	37,1
2013	151,802	-0,4	251,661	6,4	63,039	6,1	92,457	5,5	41,5	36,7
2014	157,620	3,8	242,176	-3,8	68,518	8,7	88,783	-4,0	43,5	36,7

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 28 Mayıs 2015.

Tablo 5'deki verileri incelediğimizde, Gümrük Birliği Anlaşması'nı oluşturan 1996-1997 yılları arasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'nden gerçekleştirdiği ithalatın 24,321 milyon \$'dan 26,119 milyon \$'a arttığı görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne gerçekleştirdiği ihracatın ise, 12,569 milyon \$'dan 13,435 milyon \$'a az bir artış göstererek ithalattaki artışın oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. 1996'dan 2014 yılına baktığımızda Avrupa Birliği'ne gerçekleştirilen ithalatın 88,783 milyon \$'a ihracatın ise, 68,518 milyon \$'a yükseldiği görülmektedir. Türkiye'de 1998-2001 yılları arasındaki Asya'da başlayan Rusya ile diğer ülkelere de yayılarak devam eden bu kriz döneminde ortaya çıkan daralmalar ithalatta ki azalışlara sebep olmuştur.

1996 yılında ihracat 23,224 milyon \$ iken 2001 yılında 31,334 milyon \$'a ulaşmıştır. 2004 yılında ihracat, 63,167 milyon \$ iken 2009 yılında 102,142 milyon \$'a artmıştır. 2013 yılında 151,802 milyon \$ olan ihracat 2014 yılında ise 157,620 milyon \$ seviyelerine ulaşmıştır. Türkiye'nin ithalatının ise, 1996 yılında 43,626 milyon \$'dan 2014 yılında 242,176 milyon \$'a ulaştığını görmekteyiz.

1996-2014 yılları arasında yukarıda tabloda yer alan verilerin değerlendirildiğinde; 1996 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı, %53,2 iken 2014 yılında %65,1'e yükseldiğini görmekteyiz. 1998 yılında yaşanan Asya ve Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk yaratmış ve bu dönemde ülkemizin Avrupa Birliği'ne ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan tüketim mallarının Avrupa Birliği'ndeki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz.¹³⁸

2008'de ki düşüşlerin sebebi, yukarıda da bahsedilen Mortgage Krizi ve devamındaki gelişmelerin yarattığı zararlardır. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde Avrupa Birliği'nin payına baktığımızda Gümrük Birliği'nin ilk 5 yılı içerisinde Avrupa Birliği ile yapılan ithalat %50'nin üzerinde olmuştur. 2001-2014 dönemi aralığında ise bu oran yaklaşık olarak %42 civarında seyretmiştir. Gümrük Birliği'nden sonra Türkiye'nin toplam ithalatı içinde Avrupa Birliği ülkelerinden yapılan ithalatın payının Gümrük Birliği süresince azaldığını görmekteyiz. Bu gelişmede son yıllarda Euro'nun değer kazanmasından çok özellikle ucuz Asya (Çin) pazarından hammadde ve ara malı ithalatının artması etkili olmuştur.¹³⁹

Yine yaşanan bu düşüşlerde; 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ithalatı düşürücü etkisi olduğu düşünülebilir. Fakat 2001 ekonomik kriziyle ciddi bir düşüşün yaşandığı ithalatta krizden sonraki yıllara bakıldığında önemli ölçüde artışlar ortaya çıkmaktadır. Düşüşün sebebi, özellikle yerli paranın devalüe edilmesi, böylece aşırı değerlenmiş kurun, ithalatı düşürüp ihracatı artırması olarak değerlendirilebilir. İthalat, 2001 yılında

¹³⁸ Temiz, a.g.m. , s.120

¹³⁹ Özgür Tonus, "Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 17, 2007, s.197.

%-24'den 2002 yılında %24,5'e yükselmiştir. İhracat ise 2001 yılında, %12,8'den 2002'de 15,1'e yükselmiştir. Bu artışların sebebi de değerlenmiş kurların payıdır.¹⁴⁰

Bu tablolardaki verilere dayanarak Gümrük Birliği sonrasında ihracat gelirleri sürekli artış gösterirken ithalat 2002 yılına kadar azalış ve artışlar göstermiştir. İthalat 2002 yılından itibaren sürekli artmıştır. İthalatta görülen bu artış ve azalışlar dış ticaret açığımızda da dalgalanmaları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca 2008 yılında Türkiye'nin dış ticaretinde Avrupa Birliği payının düşme sebebi de 2008 yılında ABD'de yaşanan ve etkileri Avrupa'yı da içeren ve küresel hale gelen krizdir.

Tablolarda ki dış ticaret rakamlarına baktığımızda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne ihracatında sürekli bir artış olmasına rağmen, Gümrük Birliği sonrasında ticaretin ithalat lehine geliştiğini görmekteyiz. Bu rakamlara göre, Birliğin ticaret yaratıcı etkisinin Birlik yararına olduğunu Türkiye'nin lehine olmadığı yönünde düşünülebilecek bir etkidir. Bu etkinin sebebi ise, ithalatın ihracattan daha fazla olmasıdır. Ancak bu ithal malların yoğun olarak teknoloji, yatırım ara mallarını da içerdiği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla bu durum, teknoloji transferi, Ar-Ge faaliyetlerinin artmasıyla beraber, Türkiye ekonomisinin gelişmesi ve ilerlemesiyle, Birliğin ticaret yaratıcı etkisinin Türkiye'nin yararına etki yarattığı gözlenmektedir. Türkiye'nin sanayileşme seviyesindeki yükselme, ülkenin ticaret eğilimlerini de orta vadede değiştirecek potansiyele sahip olduğundan ticaret yaratıcı etkinin ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin lehine dönmesi düşünülmektedir.

4.3.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki Açısından Değerlendirme

Üçüncü ülke mallarına karşı konan ortak tarife sonucu bu ülkelerin mallarının pahalı duruma gelmesi ticaretin birlik içine kaymasına neden olur. Ticareti birlik dışından birlik içine kaydıran bu etkiye Ticaret Saptırıcı Etki denir. Bu etki sonucunda da birlik dışında kalan ülkelerle yapılan ticaret hacminde daralma ortaya çıkar.¹⁴¹

Ticaret saptırıcı etki, Gümrük Birliği ile beraber Ortak Gümrük Tarifesi sonucunda üçüncü ülke mallarının fiyatlarının artmasından dolayı ithalat, Birlik içine yoğunlaşır.

¹⁴⁰ Salih Öztürk, Deniz Özyakışır, "Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirme", **Mevzuat Dergisi**, Sayı 94, 2005

¹⁴¹ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.208.

Bu etkiden dolayı da üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta azalmalar olur. Yani ucuz ithalatın yerini Birlik içinde pahalı üretim yapan sektörler kaynağı aktarımı almış olur. Bu kaynak aktarımından dolayı da refah azalır. Aşağıdaki tablolarda ülke gruplarına göre Gümrük Birliği sonucunda ticaret saptırıcı etkinin ne derecede gerçekleştiğini inceleyeceğiz.

Tablo 6. Ülke Gruplarına Göre İhracat 1994-2014(Milyon \$)

Yıllar	OECD	AB	EFTA	TSB	ORTA DOĞU	AFRİKA
1994	10,758	8,635	277		2,108	843
1995	13,289	11,071	293		2,120	1,064
1996	14,428	11,549	335		2,245	1,159
1997	15,583	12,248	414		2,328	1,234
1998	16,979	13,498	357	831	2,189	1,819
1999	18,039	14,333	362	781	2,205	1,659
2000	19,006	14,510	324	895	2,553	1,372
2001	20,615	16,118	316	934	3,582	1,521
2002	23,553	18,459	409	1,439	3,576	1,697
2003	30,422	25,899	538	1,928	3,582	2,131
2004	40,332	34,310	656	2,529	3,576	2,952
2005	45,846	41,532	820,849	2,973	10,184	3,631
2006	52,114	48,148	1,189	2,967	11,315	4,566
2007	61,662	60,754	1,327	2,942	15,081	5,977
2008	66,407	63,719	3,261	3,008	25,430	9,062
2009	52,243	47,228	4,335	1,957	19,192	10,153
2010	57,394	52,934	2,416	2,083	23,294	9,282
2011	67,113	62,589	1,887	2,544	27,934	10,333
2012	66,289	59,398	2,601	2,294	42,451	13,356
2013	68,683	63,039	1,661	2,412	35,574	14,144
2014	76,679	68,518	3,795	2,269	35,385	13,754

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 18 Haziran 2015.

Tablo 7. Ülke Gruplarına Göre İthalat 1994-2014(Milyon \$)

Yıllar	OECD	AB	EFTA	TSB	ORTA DOĞU	AFRİKA
1994	15,331	10,915	563		2,530	860
1995	23,700	16,760	892		2,687	1,385
1996	31,092	23,138	1,112		3,243	1,993
1997	34,815	24,870	1,287		2,726	2,197
1998	33,472	24,075	1,169	418	1,943	1,758
1999	28,326	21,416	926	508	1,987	1,687
2000	35,682	26,610	1,155	496	4,155	2,714
2001	26,007	18,280	1,481	303	3,303	2,819
2002	32,985	23,321	2,512	575	3,682	2,696
2003	43,544	31,496	3,355	586	4,334	3,244
2004	59,650	48,103	3,911	812	5,585	4,820
2005	66,107	52,696	4,440	760	7,967	3,216
2006	77,813	59,401	1,189	944	10,568	3,909
2007	91,811	68,590	5,774	1,221	12,639	5,106
2008	104,279	74,407	6,217	1,334	13,145	5,595
2009	76,339	56,508	2,780	965	7,133	3,937
2010	99,314	72,179	4,002	878	13,010	4,823
2011	121,327	91,128	5,845	1,038	20,439	6,766
2012	113,722	87,447	5,238	1,045	21,410	5,921
2013	124,206	92,457	10,652	1,267	22,214	6,03
2014	116,518	88,783	5,716	1,260	20,480	5,937

Kaynak: (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. 18 Haziran 2015.

Tablo 6 ve Tablo 7'yi incelediğimizde, 1996 yılından itibaren Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ihracatı ve ithalatı Türkiye'de yaşanan kriz vb. ekonomik olumsuzluklar nedeniyle azalmış olsa da 1996 yılından günümüze artış göstermiştir. Bunun yanında diğer ülke gruplarıyla yapılan ihracat ve ithalatın da genel olarak arttığını gözlemlemekteyiz. OECD ülkelerine yaptığımız ihracat 1996 yılında 10,758 Milyon \$'dan 2014 yılında 76,659 milyon \$'a, AB ülkelerine 1996 yılında 8,635milyon \$'dan 2014'te 65,518 milyon \$'a, EFTA'ya 1996 yılında yaptığımız ihracat 335 milyon \$'dan 2014 yılında 3,795 milyon \$'a, Orta Doğu ülkelerine 1996'da 2,108 milyon \$'dan 2014'te 35,385 \$'a, Afrika ülkelerine ise, 1996 yılında 843 milyon \$'dan 2014 yılında 13,754 milyon \$'a yükseldiğini görmekteyiz.

Gümrük Birliği sonrasında bu ülkeler yaşanan artışların çok yüksek olmamasına rağmen yine de istikrarlı bir artışın olduğu da gözlemlenmektedir. Veriler, Türkiye'nin OECD ülkeleri ve Orta Doğu ülkelerine yaptığı ihracatla, Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracatın artış hızına hemen hemen yakın olduğunu göstermektedir. Bu artış hızının en büyük sebebi de otomotiv sektörü ve elektronik gibi ana ihraç sektörlerin ihracatımızdaki payının artmasıdır. Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracatın son yıllarda azaldığı açıkça ortadadır. Bunun sebebi de Euro'nun değer kaybetmesi, ihracatımızı da olumsuz etkilemektedir. Diğer sebepler ise, Türkiye'nin diğer komşu ülkelerle yaptığı ihracatını artırması, ayrıca Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgelerindeki ihracat pazarını genişletmesi gibi etkenlerden dolayı olduğu ifade edilebilir. Birçok görüŖe göre yıllar itibariyle Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracatın daha da düşeceği savunulmaktadır.

Özellikle Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin Ortadoğu'daki bazı Arap ülkeleri ile çok hızlı gelişen ekonomik ilişkileri uzun zaman bu algıyı beslemiş, fakat Ortadoğu'daki sosyal, siyasal ve ekonomik çöküntü, Türkiye'nin Avrupa'ya yöneliminin azalmasını engellemiştir. Son zamanlarda Türkiye'nin, önemli ticaret ortaklarından Rusya Federasyonu ile yaşadığı gerginlik de Türkiye ticaretinde AB ülkelerine pazar olarak en azından Rusya'nın yükselen bir alternatif olması ihtimalini bir süre rafa kaldırmış gözükmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında ticaret yaptığı diğer ülke gruplarını incelediğimizde, Birlik sonrasında bu ülkeler ile gerçekleştirdiğimiz ticarete belirgin bir değişikliğin olmadığı ve istikrarlı bir artışın olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği'nin ülkemiz açısından ticaret sapması doğurmadığı ve üçüncü ülkelerle olan ticaretimizde sorun teşkil etmediği sonucuna varılacaktır.

Ayrıca, ülkemizin de imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)'larını incelediğimizde, genel amacın taraflar arasındaki işbirliklerinin güçlendirilmesi, tarım ürünleri de dâhil olmak üzere tüm kısıtlamaların kaldırılması, rekabetin artırılması, taraflar arasında üçüncü ülke piyasalarıyla olan ticaretin ve işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Gümrük Birliği'nden farkı ise; tarafların kendi aralarında gümrük vergilerinin ve kısıtlamalarının kaldırılması ama üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmayışı, üçüncü ülkelere karşı her ülkenin kendi milli gümrük tarifesinin

uygulanmasıdır. Serbest Ticaret Anlaşmaları yoluyla ülkeler rekabeti artırmış olup, tüketiciler de ithal ürünlere rahatça ulaşmış olabilecektir. Böylece ülkeler arasında ticaretin gelişmesi yönünde olumlu ilerlemeler sağlanabilecektir.

Türkiye, ilk Serbest Ticaret Anlaşmasını EFTA ülkeleri (Norveç, İsviçre, İzlanda, Lihtenştayn) arasında imzalamış olup, bu anlaşma tüm sanayi mallarını da kapsamaktadır. Ayrıca Ürdün, Suriye, Tunus, Şili, Fas, Filistin, Sırbistan, Norveç, Mısır, Bosna-Hersek, Gürcistan, Arnavutluk, İsrail, İzlanda, İsviçre, Karadağ ve Makedonya ile STA imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Yine Türkiye'nin 17 STA'sı yanına yenilerini eklemek için de müzakereler devam etmektedir. Bu ülkeler; Orta ve Güney Amerika, Peru, Japonya, Singapur, Seyşeller, Ukrayna, Meksika, Kolombiya, Gana, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Libya ile müzakereler devam etmektedir.¹⁴²

Sonuç olarak, Türkiye'nin imzalamış olduğu ve imzalamak istediği STA'nın ticari güç elde edilmesi, ihracatın artışı, ülkelere olan yatırımların artması, milli gelir ve refahın yükselmesi, pazar çeşitliliği, ülkeler arasındaki ticaret artması, ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlenmesi, dış ticaretin artması ve ülkeler arasında ikili ticaretin gelişmesi yönünde çok önemli katkılar sağlayacaktır.

4.3.1.2. Tüketim Etkisi

Gümrük Birliği sonucu, gümrükler indirilince nispi olarak daha ucuz fiyatlı olarak gelen yabancı mallar daha fazla talep edilmektedir. Bunun sonucunda birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve Ortak Gümrük Tarifesi sonucu ürünleri pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimi azalır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülke vatandaşlarının satın alma güçleri artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı da Gümrük Birliği'nin tüketim etkisini meydana çıkarır.¹⁴³ Aşağıdaki tabloları inceleyerek bu duruma daha da ayrıntılı inceleyebiliriz.

¹⁴² Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr>, 15 Nisan 2015

¹⁴³ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997,s.87.

Tablo 8. İhracatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1994-2014(Milyon \$)

Yıllar	Sermaye Malları	Ara Mallar	Tüketim Malları
1994	721	8,225	9,153
1995	830	8,960	11,840
1996	1,105	9,745	12,354
1997	1,314	11,032	13,890
1998	1,363	11,128	14,374
1999	1,796	10,841	13,890
2000	2,176	11,565	13,987
2001	2,600	13,300	15,200
2002	2,790	14,657	18,465
2003	4,344	18,494	24,125
2004	6,531	25,946	30,502
2005	7,998	30,290	34,835
2006	9,423	37,788	37,790
2007	13,755	49,403	43,696
2008	16,725	67,733	47,076
2009	11,116	49,734	40,733
2010	11,771	56,380	45,320
2011	14,191	67,941	52,218
2012	13,734	82,662	55,565
2013	15,593	74,817	60,732
2014	16,108	75,176	65,093

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, (Erişim) [http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) Erişim tarihi, 6 Şubat 2015.

Tablo 8'i incelediğimizde, 1994-2014 yılları arasında sermaye malları, ara mallar ve tüketim malları ihracatının kayda değer şekilde arttığı görülmektedir. 1994 yılında sermaye malı ihracatı 721 milyon \$'dan 2013 yılında 15,593milyon \$'a, yine aynı tarihte ara malı ihracatı 8,225 milyon \$'dan 2013 yılında 74,817 milyon \$'a yükselmiş

olup 1994'te 9,153 milyon \$ olan tüketim malı ihracatı 2014 yılında 65,093 milyon \$'a yükselmiştir.

Tablo 9. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 1994-2014(Milyon \$)

Yıllar	Sermaye Malları	Ara Mallar	Tüketim Malları
1994	5,220	16,565	1,381
1995	8,120	25,078	2,417
1996	10,208	28,737	4,226
1997	10,208	31,872	5,335
1998	11,052	29,561	5,328
1999	10,661	26,568	5,063
2000	8,729	35,683	7,239
2001	6,964	29,971	4,084
2002	8,493	37,443	5,008
2003	11,326	50,012	7,536
2004	17,397	67,549	12,100
2005	20,363	81,868	13,975
2006	23,348	99,605	16,116
2007	27,040	123,575	18,697
2008	28,020	151,747	21,489
2009	21,462	99,509	19,289
2010	28,818	131,445	24,734
2011	37,270	173,140	29,692
2012	33,924	174,930	26,699
2013	36,771	183,811	30,416
2014	36,000	176,747	29,023

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Yıllığı, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr> , 6 Şubat 2015.

Tablo 9'da ki sermaye malı, ara malı ve tüketim malı ithalatına baktığımızda, 1994'den 2014 yılına kadar arttığı fakat 1998-1999 yıllarında azalışa geçtiği, 2000'li yıllarda ise tekrar arttığı ama 2001 yılında tekrar azaldığını, 2002 yılından sonra sürekli bir artış

olduğu görülmektedir. 2014 yılında sermaye malı ithalatı, 36,00 milyon \$'a, ara malı ithalatı 176,747 milyon \$'a ve tüketim malı da 29,023 milyon \$'a yükselmiştir.

Tablolardan yola çıkarak; 1995 yılından sonra ithalatta görülen dalgalanmalar özellikle tüketim mallarında, Türkiye'de ithalata dayalı sanayinin istikrarsız olduğu sanayinin günlük politikalarından önemli ölçüde etkilendiğinin bir göstergesi olabilir. Tüketim malları, ara mallar ve sermaye malları ithalatı, Gümrük Birliği'ne dâhil olunmasıyla çok fazla artış göstermiştir. Bu artış, 2002 yılından itibaren süreklilik kazanarak devam etmiştir. Bu gelişmeler Gümrük Birliği'nin tüketim etkisinin ortaya çıktığını göstermektedir.¹⁴⁴

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki serbest ticaret, Avrupa Birliği'nin yararına gibi gözükse de bu durumdan Türkiye'nin ekonomisinin rekabet edebilirliğini, ihracat, mal niteliğini vb. değiştirmiş olumlu etki ve faydalar sağlamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin, sermayesinin ve teknolojinin ileri seviyelerde olması, ülkemizin sanayisinin Avrupa standartlarından etkilenip teknolojisini geliştirme yolunda önemli katkılar sağlayarak daha kaliteli mallar üretme ülke refahını olumlu yönde etkilemiştir.

Gümrük Birliği ile gümrük vergilerinin kalkmasından dolayı ithal edilen mallar tüketiciye daha ucuza ulaşmaktadır. Ucuza elde edilen bu mallar sayesinde tüketimde de bir artış olacaktır. Bu doğrultuda, Birlik içinde gelir seviyesi de artacak ve bu nedenlere bağlı olarak ülkenin refah seviyesinde de artış olacaktır.

4.3.1.3. Dış Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret hadleri ihracat fiyatları ile ithalat fiyatlarının birbirine oranıdır. Ülkenin ithal ettiği malların fiyatındaki artış veya azalış ve ihraç ettiği malların fiyatındaki azalış veya artış ticaret hadlerinin ülke aleyhine veya lehine geliştiğini gösterir. Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her ülkenin alacağı payı belirler.¹⁴⁵

Gümrük Birliği'nin Ortak Gümrük Tarifesi uygulayarak ve Birliğe üye olmayan ülkelerin ticaret yönünü değiştirmesiyle beraber; Birliğe üye olmayan ve düşük

¹⁴⁴ Temiz, a.g.m. ,s.123.

¹⁴⁵ Temiz, a.g.m. ,s.123-124.

maliyetli üretim yapan ülkenin geliri azalmaktadır. Gümrük Birliği'ne üye olan ülkeler arasında gümrük vergisi ortadan kalkacağından ve aynı malı üreten iki ülkeden daha düşük maliyetli üretim yapan ülkeye kaymasından dolayı daha yüksek fiyatla pazara sunan ülkenin geliri de düşer. Aşağıdaki Tablo 10'dan yararlanarak ticaret hadlerinin ülkemize etkisini incelemeye çalışacağız.

Tablo 10. İhracat ve İthalatın Sektörel Dağılımı 1994-2014(Milyon \$)

Yıllar	Tarım ve Ormancılık		Balıkçılık		Madencilik ve Taş Ocakçılığı		İmalat	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1994	2,301	881	22	2	263	3,353	15,517	37,035
1995	2,133	1,901	21	2	391	4,090	19,089	57,979
1996	2,454	2,170	27	2	228	5,89	20,237	70,409
1997	2,679	2,419	33	2	404	5,138	23,132	80,194
1998	2,699	2,128	17	1	364	3,757	23,790	78,414
1999	2,394	1,654	38	1	385	4,254	23,755	68,193
2000	1,659	2,123	25	2	400	7,097	25,518	44,200
2001	1,976	1,409	30	1	349	6,577	28,826	32,686
2002	1,754	1,703	51	1	387	7,192	33,702	41,383
2003	2,121	2,535	81	2	469	9,021	44,378	55,690
2004	2,542	2,757	103	8	649	10,981	59,579	80,447
2005	3,329	2,801	140	24	810	16,321	68,813	94,208
2006	3,481	2,902	131	33	1,146	22,034	80,246	110,379
2007	3,724	4,640	158	31	1,661	25,311	100,966	133,879
2008	3,936	6,391	240	41	2,155	35,649	125,187	150,252
2009	4,347	4,593	188	31	1,682	20,624	95,449	111,030
2010	4,934	6,456	156	33	2,687	25,932	105,466	145,366
2011	5,166	8,895	186	48	2,805	37,331	125,962	183,930
2012	5,189	7,447	190	56	3,161	42,247	143,194	176,235
2013	5,563	7,718	258	58	3,879	38,205	141,358	196,823
2014	6,033		347		3,409		147,158	

Kaynak: (Erişim) [http:// www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) 'den yararlanılarak oluşturulmuştur. Erişim tarihi, 6 Mayıs 2015.

Tablo 10'a göre 1994 yılından sonra Türkiye'nin tarım-ormancılık ve madencilik taş ocakçılığı ihracatı ve ithalatı fazla değişmez iken, imalat sanayi ürünleri ihracat ve ithalatı hızla yükselmiştir. Tarım ve ormancılık 1996 yılında ihracatı, 2,301 milyon \$'dan 2013 yılında 5,563 milyon \$'a 2014 yılında 6,033 milyon \$'a yükselmiştir. Balıkçılık, 1996 yılında 22 milyon \$'dan 2014'te 347 milyon \$'a yükselmiştir. Madencilik ve Taş Ocakçılığı, 1996 yılında 15,517 milyon \$'dan 2014 yılında 147,158

milyon \$'a çıkmıştır. İmalat sanayi ürünleri ihracatı, 1996 yılında 20,237 milyon \$'dan 2013 yılında 141,358 milyon \$'dan 2014 yılında 147,158 milyon \$'a yükselmiştir, ithalatı ise 1994 yılında 37,035 milyon \$'dan 2013'te ise 196,823 milyon \$'a yükselmiştir. 1996 yılından itibaren imalat sanayi ürünleri ithalatındaki artışın ihracat artışlarından fazla olduğu ve dış ticaret açığının da arttığı izlenmektedir.

Ayrıca Madencilik ve Taş Ocakçılığı sektörünün ihtiyaçlarının ithalatla karşılandığı ve rekabet edebilirlik gücü olmadığı görülmekte ve Gümrük Birliği üyesi olan başka bir ülkeye ticaretin kaydığı ülkemizin bu konu da yetersiz veya gelişemediği bu durumdan da olumsuz etkilendiği görülmektedir. Tarım ve Ormancılık açısından da durumun pek farklı olmadığını günümüze doğru ilerleyen yıllara baktıkça ithalatın ihracattan fazla olduğu aşikârdır. İmalat sanayinin dış ticareti oldukça artmış olmasına karşın Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Tarım ve Ormancılığın dış ticareti çok değişmemiştir.

Sonuç olarak, Gümrük Birliği'nden sonra imalat sanayi ürünleri ithalatındaki artışın, ihracat artışlarından daha hızlı gelişme gösterdiğini ve dış ticaret açığını artırdığı görülmektedir. Gümrük Birliği'nden sonra piyasanın büyüyeceği, rekabetin ve dış ticaretin artacağı ümidi, imalat sanayi mallarının üretim esnekliğinin diğer üretim alanlarına oranla daha büyük olması, bu artışın sebepleri olarak gösterilebilir. Ülkemizde imalat sanayi sektöründe ithalat miktarının ihracattan yüksek olması bu ürünleri birlik içinde ucuza üreten gelişmiş ülkelerin üretim ve gelirin arttığını, gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine, ticaret hadleri etkisinin ülkemiz aleyhine olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁶

4.3.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi

Gümrük Birliği'nden sonra, Gümrük Birliği'ne üye olan ülkeler arasında tarifeler sıfırlanacağından dolayı vergi kayıpları oluşabilmektedir. Bu vergi kayıplarının ilk nedeni, bir ülkenin Gümrük Birliği'ne dâhil olmadan önce Gümrük Birliği'ne dâhil olmayan ülkelere uyguladığı vergi oranları, Gümrük Birliği'nin uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi'nden dolayı daha düşük vergi geliri elde etmesidir. Bu durum da kamu gelirlerini azaltmaktadır.

---

¹⁴⁶ Temiz, a.g.m. , s.124-125.

Diğer ikinci neden de, Gümrük Birliği'ne üye olan ülkelerle, Birliğe yeni üye olan ülkenin Gümrük Birliği'ne dâhil olmadan önce yapmış olduğu ikili anlaşmalar sonucunda, yüksek vergi geliri elde edebiliyorken Birliğin vergi oranlarının değişiminden dolayı vergi geliri kaybı da yaşayabilmektedir.

Gümrük Birliği öncesinde Türkiye'de ithalattan gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu adı altında iki çeşit vergi toplanmaktaydı. Birlik kurulduktan sonra Birlik içinde kaldırılan bu vergilerin yanı sıra üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulaması başlatılmıştır. Gümrük Birliği kısa dönemde sadece kamu gelirlerini azaltmakla kalmayıp kamu giderlerinin de artmasına neden olmuştur.¹⁴⁷

Avrupa Birliği'nden ithal edilen sanayi mallarından alınan gümrük vergilerinin kaldırılması ile malların fiyatlarında meydana gelecek ucuzlama, tüketici refahını da artırıcı şekilde olmuştur. Bundan dolayı, devletin tüketiciye gelir transferi gerçekleştirilebileceği unutulmamalıdır. Diğer taraftan ithal malların fiyatında ortaya çıkan düşüş bu metaları girdi olarak kullanan ve nihai ürünleri iç pazara sunan yerli üreticiye de yarar sağlayacak ve rekabet gücünü de olumlu bir şekilde etkileyecektir. Bu durum tüketicilere de yansıtacaktır ve bundan dolayı da kısa vadede meydana gelebilecek bozulma, orta vadede uygun ve etkili maliye politikalarının uygulanması ve ekonominin canlanmasına ek olarak kamu gelirlerinde beklenen artış sağlanabilir. Özellikle devlet gümrük vergilerinin kaldırılması ya da indirilmesinden kaynaklanan gelir kayıpları, iç vergiler koyarak ya da mevcut vergilerin oranlarında artış yaparak karşılanmış görülmektedir. Örneğin Ek Taahhüt Alım Vergisi ve KDV Alım Vergisi'nin oranlarının artırılması, yeni vergi politikaları vb. gibi.¹⁴⁸

Gümrük vergileri, ithal ürünlerden alınan vergiler ve dış ticaret gelirlerinin artmasıyla beraber kamu gelirleri de Gümrük Birliği'ne dâhil olmamızın ardından azalmamış aksine artışlar göstermiştir. Bu artışların altında yatan sebep ise gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla beraber maliyetlerin düşmüş ve bu maliyetlerdeki düşüşler de ithalatın artmasına neden olarak ithal maldan alınan vergi gelirleri de yükselmiştir.

¹⁴⁷ Süleyman Uyar, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **DTM Dış Ticaret Dergisi**, sayı 20,2001,s.163-164.

¹⁴⁸ Rezan Tatlıdil, İpek Savaşçı, "Türkiye'nin Avrupa Birliği- Gümrük Birliği Kapsamında Yaptığı Ekonomik ve Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, 2003, s.14

4.3.2. Dinamik Etkiler

Ekonomik birleşmeyle yerli üreticinin küçük ve kısıtlı pazarı, daha büyük pazar imkânlarına kavuşmuştur. Bu sayede yerli üretici pazarın büyüklüğünden dolayı sanayi üretimini de artırmıştır. Bu doğrultuda genişleyen pazara büyük çaplı yapılan üretimler, içsel ve dışsal faktörlerde sağlanan tasarrufları da beraberinde getirmiştir. Gümrük Birliği ile uzun ve orta dönemde ortaya çıkacak bu dinamik etkiler daha sağlam ve kalıcı olacaktır.

Gümrük Birliği ile beraber ülkemizde güç haline gelmiş teknelci yani monopol güçlerin etkisi de zayıflamaya başlamıştır. Yerli üreticimiz fiyatlarını ulusal pazarlara göre belirlemeye ve ürün kalitesini artırmaya başlamışlardır. Fiyatların düşmesi ve ürün kalitesinin de artması tüketicilerin de refahını artırmıştır. Gümrük Birliği'ne girmemizin ardından yerli üreticimize sağladığı büyük avantajları sıralasak da bunların yanında hem avantaj hem dezavantaj yaratan durumlar da söz konusudur. Yerli üreticimizin iç ve dış pazarda rekabete girmesi çok büyük avantaj sağlamış olsa da küçük işletmeler açısından bu durum biraz farklıdır.

Bu yoğun rekabet ortamından dolayı küçük ve düşük verimlilikte çalışan işletmeler zor duruma düşebilmişlerdir. Küçük olan bu işletmeler değişen şart ve pazara uyum sağlayabilmek amacıyla yeniden yapılanmaya gitmişler ve bu büyük pazardaki rekabetçi ortama uyum sağlamaya çalışmışlardır. Oluşan rekabetten dolayı, ihracata yönelik birçok sektörlere yönelmiş ve bu yoğun rekabet ortamında yerlerini alabilmişlerdir. Bu faktörler doğrultusunda yerli üretici kendini bu yeni pazara karşı uyum sağlayabilmek adına potansiyel çalışma ortamını değiştirirken bu duruma uyum sağlayabilmiş üreticinin yanında uyum sağlayamayan üreticilerimizde olmuştur. Gümrük Birliği'nde sektörel bazdaki sarsılmalarından ziyade küçük firmalar daha çok etkilenmişlerdir.

Bu kapsamda, şirketler arası birleşmeler, yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlar, ileri seviyedeki teknolojiler ve potansiyel çalışma ortamındaki yeniden yapılanmalar rekabet ortamını güçlendiren etkenlerdir. Gümrük Birliği'nin dinamik etkilerini, ölçek ekonomileri etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, yatırımları özendirme ve sermaye etkisi gibi inceleyebiliriz:

4.3.2.1. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Ölçek ekonomileri büyük firmaların, üretim sürecinde kullanılan tüm üretim faktörlerine yaptıkları ödemelerin, üretilen miktar arttıkça azalması ve artan verimliliğin üretime olumlu yansması ile ortaya çıkmaktadır. Büyük pazarlar, iş gücü, satış teknikleri, makine ve makine donanımı verimliliği gibi birçok etken ölçek ekonomilerini oluşturur.¹⁴⁹ Türkiye'nin ölçek ekonomileri açısından Avrupa Gümrük Birliği içerisinde avantajlı bir konuma geçebilmesi için olumlu faktörlerin varlığından bahsedilebilir. Türkiye'nin iş gücü açısından zengin yapısı, çok farklı sektörlerde büyük çaplı üretim yapan firmaların sayısının da azımsanamayacak ölçüde olması bu konuda ülkeyi avantajlı kılmaktadır.

Gümrük Birliği ile beraber ölçek ekonomilerinden yararlanılması, pazar ihtiyaçlarını karşılamak için kapasitenin artırılmasıyla sağlanmaktadır. Büyük bir pazarla karşılaşan işletmeciler, daha büyük boyutlarda üretim yapacağından üretimi en az maliyetle yaparlar ve daha ileri teknoloji kullanırlar. Birliğe dâhil olmamızla beraber genişleyen pazar için firmalar, kullanılmayan kapasitelerini kullanarak elverişli üretim yapabilirler. Firmalar büyüdükleri için üretim faktörlerini daha ucuza alabilir ve verimliliklerini de artırabilirler. Eğer firmaların fazla kapasiteleri yoksa kapasite artırıcı yeni yatırımlara kayabilirler. Gümrük Birliği'nden günümüze kadar ki geçen sürede ölçek ekonomiler etkisinin ortaya çıkabilmesi olumlu yönde ilerlese de yetersiz olup ilerleyen zamanlarda rekabet gücü yüksek firmaların ortaya çıkmasıyla beraber bu etki kendini daha net gösterebilir. Örnek olarak, uzun yıllardır Ortadoğu gibi yakın pazarlara önemli miktarda mal üreten beyaz eşya ve otomotiv gibi sektörlerde Avrupa pazarının Türkiye'ye Gümrük Birliği üzerinden açılması ve yıllar içinde üretim teknolojileri açısından Türkiye'den daha geride olan eski Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Gümrük Birliği'ne dâhil olmaları önemli bir fırsat olarak görülebilir. Bu bağlamda Türkiye firmalarının, özellikle beyaz eşya konusunda Gümrük Birliği içerisindeki pazar payını daha da artırmaları olasıdır.

Diğer yandan araştırma ve geliştirme faaliyetleri yatırımları büyük sermaye gerektirdiğinden ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde teknolojik ilerlemeye ve AR-

¹⁴⁹ John C. Panzar; Robert D. Willig, "Economies of Scale in Multi-Output Production", *The Quarterly Journal of Economics*, 91(3), ss.481-493, 1977, s.484

GE yatırımlarına yeteri kadar kaynak ayırlanamamaktadır. Ülkemizde ölçek yoğun sanayiler ve farklılaştırılmış mallar üreten sanayiler yeterince rekabet gücüne sahip olamamışlardır. Fakat yıllar geçtikçe, uzun dönemde rekabet güçleri artmaya başlamıştır. Emek yoğun sanayilerde rekabet gücü korunmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de işletmelerin bir kısmı, pazarlama imkânlarının kısıtlı olması ve kalifiyeli eleman çalıştıramadıklarından dolayı kapasitelerinin altında çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ülkemizde küçük ve orta ölçekli işletmelerin yoğun olarak faaliyet gösterdiği dokuma, deri ve giyim eşyası gibi sektörler Gümrük Birliği’nden olumlu etkilenmişlerdir. Mobilya ve orman ürünleri sektörleride kaliteli hammadde, lojistik ve teknoloji transferinin artmasıyla Gümrük Birliği’nden olumlu etkilenen sektörlerdir.

4.3.2.2. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Gümrük Birliği sonucunda, işletmelerin dışındaki üretim faktörlerinden ve diğer birimlerden daha fazla fayda sağlama imkânı doğar. Artık daha geniş bir çevreden çok daha uygun şartlarda girdi sağlamak mümkündür. Sağlanan bu girdiler sermaye, emek, teknoloji ve girişimdir. Bununla birlikte daha bol ve daha uzun sağlanan her çeşit üretim girdisi üreticilere ciddi yararlar sağlar. Bütün bunlara dışsal ekonomiler denir.¹⁵⁰

Gümrük Birliği ile daha geniş pazarlara girilmesinden dolayı büyük üretim tesislerinin kurulmasıyla firmaların üretim seviyesine bağlı olmayan giderler düşer. Bu duruma bağlı olarak da üretim maliyetleri azalmaktadır. Bu doğrultuda firmalar tasarruf sağlamış olurlar. Elde edilen bu tasarruflarla firma içerisinde daha farklı konularla ilgilenme imkânı doğacaktır. Örneğin, pazarlama ya da stoklamaya yönelme vb. gibi. Tasarruf sağlayan firmadan; üretim faktörü elde edecek olan firma, daha kaliteli ve ucuza üretim girdisi imkânı sağlayarak dışsal ekonomiler etkisinden olumlu şekilde etkilenecektir.

Türkiye’de Gümrük Birliği ile dışsal ekonomiler olumlu yönde etkilenmiş olup, yine ülkemizde gerçekleştirilecek olan projeler sayesinde sektörlerin gelişmesine yönelik yabancı yatırımların artması ve teknoloji transferleriyle de büyüme ve verimlilik

¹⁵⁰ Nüvit Oktay, **Dış Ticarete Giriş**, 1.Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1624, 2005, s. 177-178.

artmıştır. Dolayısıyla dışsal ekonomiler de artmış ve uzun dönemde bu olumlu etkiler daha net görülebilecektir.

4.3.2.3. Rekabet Etkisi

Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde köşe taşı olan Gümrük Birliği, yapısal anlamda birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri de Gümrük Birliği mevzuat hükümleri çerçevesinde, rekabet yolunun açılması ve rekabeti engelleyecek her türlü devlet yardımlarının kaldırılmasıdır. Teorik açıdan gümrük vergilerinin kalkması ithal malı ucuzlatacağından ürünü pahalıya üreten ülkeye doğru bir akım gözlenecektir. Gümrük Birliği öncesinde yüksek gümrük vergileri altında üretim yapan ve tekolci konumda olan firmalar, daha ucuza mal üreten yabancı firmalar karşısında iç piyasalarını kaybetme tehlikesi yaşayacaktır. Rekabetin getirdiği bu baskı karşısında yerli firmalar verimlilikte artış yoluna giderek ya rekabet edecekler ya da piyasadan çekilme yolunu seçeceklerdir.¹⁵¹

Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının yükselmesi için en gerekli unsurlardır. Sanayi mallarındaki gümrüklerin kaldırılmasıyla birlikte, birçok Avrupalı üretici Türkiye’de pazarlama çalışmalarına başlamıştır. Ölçek ekonomisine ulaşmış yerli firmalarımız, Gümrük Birliği’yle yeni bir rekabet sürecine girmiştir. Yerli firmalarımız, yeni üretim tesisi yatırımları gibi uzun vadeli çalışmalarda bulunurken çeşitli satış ve pazarlama teknikleri, reklamlar ile tüketicilerin bilincini oluşturma gibi çalışmalarına hız vermişlerdir.

Aşağıda yer alan Tablo 11 incelendiğinde, 2014-2015 yılında hızla gelişmekte olan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika gibi ülkelerin farklı rekabet performansları gösterdikleri görülmektedir. Hızla gelişmekte olan ülkeler arasında baş sırada olan Çin, 14. sırada yer almaktadır. Rusya 53, Brezilya 57, Güney Afrika 56 ve Hindistan’ın 71. Sırada yer aldığı görülmektedir. 2012-2013 yıllarına baktığımızda Türkiye, 2013-2014 raporunda 44. sırada yer almaktadır. Türkiye’nin 2014-2015 yılında ise, bu ülkeler arasında 45. sırayı aldığını görmekteyiz.

¹⁵¹ Sevilay Sarıca, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik ve Politik Tezler**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s.142.

Tablo 11. 2013-2015 Küresel Rekabet Endeksi Sıralaması

Ülkeler	2014-2015		2013-2014		Değişim
	Sıra	Değer	Sıra	Değer	
İsviçre	1	5,70	1	5,67	-
Singapur	2	5,65	2	5,61	-
ABD	3	5,54	5	5,48	2
Finlandiya	4	5,50	3	5,54	-1
Almanya	5	5,49	4	5,51	-1
Japonya	6	5,47	9	5,40	3
Hong Kong	7	5,46	7	5,47	-
Hollanda	8	5,45	8	5,42	-
İngiltere	9	5,41	10	5,37	1
İsveç	10	5,41	6	5,48	-4
S. Arabistan	12	5,33	20	5,10	8
Çin	14	5,25	29	4,84	15
Katar	16	5,24	13	5,24	-3
Avustralya	21	5,16	16	5,15	-5
Fransa	23	5,08	23	5,05	-
Güney Kore	26	4,96	25	5,01	-1
Şili	33	4,60	34	4,61	1
İspanya	35	4,55	35	4,57	-
Portekiz	36	4,54	51	4,40	15
Türkiye	45	4,46	44	4,45	-1
İtalya	49	4,42	49	4,41	-
Rusya	53	4,37	64	4,25	9
Bulgaristan	54	4,37	57	4,31	3
Güney Afrika	56	4,35	53	4,37	-3
Brezilya	57	4,34	56	4,33	-1
Meksika	61	4,27	55	4,34	-6
Hindistan	71	4,21	60	4,28	-11
Cezayir	79	4,08	100	3,79	21
Yunanistan	81	4,04	91	3,93	10
İran	83	4,03	82	4,07	-1

Kaynak: Global Competitiveness Report 2013-2014,2014-2015 (Erişim) [http:// www.rekabet.gov.tr](http://www.rekabet.gov.tr) , Erişim tarihi, 10 Mayıs 2015.

Tablo 8’de ki temel değerlere ve Türkiye’nin sıralamasına bakıldığında, Avrupa Birliği ülkeleri ile Gümrük Birliği aracılığıyla daha verimli yürüdüğüne inanılan ilişkilerin Türkiye’nin rekabet gücünü artırması beklenebilir. Fakat rekabet endeksinde göre Türkiye’nin İtalya gibi eski bir sanayi ülkesinin önünde yer alması; ayrıca komşu Yunanistan’ın (her ne kadar bir süredir ekonomik sorunlarla boğuşuyor olsa da) karşısında daha iyi durumda olması Gümrük Birliği’nin Türkiye’ye rekabet anlamında bir gerileme yaşatmadığı, tam tersi Avrupa standartlarında ürün üretme ve satma yönünde Türkiye’nin dünya pazarlarında rekabet gücü kazandığını ifade edebiliriz.

4.3.2.4. Teknolojik Gelişmeye Etkisi

Bilindiği üzere, Avrupa Birliği’ne üye olan ülkelerin üretim yapısı açısından dünyanın en gelişmiş teknolojilere sahip ülkeleri Avrupa Birliği kapsamı içinde yer almaktadır. Avrupa Birliği’ne üye olan ülkeler yaşadıkları sanayi reformları sonucunda teknolojide büyük ilerlemeler kaydederek, Japonya ve ABD ile dünyanın en büyük teknoloji üreticileri arasında yerlerini almışlardır. Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaretin gelişmişliğini, Türkiye’nin Avrupa Birliği ülkelerine karşı yaptığı ihracatın teknolojik seviyesi belirler. Bu durum ülkemiz açısından büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde ihracatın yarısına yakın bir miktarı mamul maddelerine dönüşmüştür. Türkiye, emek yoğun mallarının ihracatının fazla olmasının yanında, ihracatın yarısına yakın kısmını otomotiv sektörü, kimyevi maddeler sektörü ve tekstil-hazır giyim sektörlerine gerçekleştirmektedir.

İhracatımızın en fazla olduğu sektörlerden olan otomotiv sektörü hammadde ve yan sanayi ürünleri ve diğer sanayi dallarıyla yakından ilişkisi bulunmasından dolayı ekonomimize büyük katkılar sağlamaktadır. Otomotiv sektörü, Gümrük Birliği’nden önce monopol bir yapıya sahipti, kaynaklar verimli kullanılmıyor ve kalitesiz mallar üretiliyordu. Ayrıca ithal edilen otomobiller gümrük vergisinden dolayı tüketiciye çok pahalıya ulaşmaktaydı.

Birliğe katıldıktan sonra, gümrük vergilerindeki değişiklikler ile Türkiye pazarına birçok otomotiv firması giriş yapmış ve fabrikalar kurarak kalıcı yatırımlar yapmışlardır. Dolayısıyla, ülkemizde otomotiv sektöründe büyük değişimler

yaşanmıştır. Ayrıca Birlikten önce kalitesiz ve pahalıya satın alınan ürünler, Birlik sonrasında hem ucuz hem kaliteli ürünlerin tüketiciye ulaşmasını da sağladı. Bu nedenlerden dolayı, yerli üreticilerimizin rekabet edebilme, teknolojik gelişmeleri takip etme tüketiciye daha ucuz daha kaliteli ve çok çeşitli ürünler sunabildi. Bu kapsamda, ileri seviyelerde teknolojiler kullanıldığı için nitelikli iş gücüne olan ihtiyaç da artmış oldu.

Bu gelişmeler doğrultusunda, refah düzeyi artışına da önemli katkılar sağlanmış, otomotiv sanayimizin ileri teknolojileri kullanması, verimliliği, üretimi, ihracatı artırıcı yönde ekonomimize birçok olumlu katkı sağlamıştır. Ayrıca otomotiv, tekstil vb. sektörler gelişmiş teknolojilerin ülkemize transferinde önemli rol oynamakta ve yüksek verimlilik sağlama konusunda da önemli katkılar sağlamışlardır.

Ülkemizin ihraç ürünleri gelirinin diğer gelişmiş ülkelere oranla daha düşük olması olumsuzluk taşımaktadır. Teknolojimiz ise diğer gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşamamasına rağmen her geçen gün ilerleme sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin teknolojik seviyesine ulaşabilmemiz için, teknolojik ilerleme ve inovasyona önem verilmeli bu da rekabet gücümüzü daha olumlu yönde etkileyecektir. Bu kapsamda daha ucuz ama daha kaliteli üretim olanaklarımız da artmış olacaktır.

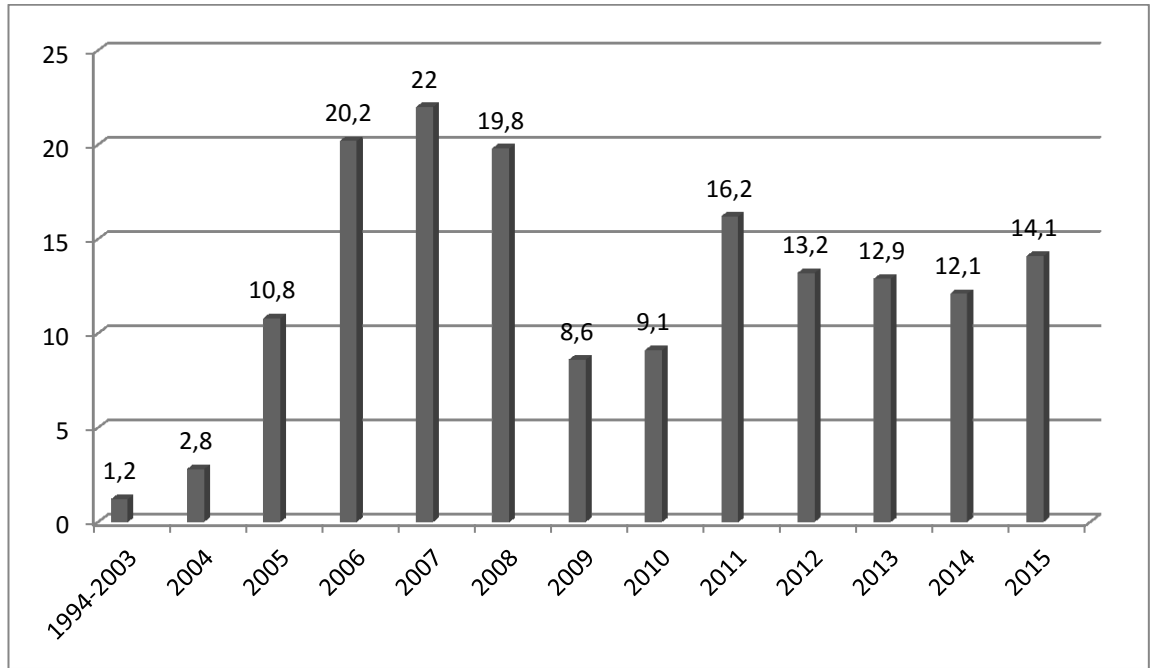
Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler için, Ar- Ge yatırımları ve teknolojik gelişmeler için büyük finansman ihtiyacı gerekmektedir. Bunun için yeterli ve gerekli kaynak ayrılamamaktadır. Bu kapsamda teknolojik ilerlemelerin sağlanması için, maliyetleri azaltacak yeni teknolojilere geçilmesi ve Ar-Ge yatırımlarının mutlaka artırılması gerekmektedir.

4.3.2.5. Yatırımları Özendirme Ve Sermaye Etkisi

Ekonomik nedenler arasında yer alan yabancı sermaye akımları yani bir ülkeden diğer ülkeye olan hareketler, Gümrük Birliği'nin tercih edilme gerekçelerinden biridir. Gümrük Birliği'ne dâhil olmamızın ardından, uluslararası doğrudan yatırımlar (UDY) artmış ve bu doğrultuda ekonomimizi olumlu yönde etkilemiştir. Birliğin Ortak Gümrük Tarifesi'nden dolayı ödenecek vergilerin düzenli olup, uzun dönemde dengesizlik yaşamayacağını düşünen yatırımcılar ülkemize yatırımlar yapabilmektedirler.

Türkiye'nin jeopolitik konumundan ve ucuz işgücü, hammadde kaynakları gibi avantajlardan dolayı ülkemiz yatırımlar için tercih edilebilmektedir. Ülkemize olan UDY'lerin ne derecede olduğu aşağıdaki Grafik 2 incelenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Grafik 2. Türkiye'ye Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 1994-2014(Milyar \$)

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (Erişim) [http:// www.tcmb.gov.tr](http://www.tcmb.gov.tr) Erişim tarihi 19 Temmuz 2015.

Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri, (Erişim) <http://www.m.haberler.com> Erişim tarihi 20 Ocak 2016.

Bir ülkede doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, o ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya önemli ölçüde katkısı bulunmaktadır. Fakat bu doğrudan yatırımların ülkeye sağlıklı ve istikrarlı biçimde akışı da, ancak o ülkenin bazı ekonomik göstergelerinin olumlu seyretmesi sayesinde gerçekleşebilir. Bu göstergeler ise, yatırım teşvikleri, ülkedeki saydamlık, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, stabil ve hızlı reel büyüme, düşük faiz oranı, öngörülebilir ve düşük enflasyon oranı, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, yatırım teşvikleri, uygun uluslararası vergilendirme düzenlemeleri öne çıkmaktadır. Grafik 2 incelendiğinde, 2006 yılına kadar yabancı yatırımcılar, siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı, Türkiye'yi çekici bir ülke görmemeleri nedeniyle, gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının toplamı çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Dünyadaki

doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile karşılaştırıldığında 2006 yılına kadar olumsuz bir tablo göz önündedir. Bu olumsuzlukta, siyasi ve ekonomik dengesizlikler, ulusal paranın aşırı değerlendirme politikası, içe dönük sanayileşme politikaları, kambiyo kontrolleri, hukuki düzenlemelerin yetersizliği, vergi yükünün ağırlığı, kamuoyundaki yabancı sermayeye karşı olumsuz olarak gösterilen tutum gibi faktörler 2006 yılına kadar olumsuz rol oynamıştır.¹⁵²

Grafik 2’de görüldüğü üzere, 2006-2007 yıllarında yıllık 20 milyar \$’ı aşan doğrudan yabancı yatırım, dünya çapında ki kriz nedeniyle 2009-2010 yıllarında azalarak, 2012 yılında yaklaşık 13 milyar \$ seviyesinde gerçekleşmiştir. 2013’te düşüş yaşayıp 2014 yılında da bu rakamın yine yaklaşık olarak 13 milyar \$ seviyelerine ulaştığı gözlemlenebilir. Tablo 12’de ilgi çekici hususun yabancıların ülkemizden gayrimenkul alımlarının azalmadan sürdüğü, Grafik 2’den Türkiye’nin son yıllardan artan girişlere rağmen 2009 yılından sonra yabancı sermaye girişinin azalmasıyla, dünya yabancı sermaye akışından sadece %0,7 pay alabildiği gözükmektedir. Yine 2001 yılında 38. sırada bulunan Türkiye 2010 yılında 27. sıraya yükselbilmiştir.¹⁵³ 2014’de ise, 22. sıraya yükselmiştir.¹⁵⁴

Grafik 2’de, Türkiye’ye UDY girişleri 2014 yılının ilk yarısında 6 milyar 763 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2013 yılının aynı dönemiyle karşılaştırıldığında %28 oranında bir artışı ifade etmektedir. 2014 yılının ilk yarısında gerçekleşen 6,8 milyar \$’lık uluslararası doğrudan yatırım girişinin 5,2 milyar \$’ını net doğrudan uluslararası sermaye girişleri -452 milyon \$’ını diğer sermaye ve 2 milyar \$’ını ise yurtdışında yerleşik kişilerin gayrimenkul alımları oluşturmuştur. Gayrimenkul alımlarından doğan sermaye girişi toplam girişlerin %30’dur. 2 milyar \$’lık bu giriş, 2013 yılının aynı dönemine kıyaslandığında %54 oranındaki bir artışı göstermektedir.¹⁵⁵

Türkiye’de son 12 yılda 149 milyar \$ uluslararası doğrudan yatırım çekmiştir. Bu rakam 2002 yılına kadar toplam 15 milyar \$ seviyesindedir. Yabancı sermaye mevzuatının

¹⁵² Levent Çinko, “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı 1, 2009, s.127.

¹⁵³ Yaman Törüner, “Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Neredeyiz?” Nisan 22, 2014, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr> 24 Mayıs 2015

¹⁵⁴ “Türkiye Doğrudan Yatırımda Basamak Atladı”, Mayıs 13, 2015, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr> 24 Mayıs 2015

¹⁵⁵ “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, **Uluslararası Yatırımcılar Derneği Dergisi**, Sayı 2, 2014, s.1-2.

serbestleştirilmesi, milli muamele ilkesinin hayata geçirilmesi, yatırımcılar için özel olarak tek durak ofis yaklaşımıyla kurulan Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın doğrudan Başbakanlığa bağlı olması, teşvik sistemi ve ticaret kanundaki reformlarla Türkiye'ye gelen uluslararası doğrudan yatırımlar hızla artmıştır. 2002-2010 dönemi arasında Türkiye'ye giren uluslararası doğrudan yatırımların %75'i Avrupa Birliği ülkelerinden gelmiştir. Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ikinci, ABD ise üçüncü sırayı aldı. 2011-2014 döneminde, Yakın ve Ortadoğu ülkeleri ile beraber Asya ülkelerinin payları artmıştır. Sektörel bazda imalat ve enerji sektörlerinin Türkiye'ye gelen toplam uluslararası doğrudan yatırım içerisindeki payı 2011-2014 döneminde artış sergilemiştir. Bu oran 2002-2010 döneminde %27 iken son beş yılda %50 seviyesine yaklaşmıştır.¹⁵⁶

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından günümüze ülkemiz bu alandaki mevzuat uyumunda oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Gümrük Birliği Türkiye'nin dış ticaret rejimini yeniden yapılandırmakla kalmamış; AB ile geleneksel olarak sürdürülen ticari ilişkilerin geliştirilmesinde de rol oynamış ve üçüncü ülkelerle ticaret bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur.¹⁵⁷

Tüm bunların yanı sıra Türkiye jeopolitik konumundan doğan avantajları ve transit ticareti kolaylaştıracak lojistiğini geliştirici stratejiler belirleyerek rekabet gücünü artırabilir. Ayrıca UDY girişlerine yönelik yatırımcılara, Türkiye'nin güvenli ve yatırım ortamına uygun olumlu özelliklerinin geniş çaplı tanıtıldığı çalışmalara daha da ağırlık verilerek ülkemize gelebilecek yabancı yatırımlar artırılabilir.

4.3.2.6. Türkiye'nin Gümrük Birliği Kapsamında Hizmet, Tarım Sektörleri ve Karayolu Kotaları

Türkiye-AB Gümrük Birliği, işlenmiş tarım ürünlerini ve sanayi ürünlerini kapsayıp, geleneksel tarım ürünlerini ise kapsamamaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri tespit edilirken, tarım payı ile sanayi payı ayrılmakta ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine tabi tutulmaktadır. Gümrük Birliği ile tamamlanmasıyla Türkiye, Avrupa Birliği'nden gelen sanayi ürünlerine yönelik tüm gümrük vergilerini ve eş etkili tedbirlerini ortadan kaldırmıştır ve uygulanan miktar kısıtlamalarına da son verilmiştir.

¹⁵⁶ "Doğrudan Yatırımda Hızlanacağız", Nisan 15,2015, (Erişim) [http:// www.venturgumruk.com.tr](http://www.venturgumruk.com.tr) ,24 Mayıs 2015

¹⁵⁷ Gümrük Birliği-Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.abgs.gov.tr](http://www.abgs.gov.tr) ,24 Mayıs 2015

Bu kapsamda, sanayi ürünleri itibarıyla üçüncü ülkeler için Gümrük Birliği öncesinde %16 seviyesinde olan ortalama koruma oranı 2011 yılı İthalat Rejimi kapsamında %4,2 seviyesine gerilemiştir. Bu çerçevede 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca Gümrük Birliği'nin muntazam işleyişinin sağlamak ve ortak ticaret politikasını uygulamak üzere, ihracat ve ithalata ilişkin ortak kurallar, tekstil ithalatı hakkında otonom düzenlemeler, kotaların yönetimi, dumpingli veya sübvansiyonlu ithalata karşı koruma, dâhilde ve hariçte işleme rejimleri Avrupa Birliği ile uyumlu hale getirilmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği kapsamında, Avrupa Birliği'nin tercihli ve otonom rejimlerine uyum devam etmektedir. Türkiye yürürlükte olmak üzere olanlarla birlikte toplam 27 adet Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Öte yandan pek çok ülke ve ülke grupları ile müzakereler ve müzakerelere başlama çabaları devam etmektedir. Adı geçen anlaşmalar, Türk ihracatına yeni pazarlar yaratılmasına, bu pazarlara ayrıcalıklı ortamlarla girme fırsatını bulmuş ülke malları karşısında Türk mallarının karşılaştığı rekabet dezavantajının ortadan kaldırılmasını ve sanayicimizin ihtiyaç duyduğu hammadde ve yarı mamullerin daha uygun koşullarda temin edilmesini sağlamaktadır.¹⁵⁸

Gümrük Birliği, Türkiye'nin ekonomi ve ticaretin başta olmak üzere dış dünya ile de bütünleşmesi bakımından birçok yönden olumlu yönde etkilemiştir. Avrupa Birliği'nden kaynaklanan rekabet güçleri, Türkiye'nin imalat sanayinin güçlenmesinde de büyük rol oynamıştır. Avrupa Birliği Komisyonu'nun isteği üzerine Dünya Bankası yürürlüğe girişinden günümüze kadar Gümrük Birliği'nin taraflara olan etkisinin değerlendirmesini istemiştir.

Dünya Bankası'nın oluşturduğu rapora göre, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği anlaşmasının tarafların yaşadığı sıkıntılar ve eksiklikler düşünülerek günümüz dünya global ticaretine uyumlu hale getirilmesi için öneriler bulunmaktadır. Birçok konuya değinilen raporda şuan gündemimizi de oluşturan ve kapsamı dışında olduğu tarım ve hizmet sektöründeki tespitleri ve çözümleri üzerinde de durulmuştur.

Türkiye için olumlu ve olumsuz yönler rapora göre şöyledir: Gümrük Birliği'nin tarım ve hizmetleri kapsayacak şekilde kapsamının genişletilmesi her iki tarafa da önemli yararlar sağlayacaktır. İkili tarım ticaretinin serbestleştirilmesi ve tarımda Avrupa

¹⁵⁸ “Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği”, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 26 Mayıs 2015

Birliği'nin ortak dış tarifelerini benimsemesi sayesinde, Türkiye'nin bazı ürünlere yönelik olarak uyguladığı korumacılığın ortadan kalkmasını ve tarımdaki istihdamın azalmasını sağlayacaktır. Avrupa Birliği'nin Akdenizli yeleri yağ ve domates gibi ürünlerde Türkiye kaynaklı rekabet ile karşı karşıya kalırken, diğer Avrupa Birliği lkelerinden Türkiye'ye hayvan ve hayvan ürünleri ihracatında artış gözlenecektir.

Rapora göre hizmetler alanında ise, Türkiye ve Avrupa Birliği lkeleri arasındaki hizmetler sektörü ticareti, potansiyelin çok altındadır. Avrupa Birliği ve Türkiye hizmetler alanındaki yasal düzenlemelerde aşağı yukarı eşit düzeyde açıktır. Ancak bazı sektörel farklılıklar mevcuttur. Örneğin perakende hizmetler ve ulaştırma hizmetleri alanlarında Avrupa Birliği daha kısıtlayıcı iken, Türkiye'de profesyonel hizmetler ve demiryolu hizmetlerinde kısıtlayıcı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu sorunlara ve eksikliklere çözüm olarak Gümrük Birliği işlenmemiş tarım ürünlerini, Avrupa Kömür ve elik Topluluğu kapsamındaki demir ve elik ürünleriyle, hizmetler ve kamu alanlarını kapsamamaktadır.

Geçtiğimiz on beş yıl içinde hizmetlerden elde edilen gelirlerin Türkiye'nin GSYH içindeki payı artmış bulunmaktadır ve özellikle turizm sektörü nedeniyle Türkiye net ihracatçı durumuna geçmiş bulunmaktadır. Türkiye ve Avrupa Birliği arasında olan ticarete hizmetlerin payı gitgide artmaktadır ve bu alanda bir bütünleşmeye gidilmesi her iki taraf açısından da potansiyel kazançlar içermektedir.

Tarım sektöründe ise, Türkiye GSYH'nin sadece %10'unu oluşturmaktadır. Her iki tarafın da birbirlerine tarım pazarlarını açması Türkiye'den özellikle domates ve bitkisel yağ üreticilerinin diğer Akdeniz ülkelerine oranla daha rekabetçi olacağı düşünülmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de Türkiye'nin öncelikle veterinerlik ve bitki sağlığında ve gıda güvenliğini de Avrupa Birliği kurallarına tam olarak uyması gerekmektedir.¹⁵⁹

Bu kapsamda, Gümrük Birliği'nden istenilen düzeyde yararlanmamıza engel teşkil eden karayolu kotalarında ise, Türkiye uluslararası karayolu eşya taşımacılığı sektörünün iki temel sorunu "taşıma kotaları" ve "profesyonel sürücü vizeleri"dir. Türkiye, ihracatın %43'e yakınına karayolu taşımacılığı ile yapmaktadır. Karayolu ile uluslararası eşya

¹⁵⁹ Dilek İştar Ateş, "AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi zeti-Dünya Bankası", TÜSİAD, Sayı TS/BXL/L,2014, s.2-5.

taşıyan araçlar sadece Türkiye’de kayıtlı oldukları için, 28’i Avrupa Birliği üyesi olmak üzere 43 ülke tarafından uygulanan “geçiş belgesi kotası, sürücü vizesi, transit geçiş ücreti vb.” tarife dışı kısıtlamalarla karşılaşabilmektedirler. Bu kısıtlamalardan dolayı maliyeti artan Türk taşımacıları, rekabet gücünü kaybetmektedir. Bu haksız rekabet sonucunda, yabancı ülke plakalı taşıtların Türkiye ihracatındaki payı hızla artmakta olup, Türkiye’de kayıtlı taşımacılık firmalarımız pazar kaybı yaşayabilmektedir. Ayrıca profesyonel sürücülere uygulanan vize kısıtlamalarının ve vize süreleri içindeki kalış kısıtlamalarının yarattığı ek maliyetler ve zaman kayıpları taşımacılık firmaları açısından önemli sorunlara yol açabilmektedir. Taşıma kotalarının yetersiz olması sebebiyle belli bir kotanın tükenmesi durumunda da taşımanın Türk nakliyecisi tarafından gerçekleştirilememesi veya yüksek ek maliyetler ile gerçekleştirilmesi söz konusu olup, belirlenen kotanın üzerinde araç geçmesi durumunda da, Avrupa Birliği ülkelerinde ceza uygulanabilmektedir.

Türkiye - AB Gümrük Birliği çerçevesinde, Avrupa Birliği gümrük alanı içerisinde Türkiye’de kayıtlı araçların ve taşımacıların gerçekleştirdikleri taşımalara uygulanan ayrımcı kısıtlamaların tamamen kaldırılması ile ilgili sorunlar, Gümrük Birliği’nin hizmetler ve tarımı da içine alacak şekilde kapsamının genişletilmesi ve bu güncellemeler sayesinde müzakere sürecinde önemli ilerlemeler kaydedilebilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

II. Dünya Savaşının ardından Avrupa'dan ABD'ye geçen ekonomik ve siyasal üstünlüğün etkisiyle kurulan Avrupa Topluluğu bünyesindeki Gümrük Birliği, sonradan Avrupa Birliği adı altında siyasal bir birliğe dönüşecek olan ittifaka uzun yıllardır üye olmak isteyen Türkiye için hayati bir öneme sahip olmuştur.

Avrupalılar için yeni bir dünya savaşının doğmasını engelleyecek ve ülkelerin birbirine karşılıklı bağımlılığı ölçüsünde güvenlik sağlayacak olan Gümrük Birliği, Türkiye için ekonomik bir fırsattan ziyade Türkiye'nin siyasi olarak dâhil olmak istediği Avrupa Birliği'ne giriş için önemli bir adım olarak algılanmıştır.

Gümrük Birliği, Türkiye'nin dâhil olduğu 1996 yılından itibaren ülke kamuoyunda tartışma konusu olagelmıştır. Soğuk Savaş döneminde Avrupa'ya daha güvensiz bir bakış geliştirmiş olan Türkiye'de 1970'lerde Avrupa Gümrük Birliği ve Ortak pazarı için sıkça söylenen "Onlar ortak olacak biz pazar" şeklindeki güvensiz anlayış 1990'larda da devam etmiştir. Oysa ticaret anlamında 1980'lerdeki liberalleşme dönemine kadar dışa belli ölçüde kapalı, ithalatı engelleyen ve ithal ikameci sanayileşme ile büyümeyi hedefleyen bir ülke olan Türkiye, ticarete dışa açılmasının ardından Avrupa Birliği'ne girişte ilk adım olarak gördüğü Gümrük Birliği'ne girmek için eskisine göre daha hazır bir görüntü vermiştir.

Gümrük Birliği'nin kabul edilmesinin ardından günümüze kadar geçen süreçte, Türkiye'ye olan etkilerinin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkündür. Gümrük Birliği'nin Türkiye üzerindeki etkilerine dinamik ve statik açıdan bakıldığında ticaret yaratıcı etkinin, Türkiye'nin dış ticareti üzerinde pozitif bir etki yaratması beklenirken söz konusu bu etkinin, Birlik lehine geliştiği görülmektedir. Bunun en büyük sebebi de ithalatın ihracattan fazla olmasıdır.

Ancak bu etkinin yoğun olarak teknoloji, yatırım ve ara mallarından kaynaklandığı da görülmekte ve bu durumun teknoloji transferi ve Ar-Ge yatırımlarının artmasıyla beraber, Türkiye ekonomisinin dış ticaretinin gelişmesine ve ilerlemesine önemli katkılar sağladığı değerlendirilmektedir. Birliğin ticaret yaratıcı etkisinin ise, Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu yönde olduğu görülmektedir. Ticaret saptırıcı etki ise, Birlik

dışında, daha ucuza üretim yapan ülkelerden, vergiler sebebiyle, ticaretin Birlik içine kayması olarak özetlenebilir.

Bu çalışmada, ticaret saptırıcı etki yönünden Gümrük Birliği'nin etkileri incelendiğinde, ticaret saptırıcı etkinin, aşırı düzeyde gelişmediği sonucuna varılabilir. Fakat çalışma, soruyu rakamsal düzeyde sorarak Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişinden bu yana ticaret eğilimlerini incelemiştir (ki bu ayrıntının Türkiye'nin son 20 yılda yaşadığı ve gelecekte yaşayabileceği sosyal ve politik gelişmelere göre incelenmesi başlı başına bir başka tezin konusunu oluşturabilir.) Rakamlar konusunda bu çalışmada varılan yargı, ekonomi dışı etkenler tarafından değiştirilebilir. ABD ile Avrupa'nın, ya da Avrupa Birliği'nin Kuzey Afrika ya da Latin Amerika ülkeleri gibi devlet grupları ile yapacağı ticari antlaşmalar, Türkiye'yi bugün hedeflemediği sıkıntılara sokabilir. Arap Baharı öncesi Ortadoğu ile Türkiye arasında gelişen ilişkiler her ne kadar bir dönem Ortadoğu'nun ticari anlamda Avrupa Birliği karşısında bir alternatif olarak varolabileceği tezini desteklese de bu bölgedeki siyasi kırılganlık ticaretin sapma etkisi açısından yeniden Avrupa Birliği'ne yönlendirmiştir. Türkiye ile Rusya arasında 2015 yılı sonlarında yaşanan ve iki ülke arasındaki çok yüksek hacimli ilişkilere rağmen iki ülke hükümeti tarafından da çözülemeyen kriz, Avrupa Birliği'nin Türkiye için bir önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. En ciddi ekonomik kriz dönemlerinde bile Rusya, İran ya da Arap Ülkeleri gibi alternatiflere kıyasla siyasal açıdan daha istikrarlı olan Avrupa Birliği ülkeleri, Türkiye'nin güvenebileceği en güçlü alternatif olarak gözükmektedir.

Yabancı sermaye açısından da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi sonrasında eskiye göre önemli ölçüde artan yabancı sermaye çektiği görülmektedir. Bu durum, hedeflenen ekonomik büyümeyi de özellikle son yıllarda olumlu yönde etkilemiştir.

Sektörel bazda, temel ihracat kalemlerinden biri olan tekstil sektörünün ise Birliğe tam üyelikle birlikte, Birlik içerisinde ekonomik anlamda olumlu yönde gelişmediği ve bu sektörün Türkiye'nin dünyada bilinen gelişmiş sektörlerinden biri olmasına karşın ciddi bir pazar kaybı yaşadığı görülmektedir. Birliğin tekstil sektöründe önemli derecede pazar kaybı yaşamasının temel sebebi ise, üçüncü ülkelerin bu sektörde önemli derecede ve oldukça başarılı bir üretim ve pazarlama stratejisi izlemeleridir. Ancak, Türkiye'nin

tekstil sektöründeki dış ticareti kalite ve nitelik bakımından önemli değişimler göstermiş ve bu yönde olumlu ilerlemeler sağlanmıştır.

Ne yazık ki Türkiye, Birliğe sadece Gümrük Birliği statüsünde üye olması sebebiyle tam üye ülkeler kadar etkin bir yapıda bulunamadığından, Çin gibi emek yoğun ülkelerle yapılan anlaşmalara da engel olamamaktadır. Ayrıca, Gümrük Birliği ile otomotiv sektörü de önemli gelişmeler göstermiş ve dünya pazarlarına açılmıştır. Birlik sonrasında gümrük vergilerinin değişmesinden dolayı birçok otomotiv firması, Türkiye pazarına giriş yaparak tesisler kurmuşlardır. Bu gelişmeler sonucunda, Türkiye'nin bu alanda da rekabet gücü önemli ölçüde artmış, dış ticaretimize, dolayısıyla ekonomimize oldukça önemli katkılar sağlamaya başlamıştır. ABD ve AB arasında imzalanacak her türlü serbest ticaret antlaşması da, Avrupa Birliği'ne üye olmadığı hâlde Gümrük Birliği yükümlülüklerini yerine getirmekle mükellef olan Türkiye'nin iç pazarını ABD'nin güçlü ekonomisi karşısında sıkıntıya sokabilir.

Bu kapsamda, Gümrük Birliği ile Türkiye ekonomisi daha dışa açık bir ekonomi haline gelmiştir. Yine, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında tarım ve sanayi ürünlerinde gümrük vergileri sıfırlanarak, Türkiye'nin dış ticaret hacminin artmasına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Tüketiciler açısından da Gümrük Birliği'nin olumlu yönde etkileri olmuştur. Yerli üreticilerin büyük pazarlara girmelerinden dolayı artan rekabet nedeniyle tüketicilere daha ucuz, kaliteli ve ürün çeşitliliği artmış ürünler sunulmuştur. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde, Avrupa Birliği standartları ile tüketici hakları konusunda da yine bu yönde farkındalıklar artmıştır. Yerli üreticiler ise artan bu rekabet ortamında daha kaliteli üretim yapma ve büyük pazarlara açılma fırsatları ile üretim verimliliklerini artırarak dış ticaretimize olumlu yönde katkılar sağlamaya başlamışlardır.

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki 20 yıllık Gümrük Birliği Anlaşması'nda, yapılacak olan "güncelleme" ve "genişleme" müzakere sürecinin resmîyet kazanması ile Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Günümüzde, Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda Avrupa Birliği'nin karar alma süreçlerinde Türkiye'nin yeterince yer almaması, ülkemiz bakımından Avrupa Birliği'nin akdettiği Serbest Ticaret Anlaşmaları konusunda yaşanan güçlükler ve Gümrük Birliği'nden optimum düzeyde yararlanmamıza engel olan karayolu kotaları gibi konular sistematik sorunlar haline gelmiştir.

Ayrıca, Avrupa Birliği'nin son yıllarda akdettiği yeni nesil Serbest Ticaret Anlaşmaları kapsamında tarım, hizmetler, yatırımlar ve kamu alımları gibi alanlarda üçüncü ülkelerle, ülkemiz ile olan ortaklık ilişkisinden daha derin düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin Avrupa Birliği ve ABD arasında müzakere edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı sonucu ortaya çıkacak ekonomik blok içinde yer alma hedefi Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecine aciliyet kazandırmıştır.

Gümrük Birliği Anlaşması'nın kapsamının genişletilmesi, Türkiye açısından birçok olumlu katkılar sağlayacak olan hizmetler, kamu alımları bazı tarım ürünleri ve yatırımları kapsamadığı için bu genişletilme ile adı geçen sektörlerin de tam olarak dâhil edilmesiyle beraber tüm ekonomiyi kapsayacaktır. Türkiye'nin, bu yönde tarım ürünlerini de kapsayacak şekilde Gümrük Birliği politikalarının genişletilmesi ve bu söz konusu politikalara uyum sağlaması, aynı zamanda sektörün gelişimi açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin aralarındaki tarım ürünleri ticareti alanındaki mevcut potansiyeli değerlendirmeleri, büyük olanak ve fırsatlar sunacaktır. Örneğin, tarafların ikili tarım ticaretini serbestleştirmesi halinde, zeytin ve domates gibi bazı ürünlerde Türk ihracatçıları Akdeniz ülkelerinde daha rekabetçi hale gelebileceklerdir.

Günümüzde insanların serbest dolaşımını engelleyen vize sorunu, malların serbest dolaşımını engelleyen kota benzeri uygulamalar, Türkiye açısından tarife dışı engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Anlaşma'nın kapsamının genişletilmesi ile birlikte Türkiye'de üretilen mallar Gümrük Birliği ile Avrupa'da serbest bir şekilde dolaşırken artık iş insanlarımız da vize engeliyle, vize başvurusunda ödenen ve standardı aşan ücretlerden, konsolosluklarda yaşanan sıkıntılardan vb. kurtulmuş olacaklardır.

Avrupa Birliği'nin üçüncü taraflarla Serbest Ticaret Anlaşması imzalaması durumunda, Anlaşma nedeniyle Türkiye'nin yaşayacağı ekonomik kayıpların önüne geçilerek, yıllardır yaşanan olumsuzlukların da giderilmesi sağlanabilecektir. Güncelleme sayesinde, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında ticaret hacminin artması ve Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle imzalayacağı Serbest Ticaret Anlaşmaları, otomatik olarak Türkiye'nin taraf olmasını sağlayacak ve bu durumda ekonomik anlamda kayıplarımızın önüne geçebilecektir.

Ayrıca ülkemiz açısından bu güncellenmenin yaratacağı en büyük olumlu değişikliklerden birinin de kamu alım ihaleleri konusunda olması beklenmektedir. Bunun nedeni de ülkemizde kamu alımlarında uygulanan yerlilik ön koşulunun güncelleme ile birlikte Avrupa Birliği ülkeleri şirketlerine karşı ortadan kalkacağı ve bu sayede hem Türk şirketleri hem de Avrupa Birliği ülkeleri şirketlerinin daha kazançlı hale gelebilecek olmalarıdır. Ülkemizde her sektörün ve her şirketin kazanç sağlaması mümkün olmamakla beraber bu etkiler eşitsiz dağılabilmektedir. Örneğin, bu konuda ülkemizde rekabetin güçlü olduğu zeytinyağı ve meyve, sebze üreticileri olumlu yönde etkilenirken, et ve süt ürünleri üreticileri, Avrupa Birliği'ne karşı rekabette olumsuz etkilenebileceklerdir. Yine bu kapsamda, GSM operatör şirketleri de fiyatlar düşeceği için olumsuz yönde etkilenebileceklerdir.

Genel anlamda diğer olumlu etkiler ise, bütün ekonomik mevzuatın Avrupa Birliği mevzuatına göre yorumlanacak olmasından dolayı elde edilecek faydalardır. Bu da iş dünyası açısından çok önemli bir gelişme olmakla beraber yatırım ortamının iyileştirilmesi açısından büyük avantajlar sağlayabilecektir. Ayrıca bu güncellemeler sayesinde, Avrupa Birliği müzakere sürecinde de önemli ilerleme ve avantajlar sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın ortaya koyduğu görüşler, Gümrük Birliği'nin Türkiye için siyah ya da beyaz bir tablo ile açıklanamayacağını, Birliğin Türkiye için hem olumlu hem olumsuz etkilerinin birlikte varolduğu yönündedir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne dâhil olduğu özellikle ilk yıllarda birtakım zorluklar yaşanmasına rağmen, olumlu etkilerini ilerleyen yıllarda göstermiştir. Geçmişten günümüze süregelen önemli bir gerçek; Türkiye'nin coğrafi konum ve siyasi ilişkiler açısından taşıdığı stratejik önemidir ve akılcı ticaret politikalarını yürürlüğe koyacak olan bir Türkiye, Gümrük Birliği'ni daha fazla kendi lehine işletmeyi başaracaktır. Gümrük Birliği'ni etkinliğinin artırılması yönünde ülkeye AB ve Gümrük Birliği aracılığı ile gelen kaynakların doğru ekonomik etkinliklere aktarılması önem taşımaktadır. Türkiye'nin ara malı ya da hammadde ihracatçısı kimliğinden nitelikli mamul ihraç eden bir ülke olarak ön plana çıkması, ülkenin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artıracaktır.

Avrupa ticaret sisteminin bir parçası olan ve Avrupa standartlarında mal ve hizmet üreterek Avrupa pazarlarında tutunabilen bir Türkiye'nin üretim ve ticarete Avrupa

seviyesine çıkmasında Gümrük Birliği'nin önemi büyüktür. Avrupalı imajı ile kendi ürünlerini Ortadoğu, Rusya ve Uzakdoğu gibi pazarlarda satmak, Türkiye için daha avantajlı olacaktır. Bir Ortak Pazar yapısı içerisinde devletin, ticaret politikalarından önce üretim politikalarında etkin bir rol oynaması, iç piyasayı korumak için ülkeyi dış ticarete kısıtlaması değil, bilakis ülkenin karşılaştırmalı avantaj sahibi olabileceği ürünlerin üretimini ve ihracatını destekleyerek ve belli alanlarda uzmanlaşarak güçlenmesi de önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Akay, Hale; Öztan, Ece: “Tercihli Ticaret Anlaşmaları” , **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, 2.Cilt, Ed. Desmond Dıman, Çev. Hale Akay, İstanbul, Mas Matbaacılık, 2005, s.358.

Akın, Ali Sait: “Türkiye’nin Katıldığı Bölgesel Tercihli Ticaret Görüşmeleri” (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-katildigi-bolgesel-tercihli-ticaret-gorusmeleri.tr.mfa, 1 Aralık 2015.

Altan, Ö.Zühtü; Yener Şişman: **Uluslararası Çalışma Normları**, 2. Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1566-Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 823, 2005

Ateş, Ahmet: “Ekonomik Entegrasyon Türleri ve AB Ekonomik Entegrasyonu”, Kasım 06,2011 (Erişim) [http:// www.tuicakademi.org](http://www.tuicakademi.org) ,2 Şubat 2015

Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Ankara anlaşması Ve Katma Protokol” **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt 2,1993,s.23.

Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Ankara anlaşması Ve Katma Protokol” **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt 2,1993,s.24.

Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Ankara anlaşması Ve Katma Protokol” **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt 2,1993,s.25.

Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Ankara anlaşması Ve Katma Protokol” **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt 2,1993,s.26.

Aydoğuş, İsmail; Diler, H. Gonca, “Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 8(1), ss. 89 – 102, 2006, s.91

Aynagöz, Özge: “Gümrük Birliği Teorisinin Tarihsel Gelişimi”, (Erişim)http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V13_N44_A02.pdf , 8 Mart2015, s.24-25.

Balkır, Canan; Demirci, Muzaffer: **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988

Bayraktar, Fulya: “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye Tarafından Kaydedilen Gelişmeler Ve Avrupa Birliği İle Mali İlişkiler”, Türkiye Kalkınma Bankası Genel Araştırmalar, Kasım, 2001, Ankara (Erişim) [http:// www.kalkinma.com.tr](http://www.kalkinma.com.tr) , 9Temmuz 2015, s.4.

Borchardt, Klaus-Dieter: **European İntegration: The Origins and Growht Of The European Union**, Ed.Luxembourg, European Communities, 1995

Bulgaristan Ülke Raporu, (Erişim) [http:// www.btso.org.tr](http://www.btso.org.tr) ,25 Ağustos 2015

Büyükdere, Köksal: “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi”, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı 47, (Erişim) [http:// www.gumrukkontrolor.org.tr](http://www.gumrukkontrolor.org.tr) 15 Ağustos 2015

Büyükdere, Köksal: “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi”, Gümrük Dünyası Dergisi, Sayı 47, (Erişim) [http:// www.gumrukkontrolor.org.tr](http://www.gumrukkontrolor.org.tr) 15 Ağustos 2015

Cooper, Charles; Massell, Benton: “A New Look At Customs Union Theory The Economic Journal”, Vol 75. , No. 300, 1965, s.742

Çimen, Ahmet: **GB ve AT-Türkiye İlişkileri**, Ankara, Merkez Bankası Yayınları, 1996

Çinko, Levent: “Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı 1, 2009, s.127.

Dedeoğlu, Beril: **Adım Adım Avrupa Birliği**, İstanbul, Çınar Yayınları, 1996

Deringil, Selim: **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015

Dura, Cihan; Atik, Hayriye: **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 3.Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007

Dura, Cihan; Hayriye Atik: **Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye**, 2.Basım, Ankara: Nobel Yayınları, 2003

Efendioğlu Koyuncu, Beyza: **Türkiye ve Avrupa Birliği Arasındaki Gümrük Birliği’nin Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi**, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,2011, s.58.

Emirhan P. Narin; Gün Ö. Rengin: “Avrupa Birliği’nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:3, 2001, s.43

Ertürk, Emin: **İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu İktisadi Birleşme Hareketleri**, Bursa, Alfa -Aktüel Yayınları, 1998

Ertürk, Emin: **Uluslararası İktisat**, İstanbul: Alfa-Aktüel Yayınları, 1998

Göl, Gül: **Gümrük Birliği’ne Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri**, İstanbul, Genç İşadamları Derneği Yayınları, 1995

Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) ,9 Temmuz 2015

Gümrük Birliği, (Erişim)[http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) , 9Temmuz 2015

Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri, (Erişim) [http:// www.ekodialog.com](http://www.ekodialog.com) , 15 Nisan 2015

Gümrük Birliği-Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.abgs.gov.tr](http://www.abgs.gov.tr) ,24 Mayıs 2015

Günoğur, Haluk: “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi”, Avrupa Birliği El **Kitabı**, Ankara, **T.C. Merkez Bankası Yayını**,1995, s.13.

Güran, Nevzat: **Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği**, İzmir, Anadolu Matbaacılık, 2002

Hobikoğlu Haykır, Elif: “Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye Ekonomisi: Gümrük Birliği Yansımaları”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 1, 2007, s.65-82.

Hüseyin Avni Özcan “Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler” (Erişim) <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/dundenbugune.pdf> 3 Ağustos 2015

İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye-AB Katılım Süreci Mali İşbirliği,(Erişim) [http:// www.ikv.org.tr](http://www.ikv.org.tr) 11 Temmuz 2015

İştar Ateş, Dilek: “AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Özeti-Dünya Bankası”, **TÜSİAD**, Sayı TS/BXL/L,2014, s.2-5.

İyibozkurt, Erol: **Uluslararası İktisat Teorisi**, 3.Basım, Bursa, Ezgi Kitapevi, 1995

Kar, Muhsin; Arıkan, Harun; **Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye**, 1.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları

Karluk, Rıdvan: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1998

Karluk, Rıdvan: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul, Beta Basım Yayın,2007

Karluk, Rıdvan: **Avrupa Toplulukları ve Türkiye**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi,1990

Karluk, Rıdvan: **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997

Karluk, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomi**, 5.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1998

Karluk, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomi**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2002

Karluk, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika**, 7.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları,2003

Krauss, Melvyn B.: **Recent Developments In Customs Union Theory: An Interpretive Survey Journal Of Economic Literature**, 1972

Küçükahmetoğlu, Osman: **Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, Ankara, Ekin Kitabevi, 2005

Lipseş, Richard George: “ The Theory Of Customs Union A General Survey. The Economic Journal.” Vol. 70. No. 279, 1960, s.496

Maksimova, Margarita: **Comment On Paper Types Of Economic İntegration**, By B.Balassa, In Economic İntegration Worldwide, Regional, Sectoral. Ed. F. Machlup London: Macmillan, 1976

Malların Serbest Dolaşımı, (Erişim) [http:// www.abgs.gov.tr](http://www.abgs.gov.tr) ,9 Temmuz 2015

Manisalı, Erol: **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, 2.Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996

Manisalı, Erol: **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2001

Manisalı, Erol: **Uluslararası Ekonomi-Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, İstanbul, Sermet Matbaa, 1971

Meade, James Edward: **Problems Of Economic Union**, 1953

Mercül, A.Kadir: “Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecindeki Gelişmeler ve Türkiye” **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri**, Ed. Aykaç, Mustafa; Parlak, Zeki: İstanbul, Elif Kitabevi, 2002, s.218

Naci Doğan, “On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme” , **Mevzuat Dergisi**, Sayı 79, 2004, (Erişim) [http:// www.mevzuatdergisi.com](http://www.mevzuatdergisi.com) , 8 Nisan 2015

Oktay, Nüvit: **Dış Ticarete Giriş**, 1.Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1624, 2005

Oran, Baskın (editör): **Türk Dış Politikası 1 – 1919-1980 (Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Oran, Baskın (editör): **Türk Dış Politikası 2 – 1980-2000: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002

Özdan, Vildan: “Gümrük Birliği Teorisi Literatürde Refah Etkisi Analiz Araçlarının Evrimi”, **Maliye Dergisi**, Ankara, sayı 121, Ocak-Nisan 1996, s. 45.

Özgüler, Verda Canbey: Avrupa Birliği ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırılmalı Analizi, Muzaffer Dartan, **Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği**, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002

Özgüler, Verda Canbey: Avrupa Birliği ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırılmalı Analizi, Mustafa Aykaç, **Avrupa Birliği Sosyal Politikası: Muğlak Geçmiş ve Tartışmalı Gelecek**, İstanbul, Elif Kitabevi 2002

Öztürk, Salih; Özyakışır, Deniz: “Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirme”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı 94, 2005

Panzar, John C.; Willig, Robert D., “Economies of Scale in Multi-Output Production”, **The Quarterly Journal of Economics**, 91(3), 1977, ss.481-493, s. 484.

Penez, Ahmet: **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye Fransa İlişkileri**, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006

Ramazan Kılıç: **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, İstanbul, Siyasal Kitabevi, 2002

Richard George Lipsey, “ The Theory Of Customs Unions: Trade Devirson and Welfare”, *Economica*, New Series, Vol.24, No.93,February, 1957, s. 40-46.

Romanya ile ikili ilişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

Romanya ile ikili ilişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

Saçkan, Burcu: **Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaret İlişkisinin İncelenmesi** (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi),İstanbul, 2013, s.5-6.

Sarıca, Sevilay: **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomik ve Politik Tezler**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006

Savaş, Vural: **Türkiye ve AET**, İstanbul, Ar Basım Yayın, 1983

Savrul Kılınc, Burcu; Özel, Hasan Alp; Kılıç, Cüneyt: “Osmanlı’nın Son Döneminden Günümüze Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Sayı 8:1, 2013, s.2.

Scitovsky, Tibor: **Economic Theory and Western European Integration**, London, Melhuenand Co Ltd., 1962

Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri ve Türkiye’nin Dış Ticaretinin Geliştirilmesindeki Önemi, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr>, 15 Nisan 2015

Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, 15.Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 2003

Seyidoğlu, Halil: **Uluslararası İktisat**, 9.Baskı, İstanbul, Güzem Can Yayınları,1997

Shelton M.A. Nicholls, “Measuring Trade Creation and Trade Diversion İn The Central American Common Market: A Hicksian Alternative”, **World Development**, 26(2):323-335,1998, s.324.

Sönmez, Murat: **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Katkıları**,(Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2006,s.9.

Sönmez, Murat: **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Katkıları**,(Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,2006, s.27.

Swann, Dennis: **European Economic İntegration: The Common Market, European Union and Beyond**, England, Edward Elgar Pub. Ltd. ,1996

Therien, Jean-Philippe, “Beyond the North-South Divide: the Two Tales of World Poverty” **Third World Quarterly** 20 (4), 1999, ss. 723-742

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Gümrük İşbirliği Komitesi, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr> 2 Temmuz 2015

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Karma Parlamento Komisyonu, (Erişim) <http://www.ab.gov.tr> 2 Temmuz 2015

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, TR-AB İlişkileri, (Erişim) <http://www.ab.gov.tr> 2 Temmuz 2015

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi, (Erişim) <http://www.ab.gov.tr> 2 Temmuz 2015

T.C Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye AB Ortaklık Komitesi, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr> 2 Temmuz 2015.

T.C Dışişleri Bakanlığı, Gümrük Birliği Ortak Komitesi, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr> 2 Temmuz 2015

Tatlıdil, Rezan; Savaşçı, İpek: “Türkiye'nin Avrupa Birliği- Gümrük Birliği Kapsamında Yaptığı Ekonomik ve Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, 2003, s.14

Tonus, Özgür: “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 17, 2007, s.197.

Töre, Nahit: **Ekonomik Bütünleşme Kuramında Gümrük Birliği ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkisi**, Ankara, KTO yayınları, 1996

Törüner, Yaman: “Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Neredeyiz?” Nisan 22, 2014, (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr> 24 Mayıs 2015

TR-AB ilişkileri, Ortaklık Konseyi, (Erişim) <http://www.abgs.gov.tr> 2 Temmuz 2015

Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, (Erişim) <http://www.tmbb.gov.tr> 9 Temmuz 2015, s.3.

Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Tarihçe, (Erişim) <http://www.tmbb.gov.tr> 9 Temmuz 2015, s.4.

Türkiye- Bulgaristan Siyasi İlişkileri, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr> 25 Ağustos 2015

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu Bilgi Notu (Erişim) [http:// www.tbmm.gov.tr](http://www.tbmm.gov.tr) 2 Temmuz 2015

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye-AB Gümrük Birliği” (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) , 8 Nisan 2015

Türkiye Hırvatistan Siyasi İlişkiler, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 25 Ağustos 2015

Türkiye İtalya İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye'nin İtalya'ya İhracatı, Temmuz 19,2015, (Erişim) [http:// www.disticaret.biz.tr](http://www.disticaret.biz.tr) ,25 Ağustos2015

Türkiye-AB Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 8 Nisan 2015

Türkiye-AB Gümrük Birliği, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 8 Nisan 2015

Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, (Erişim) [http:// www.ab.gov.tr](http://www.ab.gov.tr) 3Ağustos 2015

Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye-Birleşik Krallık İlişkileri, (Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Türkiye-Estonya Siyasi İlişkileri,(Erişim) [http:// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr), 25 Ağustos 2015

Uyar, Süleyman: “Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, **DTM Dış Ticaret Dergisi**, sayı 20,2001,s.163-164.

Uysal, Ceren: “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, **Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, 2001, s.141.

Viner, Jacop: **The Customs Union Issue**, Londra, Stevens&Sons Ltd., 1950

Viner, Jacop: **The Customs Union Issue**, Oxford University Press, 1950

Yentürk, Nurhan; v.d.: **Türkiye Ekonomisi**, 1.Baskı, Eskişehir, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1579, 2004

“Doğrudan Yatırımda Hızlanacağız”, Nisan 15,2015, (Erişim) [http:// www.venturgumruk.com.tr](http://www.venturgumruk.com.tr) ,24 Mayıs 2015

“Serbest Bölgeler”, (Erişim) [http:// www.ekonomi.gov.tr](http://www.ekonomi.gov.tr) 20 Şubat 2015.

“Türkiye Doğrudan Yatırımda Basamak Atladı”, Mayıs 13, 2015, (Erişim) [http:// www.hurriyet.com.tr](http://www.hurriyet.com.tr) 24 Mayıs 2015

“Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği”, (Erişim) [http// www.mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr) 26 Mayıs 2015

“Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Değerlendirme Raporu”, **Uluslararası Yatırımcılar Derneği Dergisi**, Sayı 2, 2014, s.1-2.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Özlem İnceöz

Doğum Yeri ve Tarihi : Almanya 1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Atılım Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : ozlem_inceoz@hotmail.com

Tarih : 02.08.2016